

THE GLOBAL COMPACT
HUMAN RIGHTS LABOUR ENVIRONMENT

[What It Is](#)
[News](#)
[Resources](#)
[Learning](#)
[Outreach](#)
[Dialogue](#)
[Projects](#)

"...let's choose to unite the powers of markets with the authority of universal ideals." - Kofi Annan

[Home](#) | [Search](#) | [Feedback](#) | [Site Map](#) | [UN & Business](#)

This site is maintained by the United Nations Global Compact Network with the technical support of the Information Technology Section of the Department of Public Information. This is an official website of the United Nations. Inclusion of links to sites outside the United Nations does not imply endorsement of the contents of those sites.

© United Nations 2001

THE UNITED NATIONS GLOBAL COMPACT

- I hvilken grad bidrar Global Compact, via næringslivet, til FNs mål om bærekraftig utvikling?

Maria Gjølberg
Hovedoppgave i statsvitenskap
Institutt for statsvitenskap
Universitetet i Oslo
Mai 2003

1	<u>INTRODUKSJON OG PROBLEMSTILLING</u>	4
1.1	INNLEDNING OG PROBLEMSTILLING	4
1.2	GRUNNLEGGENDE ANTAGELSER OG FRAMGANGSMÅTER	6
1.3	VALG AV TEORI OG ANALYSESTRATEGI: ”DET TRANSFORMATIVE PERSPEKTIVET”	7
1.3.1	EN TRANSFORMATIV MODELL	9
1.4	TO TILNÆRMINGER TIL BEDRIFTERS ANSVAR: ACCOUNTABILITY VERSUS RESPONSIBILITY	10
1.4.1	TO SENTRALE DIMENSJONER: ENDRING OG UNDERMINERING	11
1.4.2	ENDRING OG UNDERMINERING STUDERT STATSVITENSKAPELIG	15
1.5	VALG AV CASE OG DESIGN	17
1.6	PLAN FOR OPPGAVEN	18
2	<u>TEORI OG FORSKNINGSMETODE</u>	20
2.1	INTRODUKSJON	20
2.2	ET TRANSFORMATIVT PERSPEKTIV PÅ ENDRINGSPROSESSER	21
2.3	DISKURSIVE PERSPEKTIV	22
2.3.1	DISKURS I TRANSFORMASJONSPROSESSER	24
2.4	ORGANISASJONSTEORI	25
2.4.1	DET RASJONELLE ORGANISASJONSPERSPEKTIVET	26
2.4.2	TRANSFORMASJONSPROSESSENE SETT I ET RASJONELT ORGANISASJONSPERSPEKTIV	28
2.4.3	NORMATIV, NY-INSTITUSJONELL TEORI	30
2.4.4	TRANSFORMASJONSPROSESSENE SETT I ET NY-INSTITUSJONELT PERSPEKTIV	32
2.4.5	OMGIVELSESDETERMINISTISKE FORKLARINGER	34
2.4.6	GLOBAL COMPACT SETT I ET OMGIVELSESDETERMINISTISK PERSPEKTIV	36
2.5	METODOLOGISKE OG VITENSKAPSTEORETISKE BETRAKTNINGER	39
2.5.1	VALIDITET OG RELIABILITET	40
2.5.2	TYPE DATA	42
3	<u>HISTORISK BAKGRUNN</u>	44
3.1	INTRODUKSJON	44
3.2	GC I KORTE TREKK	44
3.3	NGO & BEDRIFT – PARTNERS IN TIME?	47
3.3.1	NGOER – RESIGNASJON OG IKT-REVOLUSJON	48
3.3.2	BEDRIFTER – LEGITIMITET OG KONKURRANSEFORTRINN	49
3.4	GLOBAL COMPACT I ET POLITISK ØKONOMI-PERSPEKTIV	52
3.4.1	FRA SOSIALT FORANKRET LIBERALISME TIL CASINO-KAPITALISME	52
3.4.2	UTVIKLINGSTREKK 1 – END OF HISTORY, GEOGRAPHY AND THE STATE?	54
3.4.3	UTVIKLINGSTREKK 2 – NOK ET NYTT DIPLOMATISK TRIANGEL?	56
3.5	GLOBAL COMPACT – SOSIALT FORANKRET GLOBALISERING?	58
4	<u>GLOBAL COMPACT OG TRANSFORMASJON AV BÆREKRAFTIG UTVIKLING</u>	61
4.1	INNLEDNING – TRANSFORMASJON ELLER TROFAST GJENGIVELSE?	61
4.2	BÆREKRAFTIG UTVIKLING – BEGREP OG REALITET	62
4.2.1	GC OG GLOBAL EQUITY – PRINSIPP 1-6	65
4.2.2	GC OG GENERATIONAL EQUITY – PRINSIPP 7-9	67
4.2.3	GC OG BU – PÅ PAPIRET	68
4.3	DISKURSER OMKRING BEDRIFTERS MILJØ- OG SAMFUNNSANSVAR	69
4.3.1	DEN HEGEMONISKE DISKURSEN: RESPONSIBILITY	69

4.3.2	DEN ALTERNATIVE DISKURSEN: ACCOUNTABILITY	72
4.3.3	ACCOUNTABILITY VERSUS RESPONSIBILITY	78
4.4	DISKURSER OMKRING ENDRING OG UNDERMINERING I GC	78
4.4.1	GC OG RESPONSIBILITY-DISKURSEN – TRAN, KAVIAR ELLER VANILJE?	79
4.4.2	GC OG ACCOUNTABILITY – BRINGING THE PUBLIC SECTOR BACK IN	81
4.4.3	JÅ TAKK, BEGGE DELER – HOVEDTEMA OG IKKE-TEMA I GC-SEKRETARIATET	83
4.4.4	GLOBAL COMPACT – BEYOND IDEOLOGY?	85
4.4.5	GC-SEKRETARIATET OG TRANSFORMASJONEN AV BEGREPET BÆREKRAFTIG UTVIKLING	87
5	<u>BEDRIFTENES FORTOLKNING OG TRANSFORMASJON AV GLOBAL COMPACT</u>	89
5.1	INNLEDNING	89
5.1.1	NORSK HYDRO ASA	89
5.1.2	STATOIL ASA	91
5.1.3	STOREBRAND ASA	92
5.1.4	TELENOR ASA	93
5.2	BEDRIFTENES FORTOLKNING AV GC	94
5.2.1	RASJONELLE ELEMENTER VED BEDRIFTENES GC-FORTOLKNING	94
5.2.2	OMGIVELSESDETERMINISTISKE ELEMENTER VED BEDRIFTENES FORTOLKNING	100
5.2.3	INSTITUSJONELLE ELEMENT VED BEDRIFTENES FORTOLKNING AV GC	103
5.3	BEDRIFTENES FORHOLD TIL ACCOUNTABILITY- OG RESPONSIBILITY	106
5.3.1	BEDRIFTENES TRANSFORMASJON AV GC I ET BÆREKRAFTSPERSPEKTIV	108
6	<u>TRANSFORMASJON AV BEDRIFTSPRAKSIS</u>	110
6.1	INTRODUKSJON	110
6.2	MANGEL PÅ TRANSFORMASJON I ET TEORETISK PERSPEKTIV	110
6.3	GC – PRINSIPELL, IKKE OPERASJONELL	111
7	<u>FRA TRANSFORMASJONER TIL ANALYTISK KUNNSKAP OM PROBLEMSTILLINGEN</u>	117
7.1	INTRODUKSJON	117
7.2	GC SOM INSTITUSJONALISERT MEGASTANDARD?	118
7.3	GLOBAL COMPACTS ENDRINGSEFFEKT PÅ BEDRIFTSPRAKSIS	120
7.4	GCS UNDERMINERINGSEFFEKT	122
7.5	GCS Plassering i firefeltstabelen og tabellens begrensninger	127
7.6	HINSIDES FIREFELTSTABELLEN: GCS UNDERBYGGINGSPOTENSIALE	128
7.7	I HVILKEN GRAD BIDRAR GC TIL BÆREKRAFTIG UTVIKLING?	131
7.8	AVSLUTTENDE KOMMENTAR – TEORIENES RELEVANS FOR Å FORSTÅ GLOBAL COMPACT	133
8	<u>LITTERATURLISTE</u>	136

1 INTRODUKSJON OG PROBLEMSTILLING

1.1 Innledning og problemstilling

Transnasjonale selskaps ansvar for å ivareta miljøhensyn og menneske- og arbeidsrettigheter har lenge vært et omstridt tema. Etterkrigstidens økonomiske globalisering har skapt stadig friere spillerom for disse selskapene, og til tross for gjentatt dokumentasjon av uetisk bedriftspraksis opererer de fortsatt relativt fritt på tvers av nasjonale jurisdiksjoner. Spørsmålet om hvordan man skal påvirke og styre transnasjonale selskaps adferd synes fremdeles ubesvart. Den første multilaterale responsen på dette problemet var opprettelsen av FNs Senter for Transnasjonale Selskap (UNCTC) i 1974. UNCTCs oppgave var å framforhandle et bindende regelverk for transnasjonale selskap. Utover 1980-tallet endret imidlertid det ideologiske klimaet seg og den regulative tilnærmingen mistet den nødvendige oppslutningen til fordel for mer frivillige tilnærminger. UNCTC ble derfor nedlagt som selvstendig enhet i 1994.

Parallelt med dette ble ideen om ”bærekraftig utvikling” stadig mer aktuell etter lanseringen av Brundtland-kommisjonens rapport ”Vår felles framtid” i 1987 og toppmøtet i Rio i 1992. Denne ideen åpnet for en rekke nye koblinger, virkemidler og tilnærminger til miljø- og utviklingsutfordringer, også i forhold til næringslivets rolle. Nå, vel 10 år senere, er det imidlertid klart at man heller ikke her har løst problemene, og ”the governance gap” eller styringsvakuumet rundt den økonomiske globaliseringen og transnasjonale selskap ses av mange som et alvorlig hinder for realiseringen av bærekraftig utvikling. Som et alternativ og supplement til regulative tilnærminger, lanserte derfor FNs Generalsekretær Kofi Annan det frivillige initiativet ”The Global Compact” i 1999. Gjennom Global Compact henvendte han seg *direkte* til næringslivet og oppfordret dem til å bidra til en ”bærekraftig og inkluderende globalisering” gjennom å følge 9 prinsipper om menneskerettigheter, arbeidsrettigheter og miljøvern (Annan 1999, min oversettelse). Det knyttet store forventninger til Global Compact, og problemstillingen for denne hovedoppgaven er:

I hvilken grad bidrar Global Compact, via næringslivet, til å realisere FNs mål om bærekraftig utvikling?

Denne problemstillingen har jeg videre avgrenset til to delproblemstillinger: Hvilket potensiale har Global Compact for å endre bedriftspraksis i en mer bærekraftig retning,

og hvilket potensiale har Global Compact for å underminere arbeidet med politiske reguleringer av bedrifters miljø- og samfunnsansvar. Dette vil jeg utdype i punkt 1.4.1. Parallelt vil jeg også drøfte statsvitenskapelig teoris relevans for en analyse av Global Compact.

Formålet med Global Compact (heretter GC) er å tilby en prinsipiell plattform og felles møteplass for alle relevante parter i bedrifters arbeid med miljø- og samfunnsspørsmål. En slik møteplass er så ment å legge til rette for praktisk samarbeid og systematisert læring omkring dette temaet. GC ble lansert under det Økonomiske Toppmøtet i Davos 1999 i en kontekst av sterke globaliseringskritiske demonstrasjoner og protester mot transnasjonale selskapers makt. Også andre økonomiske toppmøter har vært preget av slike demonstrasjoner, særlig kjent er gateslagene i Seattle, Genova, og Praha. Annans initiativ ble kanskje derfor spesielt godt mottatt, og GC teller i dag flere hundre av de største bedriftene i verden. Store NGOer som Amnesty International, Greenpeace og WWF er med, likeså bransjeorganisasjoner som International Chamber of Commerce og World Business Council for Sustainable Development. Akademiske institusjoner som MIT og Harvard samt deler av fagbevegelsen bl.a. ILO er også sentrale deltagere.

GC er basert på 9 veletablerte prinsipper som aller er hentet fra FN-systemets mest grunnleggende konvensjoner, deklarasjoner og avtaler (GC 1999):

[Human Rights](#)

The Secretary-General asked world business to:

Principle 1: support and respect the protection of international human rights within their sphere of influence; and

Principle 2: make sure their own corporations are not complicit in human rights abuses.

[Labour](#)

The Secretary-General asked world business to uphold:

Principle 3: freedom of association and the effective recognition of the right to collective bargaining;

Principle 4: the elimination of all forms of forced and compulsory labour;

Principle 5: the effective abolition of child labour; and

Principle 6: the elimination of discrimination in respect of employment and occupation.

[Environment](#)

The Secretary-General asked world business to:

Principle 7: support a precautionary approach to environmental challenges;

Principle 8: undertake initiatives to promote greater environmental responsibility; and

Principle 9: encourage the development and diffusion of environmentally friendly technologies.

Global Compact er et frivillig initiativ, og det eneste som forventes av bedriftene, er at den øverste lederen i bedriften underskriver medlemsøknaden, og at man årlig sender inn et eksempel på praktisk arbeid med GCs prinsipper. På mange måter kan utformingen av GC illustrere pendelsvingen fra regulative til frivillige tilnæringer som har funnet sted de siste 30 årene. Under lanseringen av Global Compact satte Kofi Annan nettopp GC inn i denne virkemiddeldebatten omkring hvilke tilnæringer man skal benytte for å få til det han kaller ”en bærekraftig økonomisk globalisering”:

Essentially there are two ways we can do this. One is through the international policy arena. You can encourage States to give us, the multilateral institutions (...), the authority and resources we need to do our job. The second way you can promote these values is by tackling them directly, by taking action in your own corporate sphere (Annan 1999).

Global Compact baserer seg altså på den andre, den frivillige tilnærmingen for å endre bedriftsadfærd, og et sentralt spørsmål er så om dette bidrar til å fremme bærekraftig utvikling fra bedriftenes side.

1.2 Grunnleggende antagelser og framgangsmåter

Som det framgår av problemstillingen, har begrepet ”bærekraftig utvikling” en framtreddende plass i oppgaven. Lafferty og Langhelle definerer bærekraftig utvikling som en utvikling mot en økt global rettferdighet innenfor og på tvers av generasjoner og som lar seg opprettholde innen økosystemets grenser (Lafferty og Langehelle 1995).

Bærekraftig utvikling er et svært omfattende og ambisiøst mål som til tider medfører store interessekonflikter. Mange vil mene at man i slike interessekonflikter eller vinn-tap-situasjoner, der det er stor avstand mellom næringslivets og almenhetens interesser, ikke kan finne tilfredsstillende løsninger kun ved frivillige tilnæringer, men at man også må ta i bruk ulike regulative virkemidler (Glasbergen 1998; Gunningham 1998). Argumentet som vil legges til grunn for analysen i denne oppgaven er at bærekraftig utvikling impliserer både potensielle vinn-vinn- og vinn-tap-situasjoner. I vinn-vinn-situasjoner, der det vurderes å være et sammenfall mellom næringslivets og almenhetens interesser, vil frivillige initiativ være et hensiktsmessig virkemiddel. I vinn-tap-situasjoner, der det ikke er et sammenfall mellom partenes interesser, vil reguleringer være det mest hensiktsmessige virkemiddelet. GC er et frivillig initiativ, og retter seg som sådan mot potensielle vinn-vinn-situasjoner. Imidlertid er GCs påvirkning på arbeidet med politiske reguleringer av

bedrifter, og *relasjonen* mellom frivillige og regulative tilnærminger et relevant og nødvendig spørsmål for å vurdere GCs bidrag til bærekraftig utvikling. Dette vil utdypes i punkt 1.3.2.

Valget av bærekraftig utvikling som målestokk for GC og bedriftenes arbeid har både en praktisk og teoretisk begrunnelse: Bærekraftig utvikling kan sies å være FNs overordnede strategi og målsetning innen miljø- og utviklingsarbeid. Lanseringen av Brundtland-kommisjonens rapport i 1987 satte i gang den såkalte UNCED-prosessen¹ med Verdenstoppmøtene i Rio 1992 og i Johannesburg i 2002 som noen av høydepunktene. Disse to konferansene har avfødt noen av de viktigste dokumentene og institusjonene i FNs miljø- og utviklingsarbeid – institusjoner og dokumenter som også står sentralt i GC. 3 av GCs 9 prinsipper er hentet direkte fra disse dokumentene, og de resterende 6 prinsippene kan alle relateres til bærekraftig utvikling. Bærekraftig utvikling er også et gjennomgående tema i GC, og var i 2002 tema for en av GCs viktigste aktiviteter – GC Policy Dialogue. GC-ledelsen gjør få eksplisitte referanser til selve begrepet bærekraftig utvikling. Likefullt sier Kofi Annan at GCs formål er å bidra til en ”bærekraftig globalisering” og FNs assisterende generalsekretær Michael Doyle stadfester blant annet at: ”The Global Compact shall help define sustainable development for the private sector” (Doyle 2002 [Pariskonferanse]²). Hvordan GC formidler sine 9 prinsipper kan derfor tenkes å påvirke næringslivets konseptualisering av sin rolle i arbeidet med å realisere en bærekraftig utvikling. Begrepet kan også sies å representere den mest helhetlige behandlingen av miljø- og utviklingsspørsmål i FN-sammenheng og det er derfor naturlig å måle GC opp mot dette. Videre er begrepet godt teoretisert i akademisk litteratur. Jeg vil i denne oppgaven basere min forståelse av bærekraftig utvikling på Lafferty og Langhelles (1995) diskusjon av Brundtland-kommisjonens definisjon, spesielt fordi deres arbeid er tett forankret i FN-systemets bruk av begrepet.

1.3 Valg av teori og analysestrategi: ”Det transformative perspektivet”

Formålet med oppgaven er å evaluere hvordan utformingen og implementeringen av Global Compact bidrar til bærekraftig utvikling slik det ble definert av Brundtland-

¹ United Nations Conference on the Environment and Development

² Åningstalen til Global Compact Policy Dialogue on Sustainable Development, juni 2002. Da det ikke finnes skriftlige kilder til GC-konferansene, vil jeg kun referere det som ”Pariskonferanse” heretter. Se utdypning i metodekapittelet og separat liste over muntlige kilder i litteraturlisten.

kommissjonen i 1987. I denne oppgaven er dette tenkt studert på to måter. For det første vil jeg ta for meg GC som idé og GC-sekretariatet som organisasjon: Hvordan forholder de 9 prinsippene og GC-sekretariatets fortolkning av dem seg til definisjonen av bærekraftig utvikling? For det andre vil jeg studere de fire norske transnasjonale selskapene som er med i GC – Norsk Hydro, Statoil, Storebrand og Telenor: Hvordan har disse bedriftene fortolket de 9 prinsippene og hvordan har de implementert dem i praksis?

En slik evaluerings- eller implementeringsstudie kan angripes fra en rekke teoretiske vinkler. GC bryter på mange måter med tradisjonelle skiller mellom stat, marked og sivil samfunn, og det er et relativt nytt og uutforsket fenomen. Jeg har derfor valgt en hybridstrategi i min teorisammensetning og en generelt eksplorerende tilnærming til problemstillingen. Jeg har valgt ett overordnet, analytisk referansepunkt for oppgaven – ”det transformativt perspektivet” der jeg tar utgangspunkt i forfatterskapet til Røvik (1998), Christensen og Lægreid (2001) og Czarniawska og Sevón (1996). Dette er et bredt anlagt perspektiv på sosiale endringsprosesser som analyserer endring som et resultat av internasjonal spredning av *ideer* og hvordan disse ideene endres – transformeres – i møtet med den lokale virkeligheten der de skal iverksettes. Grunntanken er at en idéns innhold og utforming vil endres etterhvert som ideen spres, innføres og tas i bruk i ulike institusjoner og organisasjoner. Sett i et transformativt perspektiv vil altså ideen GC (de 9 prinsippene) bli utsatt for en slik transformasjon etterhvert som GC spres og implementeres i ulike bedrifter verden over. De 9 prinsippene vil fortolkes, redigeres og tilpasses den lokale virkeligheten der prinsippene skal settes ut i praksis. Hvordan en slik transformasjon foreløper, vil være svært avgjørende for sluttresultatet. Et transformativt perspektiv på den endringsprosessen GC søker å igangsette er derfor relevant for å besvare oppgavens problemstilling.

Valget av dette perspektivet som det overordnede analytiske referansepunktet er gjort fordi det åpner for å kombinere ulike teoretiske tilnærminger i den konkrete analysen, hvilket er viktig i en analyse av et såpass uutforsket fenomen som GC. I denne oppgaven har jeg valgt å benytte meg av både organisasjonsteori, internasjonal politisk økonomi-teorier og diskursive perspektiv for å belyse de endringsprosesser GC igangsetter. Før jeg presenterer de konkrete teoriene som benyttes i de enkelte analysedelene vil jeg imidlertid spesifisere det transformativt perspektivet nærmere

gjennom Christensens og Lægroids ”Transformative Modell”. Her vil jeg også utdype oppgavens avgrensning i de to delproblestillingene presentert innledningsvis.

1.3.1 En transformativ modell

Christensen og Lægroids transformative modell er designet for å studere et konsepts utvikling og transformasjon gjennom de ulike stadiene det gjennomgår fra idé til praksis. Modellen er i utgangspunktet utviklet for å studere spredningen av organisasjonsreformen ”New Public Management”, men er etter mitt syn basert på et syn på endringsforløp som er fruktbar for å studere endringsprosesser generelt.

I kjernen for modellen står det transformative perspektivets påstand om at en reformidé vil transformeres – i betydningen redigeres, omformes, fortolkes, justeres og tilpasses – idet den går fra å være et generelt konsept til å implementeres lokalt i en bedrift eller organisasjon. En slik transformasjon kan være strategisk og bevisst, eller tilfeldig og ubevisst. Det sentrale er at den gitte ideen ikke vil implementeres identisk, ettersom aktørene i hvert ledd av implementeringen er med på å forme innholdet i ideen.

Sluttresultatet kan, dersom det forekommer en stor grad av transformasjon i implementeringsnivåene, komme til å avvike fra den opprinnelige ideen. I denne oppgaven vil utgangspunktet være å se hvordan GCs 9 prinsipper transformeres fra sin opprinnelse i GC og ned til de enkelte bedriftene, og deretter se hvilke implikasjoner dette har for GCs bidrag til bærekraftig utvikling. Men ettersom det er FNs idé om bærekraftig utvikling som utgjør hovedmålet i denne oppgaven, vil det også være nødvendig å se på hvorvidt også GC i *seg selv* representerer en transformasjon av begrepet bærekraftig utvikling. Dette blir altså en form for 1. ordens-transformasjon. I det følgende har jeg valgt å skille ut fire slike transformasjonstrinn basert på Christensen og Lægroids modell.

Transformasjonstrinn 1 tilsvarer førsteordens-transformasjonen og fokuserer på forholdet mellom begrepet bærekraftig utvikling og GC. Her vil jeg ta utgangspunkt i Lafferty og Langhelles definisjon (1995) av bærekraftig utvikling, og så se hvorvidt GCs 9 prinsipper og GC-sekretariates fortolkning av disse kan sies å være i overensstemmelse med denne definisjonen av bærekraftig utvikling. I *transformasjonstrinn 2* vil jeg analysere hvordan casebedriftene har fortolket og konseptualisert GCs 9 prinsipper lokalt og se hvorvidt bedriftenes fortolkning kan sies å representere en transformasjon av GCs opprinnelige innhold. I *transformasjonstrinn 3* vil ta for meg hvordan bedriftenes fortolkning

av GC er blitt omsatt i praksis og hvorvidt GC direkte eller indirekte har igangsatt en transformasjon eller endring av casebedriftenes adferd. *Transformasjonstrinn 4* er i Christensen og Lægroids modell viet refleksjon omkring hvordan funnene fra de tidligere transformasjonene har endret forskerens forståelse av teorien i seg selv, altså en form for metarefleksjon rundt teorigrunnet (Christensen og Lægroid 2001). Ettersom min oppgave ikke er teoritestende per se, vil jeg her legge fokus på de mer generelle implikasjonene av de foregående transformasjonstrinnene, ikke bare for teorigrunnet, men også for hvorvidt GC, via næringslivet, bidrar til bærekraftig utvikling.

De fire transformasjonstrinnene åpner for en rekke spennende forskningsspørsmål omkring forholdet mellom stat, marked og samfunn, omkring hvordan ideer spres og implementeres og omkring hvordan bedrifter endres. Oppgavens problemstilling favner med andre ord svært vidt. En mulig måte å begynne en avgrensning på, er å ta utgangspunkt i de to hovedtilnærmingene til bedrifters miljø- og samfunnsansvar; to tilnærminger basert på frivillige versus regulative virkemidler.

1.4 To tilnærminger til bedrifters ansvar: Accountability versus Responsibility

I debatten om hvordan man skal påvirke og bedre transnasjonale selskaps praksis kan man, som sitatet av Kofi Annan (s.6) indikerer, grovt skille mellom to tilnærminger: På den ene siden har man en tilnærming basert på frivillige virkemidler. Denne tilnærmingen går gjerne under samlebetegnelsen *Corporate Social Responsibility* (CSR) og representeres hovedsakelig av næringslivet og stater i OECD-området, spesielt USA. Responsibility-tilhengere argumenterer for at frivillige initiativ er det mest effektive, politisk realistiske og hensiktsmessige virkemidlet, og ser frivillige initiativ og politisk regulering av næringslivet som komplementære virkemidler. På den andre siden har man CSR-kritikerne som er tilhengere av politisk regulering av bedrifters ansvar, med motkravet om *Corporate Social Accountability* (CSA). Denne gruppen er representert ved en rekke NGOer og spesielt den globaliseringskritiske bevegelsen, men Accountability-tilnærmingen har også støtte i deler av FN-systemet utenfor GC, samt store stater i Sør, bl.a India. CSA-talsmenn ser bindende, politiske reguleringer som det mest effektive virkemidlet for å endre bedriftspraksis og oppfatter frivillige initiativ som en potensiell trussel mot reguleringsarbeidet.

Skillet mellom Accountability og Responsibility kan virke marginalt, men representerer i realiteten fundamentalt ulike tilnæringer til bedrifters miljø- og samfunnsansvar. Det dreier seg her om en langt mer grunnleggende uenighet enn teknisk-politiske spørsmål om hvilke instrumenter som er mest hensiktsmessige for å bedre næringslivets praksis på feltet. Jeg vil heller beskrive disse to leirene som to konkurrerende *diskurser* idet de representerer fundamentalt ulike virkelighetsoppfatninger som vanskelig kan forenes eller eksistere side om side fordi de betviler hverandres premisser og kausalmodeller. Accountability- og Responsibility-tilhengere har følgelig radikalt forskjellige oppfatninger i debatten om bedrifters miljø- og samfunnsansvar og til GC som organisasjon. De to tilnærmingene representerer med andre ord to politisk-ideologiske grunnposisjoner til oppgavens problemstilling om GCs bidrag til bærekraftig utvikling. Å studere disse to tilnærmingene eller diskursene nærmere, kan derfor gi et viktig inntak til å drøfte GCs bidrag til bærekraftig utvikling.

Global Compact er i dag FNs hovedsatsing for frivillig samarbeid med næringslivet og har derfor tiltrukket seg stor, både positiv og negativ oppmerksomhet i FN-systemet, media, det sivile samfunn og blant bedrifter. GC har møtt kritikk fra flere kanter og på mange områder. Tar man utgangspunkt i skillet mellom Responsibility og Accountability – CSR versus CSA – utkrystalliserer det seg imidlertid et visst mønster i kritikken. Etter mitt syn er det hovedsakelig to stridsspørsmål eller dimensjoner som er sentrale for å evaluere GCs bidrag til bærekraftig utvikling i de fire transformasjonstrinnene; en endringsdimensjon og en undermineringsdimensjon.

1.4.1 To sentrale dimensjoner: Endring og underminering

Den første dimensjonen har jeg kalt *GCs endringspotensiale*. Det sentrale spørsmålet her er hvorvidt GC kan igangsette en faktisk endring av *bedriftspraksis*. Denne dimensjonen har sitt utgangspunkt i Accountability-tilhengeres skepsis til hvorvidt frivillige initiativ kan skape reell endring i bedrifter, eller om det kun er symbolpolitikk. Mye av kritikken rundt GC dreier seg om såkalt ”blåvasking”, altså at bedriftene gjennom GC kan innhulle seg i det blå FN-flagget og på den måten framstå som etiske bedrifter, uten å reelt endre adferd. Frivillige initiativ er i følge kritikerne tom retorikk som en del av bedriftenes såkalte ”reputation management” og merkevarebygging. Spørsmålet om substansiell versus

symbolsk endring av bedriftspraksis er med andre ord sentralt i forbindelse med transformasjonsprosessene tilknyttet GC.

GCs evne til å påvirke og endre medlemsbedrifters praksis i en mer bærekraftig retning er imidlertid ikke det eneste relevante spørsmålet for å vurdere GCs bidrag til bærekraftig utvikling. Som et frivillig initiativ, er GC nemlig uløselig knyttet opp til en omfattende debatt på systemnivå om forholdet mellom frivillige initiativ og politisk regulering som virkemidler overfor transnasjonale selskap: Er frivillige initiativ eller politiske reguleringer det mest effektive virkemiddelet for å endre bedriftspraksis i en mer bærekraftig retning? Og er frivillige initiativ og politiske reguleringer komplementære virkemidler eller går de på bekostning av hverandre?

Sett i et større perspektiv er nemlig GC del av en voksende internasjonal trend der bedrifter på frivillig basis forplikter seg til å bedre sin praksis i miljø og samfunnsaker. Dette skjer gjerne i samarbeid med relevante NGOer, gjennom policy-deklarasjoner, codes of conduct, sertifiseringssystemer eller gjennom deltagelse i ulike nasjonale og internasjonale initiativ tilsvarende GC. Eksemplene på slike initiativ er mange, og de inkluderer mektige aktører fra næringslivet. Det har nærmest vært en eksponensiell vekst i antall frivillige initiativ de siste 10 årene, hvilket potensielt kan ha stor innvirkning på arbeidet med politisk regulering av næringslivet. I følge Accountability-tilhengere fungerer disse frivillige initiativene nemlig ikke som et supplement til internasjonalt og statlig arbeid med å lovfeste bedrifters miljø- og samfunnsansvar: De frivillige initiativene er en *konkurrent*. Kritikernes argument er at frivillige initiativ ofte brukes, bevisst eller ubevisst, for å parere og ta luften ut av NGOers kritikk av bedrifter og på den måten svekke krav om politisk regulering av bedrifter. Argumentet er videre at den voksende og uoversiktlige mengden av frivillige initiativ bidrar til å fragmentere, delegitimere og tåkelegge debatten om behovet for juridisk ansvarliggjøring av spesielt transnasjonale selskap.

I følge Accountability-tilhengere er det altså ikke et komplementært, harmonisk forhold mellom frivillige initiativ og politisk regulering av næringslivet, men et nullsumspill der frivillige initiativ vil *underminere* arbeidet med politisk regulering. Man kan med andre ord tenke seg at frivillige initiativ som GC kan ha en positiv effekt på praksis på den enkelte medlemsbedrift, samtidig som GC på systemnivå kan ha en negativ effekt mht. politisk regulering av næringslivet som helhet: Mens en liten minoritet av bedrifter bedrer sin praksis gjennom GC, kan det altså tenkes at regulative tiltak, som ville omfattet alle

bedrifter, blir svekket. Som nevnt i punkt 1.2, er bærekraftig utvikling et omfattende og ambisiøst mål som ofte medfører interessekonflikter. Å skape et bærekraftig samfunn vil derfor etter manges syn forutsette bruk av ikke bare frivillige, men også regulative virkemidler. Dette fordi frivillige initiativ er fundert på *vinn-vinn-situasjoner* mellom næringslivets og almenhetens interesser. Frivillige initiativs logikk er i all hovedsak at bedriften tjener økonomisk på å forbedre sin praksis: Gjennom ulike frivillige initiativ som f.eks miljøsertifisering av produkter, samarbeid med Amnesty International eller implementering av renseteknologi, kan bedriftene samtidig bedre sin merkevare, utvikle egen kompetanse, nå nye kundegrupper, beskytte seg mot negativ publisitet, osv. En full implementering av en bærekraftig utvikling kan imidlertid tenkes å omfatte *vinn-tap-situasjoner* der bedriftene må gjøre endringer de taper økonomisk på, og dermed mangler incentiver for å gjøre frivillig. Dette betyr ikke at frivillige initiativ er irrelevante for bærekraftig utvikling, men at frivillige initiativs effekt på arbeidet med politisk regulering er sentralt for å evaluere GCs totale bidrag til bærekraftig utvikling. Dersom GC indirekte bidrar til å svekke arbeidet med bindende reguleringer kan det altså tenkes at GC totalt sett bidrar til å svekke realiseringen av bærekraftig utvikling selv om GC har positiv effekt på den enkelte medlemsbedrift: Den andre dimensjonen som undersøkes i oppgaven er derfor *GCs undermineringspotensiale*.

De to dimensjonene – GCs endringspotensiale på bedriftsnivå og undermineringspotensiale på systemnivå – vil altså utgjøre de to delproblemstillingene i oppgaven. Dimensjonene bør imidlertid ikke oppfattes som uavhengige av hverandre: Svaret på problemstillingen kan først avgjøres når disse to dimensjonene ses i sammenheng: Det er nettopp kombinasjonen som kan gi oss svar på hvordan GC bidrar til bærekraftig utvikling. Ser man de to stridsspørsmålene mellom Accountability- og Responsibility-tilnærmingen i sammenheng kan man utlede følgende firefeltstabell:

Endringspotensiale→ (bedrifts/mikronivå)	Høyt	Lavt
Undermineringspotensiale (system/makronivå)		
Lavt (positiv-sum)	1) GCs ”drømmescenario”	2) Ineffektivt
Høyt (nullsum)	3) Dilemma-situasjon	4) GCs ”skrekkscenario”

Som man ser av tabellen, kan man utlede fire kombinasjonsmuligheter med svært ulike implikasjoner for problemstillingen. Kombinasjon 1 og 4 gir de mest renskarne utfallene: Kombinasjon 1 er her karakterisert som GCs ”drømmescenario” og korresponderer til Responsibility-tilnærmingens syn på frivillige initiativ. Gitt denne kombinasjonen har GC stor evne til å påvirke bedriftsadferd på mikronivå og samtidig skapes ingen underminerende effekt på politisk regulering på systemnivå. Omvendt vil kombinasjon 4 ligge tett opp til Accountability-tilnærmingens syn på frivillige initiativ og tilsvare GCs ”skrekkscenario”. Her scorer GC lavt mht. evne til å endre bedriftspraksis, og høyt på undermineringspotensiale. I såfall har GC ingen positiv effekt på bedriftspraksis og i tillegg en ødeleggende effekt på det som i følge Accountability-tilnærmingen kunne hatt en effekt, nemlig politiske reguleringer. Etter dette resonnementet representerer kombinasjon 4 et netto negativt bidrag til bærekraftig utvikling. Kombinasjon 2 og 3 er mer komplekse, og hvordan de tolkes vil i stor grad avhenge av hvilke virkemidler – reguleringer eller frivillige initiativ – man anser som mest effektivt. Det er nettopp denne tvetydigheten som kommer fram ved å sette de to dimensjonene i sammenheng i en firefeltstabell. Kombinasjon 2 representerer en situasjon der GC ikke har særlig evne til å endre bedriftspraksis på mikronivå, men heller ingen negativ innvirkning på systemnivå. I såfall vil GC hovedsakelig representere bortkastede ressurser; GC vil være et ineffektivt tiltak for å realisere bærekraftig utvikling. Kombinasjon 3 er den mest tvetydige mht. GCs bidrag til bærekraftig utvikling: Her skaper GC effektiv endring på bedriftsnivå, men har samtidig en negativ effekt på systemnivå. Dette skaper et dilemma og en vanskelig avveining av hensyn: Skal man prioritere å oppnå store resultater med de bedriftene som er medlem i GC? Eller skal man prioritere arbeidet med å få til en politisk vanskelig og mest sannsynlig minste felles multiplum-lovgivning, men som til gjengjeld vil omfavne alle bedrifter? Her vil typisk Responsibility-tilhengere argumentere for den første prioriteringen og Accountability-tilhenger for den siste. For å løse et slikt dilemma, må man ha kunnskap om hvorvidt frivillige initiativ eller reguleringer er det mest effektive virkemiddelet, og hvorvidt man står overfor en typisk vinn-vinn-situasjon eller vinn-tap-situasjon. Samtidig kompliseres dette temaet ettersom diskusjonene på feltet har vel så

mye ideologiske som praktiske karakter³. Disse diskusjonene vil tas opp i drøftingen i det avsluttende kapitlet.

Som man ser av de fire kombinasjonsmulighetene, er det kun én som er udelte positivt mht. GCs mulighet til å bidra til bærekraftig utvikling. Ettersom FN, og spesielt Kofi Annan som person, har lagt mye prestisje i GC, er svaret på hvilken kombinasjon som er mest beskrivende for GC svært viktig for FN og GCs legitimitet. Hovedoppgavens mål er derfor at jeg gjennom analysene av de fire transformasjonstrinnene kan avgjøre for det første; hvorvidt GC er blitt fortolket og implementert på en slik måte at GC bidrar til reell endring i medlemsbedriftene, og for det andre; hvorvidt GC har blitt fortolket og implementert på en slik måte at det bidrar til å underminere politisk regulering av bedrifters miljø- og samfunnsansvar. Hvordan er så dette tenkt løst i et statsvitenskapelig rammeverk?

1.4.2 Endring og underminering studert statsvitenskapelig

Valget av det transformative perspektivet som overordnet analytisk referansepunkt ble gjort fordi det åpner for å kombinere ulike teoretiske tilnæringer i den konkrete analysen, hvilket er viktig i en analyse av et såpass utforsket fenomen som GC. I analysen av de 4 transformasjonstrinnene jeg identifiserte innledningsvis, vil jeg derfor trekke inn tre ulike teoretiske tilnæringer: Organisasjonsteori, internasjonal politisk økonomi samt diskursive perspektiv. Til sammen er dette ment å gi et mest mulig helhetlig grunnlag for en eksplorerende analyse av GCs bidrag til bærekraftig utvikling, her operasjonalisert som GCs endrings- og undermineringspotensiale.

I den konkrete analysen av GCs *endringspotensiale* vil jeg basere meg på tre mye anvendte organisasjonsteorier. Dette er tre kompletterende teorier som alle har ulike syn på hvordan en idé som GC vil implementeres lokalt. For det første vil jeg benytte rasjonell organisasjonsteori. Denne teorien betrakter organisert handling som styrt av en instrumentell mål-middel-tenkning og ser endringsprosesser som relativt uproblematisk

³ I utformingen av firefeltstabellen og de fire kombinasjonene har jeg tatt utgangspunkt i hovedargumentene og påstandene fra Responsibility- og Accountability-tilnærmingen. Tabellen er derfor et resultat av den ideologiske logikken og de normative resonnementene på feltet, og ikke et resultat av teoretiske eller rene logiske utledninger. Rent logisk kan man tenke seg at frivillige initiativ kan ha en positiv/styrkende effekt på politiske reguleringer, og ikke bare en nøytral eller negativ effekt som i firefeltstabellen; at GC kan bidra til å styrke arbeidet med politiske reguleringer. Muligheten for at frivillige initiativ (derunder GC) kan bidra til å styrke arbeidet med politiske reguleringer problematiseres imidlertid verken av Responsibility- eller Accountability-tilnærmingen. Denne problemstillingen vil derfor først bli diskutert i avslutningskapitlet.

så snart de er vedtatt av ledelsen. Den rasjonelle teorien vil kompletteres med to institusjonelle teorier om organisasjonsadferd og –endring: For det første den nyinstitusjonelle, normative teorien der organisasjoner ses som styrt av normer, verdier og identiteter. For det andre den omgivelsesdeterministiske teorien som ser organisasjoner som styrt av omgivelsenes press for å følge organisasjonsmoter. Forfattere som Olsen (1988; 1992) March (1994), Brunsson (1989), DiMaggio og Powell (1991), og Selznick (1997) vil stå sentralt i framstillingen av de tre organisasjonsteoriene. GCs endringspotensiale vil være hovedtema i transformasjonstrinn 2 og 3, dvs. Hydro, Statoil, Storebrand og Telenors fortolkning og implementering av GC.

I analysen av GCs *undermineringspotensiale* vil to andre teorier trekkes inn. For det første vil GCs undermineringspotensiale belyses utfra teorier om internasjonal politisk økonomi (IPØ). Her fokuseres det på samspillet mellom stat, økonomi og samfunn, hvilket kan gi verdifulle innsikter i dynamikken mellom politisk regulering og frivillige initiativ. Spesielt vil forholdet mellom den økonomiske globaliseringen og motkravet om en politisk kontroll av transnasjonale selskap trekkes fram for å forklare framveksten av frivillige initiativ. Sentral litteratur her vil være Polanyi (1957; 1968), Stopford og Strange (1991) Strange (1996; 1998), Ruggie (1998; 2002) og Evans (1997). Valget falt på IPØ-teori både fordi det viste seg fruktbart for å forstå de større sosioøkonomiske endringsprosessene som utgjør GCs kontekst, men også fordi en kjent IPØ-forsker, John G. Ruggie, er en av hovedarkitektene bak utformingen av GC. IPØ kan derfor også gi et viktig inntak til GC-sekretariatets egenforståelse.

For det andre vil jeg supplere analysen av undermineringsdimensjonen med et diskursivt perspektiv. Dette fordi kritikerne og tilhengerne av frivillige initiativ – dvs. henholdsvis Accountability- og Responsibility-tilhengere – til dels har fundamentalt ulike *virkelighetsoppfatninger*. Det er også knyttet store økonomiske og politiske interesser til defineringen av næringslivets miljø- og samfunnsansvar og hvorvidt slikt arbeid skje frivillig eller være gjenstand for politisk kontroll. Et diskursivt perspektiv kan derfor være egnet til å fange inn disse elementene av diskursiv kamp, eller maktkamp mellom de som framholder henholdsvis frivillighet og reguleringer, altså hvorvidt henholdsvis Corporate Responsibility eller Corporate Accountability er den mest effektive tilnærmingen til bedrifters miljø- og samfunnsansvar (jf. fotnote 2). Denne diskursive tilnærmingen anser jeg som nyttig ikke bare i analysen av GC som organisasjon, men også i analysen av

bedriftsempirien. Også her dreier det seg om å få tak i fortolkninger av GC – hvordan aktørene konstruerer og tillegger GC mening. Sentrale litteratur her vil være Neumann (2001), Mathiesen (1997) og Howarth og Stavrakakis (2000) Oppgaven skal imidlertid ikke oppfattes som en diskursanalyse, ettersom jeg også bruker organisasjonsteori og IPØ, som legger andre teoretiske og metodiske premiss til grunn. Det er imidlertid viktig å understreke at jeg har lagt ett diskursanalytisk premiss til grunn for oppgaven i tråd med det transformative perspektivet: Premisset om at ideer konkurrerer, konstrueres, transformeres, tillegges mening og er med på å styre adferd.

1.5 Valg av case og design

Det empiriske materialet i oppgaven vil hovedsakelig komme fra tre typer kilder. For det første vil analysen basere seg på *litteraturstudier*. Det finnes noe akademisk litteratur på feltet, men hovedtyngden av denne empirien vil komme fra artikler, rapporter og innlegg fra involverte parter i debatten om bedrifters miljø- og samfunnsansvar. Dette inkluderer publisert materiale fra NGOer, næringslivsorganisasjoner, FN, aviser, konsulentselskap, osv. Litteraturempirien omfatter også rapporter og annet skriftlig materiale fra case-bedriftene og GC-sekretariatet. For det andre vil analysen baseres på *intervjuer* med ansatte i Norsk Hydro, Statoil, Storebrand og Telenor. Her har jeg valgt å kun intervju ansatte som jobber direkte med GC, og utelate de som arbeider med miljø-, menneskerettigheter og arbeidsrettigheter generelt. For det tredje vil jeg bruke empiri fra *deltagende observasjon* på GCs to største konferanser i 2002; The Global Compact Policy Dialogue on Sustainable Development i Paris 17-19. juni 2002, og The Global Compact Annual Learning Forum i Berlin 11.-14. desember 2002. Samlet vil forhåpentligvis disse kildene gi et bredt og fruktbart datagrunnlag.

Som det framgår av gjennomgangen ovenfor, vil oppgaven få en eksplorerende karakter: Ulike former for empiri vil bli analysert i et transformativt perspektiv gjennom en kombinasjon av organisasjonsteori, diskursive perspektiv og internasjonal politisk økonomi. Valget av en slik hybridstrategi kan begrunnes på flere måter. For det første er organisasjonsteori, diskursanalyse og IPØ til en viss grad overlappende perspektiv med flere felles grunntrekk og premisser, om enn på ulike analysenivåer: De dreier seg alle om organisert adferd, interessekamp og konflikter om makt og innflytelse til å definere og organisere sosiale endringsprosesser. For det andre er fenomenet frivillige initiativ

generelt, og GC spesielt, på mange måter et grenseoverskridende fenomen. GC involverer alle store aktørgrupper fra alle styringsnivåer av det internasjonale samfunnet og bryter med tradisjonelle grenser mellom stat, marked og sivilsamfunn. Dermed igangsetter GC prosesser som vanskelig lar seg fange inn av ett teoretisk format.

En slik bred og åpen tilnærming kan ha flere svakheter mht. stringens, dybde og gjennomførbarhet. Jeg mener likevel en slik tilnærming er både nødvendig og forsvarlig i denne oppgaven. Jeg mener det er nødvendig fordi GC er relativt lite akademiske analysert. Det er derfor vanskelig på forhånd å vite hvilket teoretisk perspektiv som er mest fruktbart. Videre mener jeg det er forsvarlig med en bred tilnærming ettersom jeg var så heldig å få et bredt tilfang av empiri fordi jeg selv har en liten bedrift som jeg meldte inn i GC. Dette ga meg tilgang til lukkede GC-konferanser, internrapporter og samtaler med personer tilknyttet GC. Denne muligheten til å studere GC innenfra gav en empirisk bredde som gjorde det lettere å håndtere en mer kompleks teoretisk tilnærming.

For å oppsummere har jeg altså valgt et transformativt perspektiv som analytisk referansepunkt for å analysere problemstillingen om hvordan GC via næringslivet bidrar til å realisere FNs mål om bærekraftig utvikling. Videre har jeg identifisert 4 relevante transformasjonstrinn: I trinn 1 vil jeg se på forholdet mellom GC og bærekraftig utvikling, i trinn 2 vil jeg se på bedriftenes fortolkning av GC, i trinn 3 hvordan GC har påvirket praksis og i trinn 4 vil jeg se på hvilke generelle implikasjoner de tre foregående trinnene har for GC som virkemiddel for bærekraftig utvikling og teoriens relevans for å forstå GCs bidrag til bærekraftig utvikling. I de konkrete analysetrinnene vil jeg trekke inn organisasjonsteori, IPØ og diskursive tilnærminger. Problemstillingen er videre avgrenset og operasjonalisert til å fokusere på GCs endrings- og undermineringspotensiale, der disse to dimensjonene vil undersøkes parallelt i de fire transformasjonstrinnene

1.6 Plan for oppgaven

Kapittel 2 vil begynne med en presentasjon av det transformative perspektivet og dets syn på hvordan ideer transformeres i møtet med ulike lokale virkeligheter. Her vil jeg også kort presentere IPØ som teori, samt diskursive perspektiv på endringsprosesser. Hoveddelen av kapittelet vil vies de tre organisasjonsteoriene og de tre tilhørende transformasjonsscenariene man kan utlede mht. GCs bidrag til bærekraftig utvikling. Til sammen er dette ment å gi et mest mulig utfyllende teoretisk rammeverk for å analysere

problemstillingen. Avslutningsvis vil jeg trekke inn forskningsmetodiske betraktninger rundt oppgaven.

Kapittel 3 vil fungere som et historisk bakgrunnskapittel der jeg først gir en kort presentasjon av GC som organisasjon. Hoveddelen av kapitlet vil vies en IPØ-tilnærming til GC for å sette GC inn i sin større historiske kontekst. Fokus vil ligge på etterkrigstidens økonomiske globalisering og endringer i styrkeforholdet mellom stat, næringsliv og sivilt. Formålet med dette kapitlet er å beskrive GC og årsakene til framveksten av frivillige initiativ generelt.

Kapittel 4 belyser transformasjonstrinn 1. Her vil jeg gi en nærmere analyse av GCs arbeid og se på hvordan dette stemmer overens med kriterier for bærekraftig utvikling slik det er definert av Lafferty og Langhelle (1995). Videre vil diskursperspektivet også trekkes inn for å se hvordan GC-sekretariatet forholder seg til de to konkurrerende tilnærmingene Accountability og Responsibility. Dette kapitlet vil baseres på empiri fra deltagende observasjon på de to GC-konferansene, samtaler med FN-ansatte og andre med tilknytning til GC, samt ulike skriftlige kilder. Her vil undermineringsdimensjonen være det dominerende forskningstemaet. *Kapittel 5* vil tilsvare transformasjon 2, dvs. bedriftenes fortolkning av GC. *Kapittel 6* vil deretter tilsvare transformasjon 3, altså transformasjon av bedriftspraksis. Begge disse kapitlene vil i større grad fokusere på GCs endringspotensiale. Følgelig vil organisasjonsteoriene ha en sentral plass her og analysen vil i stor grad baseres på empiri fra de norske medlemsbedriftene. *Kapittel 7*, drøftings- og konklusjonskapitlet, vil tilsvare transformasjon 4, altså hvordan vår kunnskap om GC endres eller transformeres som følge av analysen av transformasjonstrinn 1-3. Formålet her er å drøfte hvilke implikasjoner resultatene har for problemstillingen og hva den foregående analysen kan si om de ulike teoriens relevans for å forstå fenomenet GC.

2 TEORI OG FORSKNINGSMETODE

2.1 Introduksjon

Da ideen om bærekraftig utvikling ble lansert i 1987, klarte den å vekke en internasjonal interesse uten sidestykke. 15 år senere klarte ideen fortsatt å samle ledere fra nær sagt alle verdens stater, NGOer, fagbevegelse, næringsliv, media og akademia til UNCED-toppmøtet i Johannesburg 2002. Begrepet er blitt sterkt kritisert fra flere fronter, og kalt både ”a sham” og ”a political fudge” (Richardson 1997). Men det er også blitt beskrevet som et begrep med status på høyde med ”demokrati”:

Pity the politician, the party programme, the long term plan or the international agreement that does *not* pay respect to the idea. The prospect of a non-sustainable society is on par with that of a non-democratic society. It is simply not on (Lafferty 1996:185).

Oppgavens mål er å undersøke hvordan GCs 9 prinsipper forholder seg til denne ideen, hvordan sekretariatet fortolker og sprer de 9 prinsippene til flere hundre bedrifter, og hvordan disse bedriftene så omsetter dem til praksis. 9 mer eller mindre abstrakte GC-prinsipper skal altså videreformidles til ledelsen i bedrifter verden over, for så å settes ut i livet i form av en mer ansvarlig bedriftspraksis. Spørsmålet er om GC på denne måten bidrar til en bærekraftig utvikling, eller i GCs termer; en mer bærekraftig globalisering.

I innledningskapitlet operasjonaliserte jeg problemstillingen til å fokusere på to dimensjoner; GCs potensiale for endring av bedriftspraksis og for underminering av politisk regulering, som skal studeres parallelt i fire transformasjonstrinn. Tradisjonell, rasjonell organisasjonsteori vil se GC-prosessen som relativt uproblematisk – som en utfordring i form av planlegging, kompetanse, klare kommandolinjer og korrigerende evalueringer. De siste 30 års organisasjonsforskning har imidlertid vist at et slikt syn på organisasjoner og organisasjonsendring sjelden avspeiler virkeligheten (Furusten 1998; Røvik 1998). Derav valget av et transformativt perspektiv med Christensen og Lægreids ”transformative modell”. Her åpnes det for et mer omfattende og utfyllende teoritilfang både fra organisasjonsteori, men også for å trekke inn større politiske, sosiale og økonomiske faktorer gjennom for eksempel diskursive og IPØ-baserte tilnærminger.

2.2 Et transformativt perspektiv på endringsprosesser

Det transformative perspektivet utgjør en nyere retning innen organisasjonsforskning – tanken om ”ideer på reise”. Røvik (1998:13) kaller en slik ”organisasjonsidé på reise” for en ”institusjonalisert organisasjonsoppskrift”. Dette definerer han som en legitimert oppskrift på hvordan en organisasjon skal utforme deler av eller hele sin organisasjon, og som har oppnådd en forbilledlig status og dermed spres til en mengde ulike organisasjoner. Det grunnleggende resonnetet i det transformative perspektivet er at en slik organisasjonsoppskrift – uansett innhold – alltid vil endres ”på reisen”: En idé vil alltid omformes i møtet med den enkelte organisasjon; den vil fortolkes, redigeres, filtreres og tilpasses den organisatoriske virkeligheten i organisasjonen (Christensen og Læg Reid 2001:24). En identisk fortolkning og implementering vil sjelden forekomme når ideen adopteres og reiser inn i de ulike organisasjonene:

According to the model of translation..., the spread in time or space of anything, claims, orders, artifacts, goods is in the hands of people; each of these people may act in many different ways, letting the token drop, or modifying it, or deflecting it, or betraying it, or adding to it or appreciating it. The faithful transmission (...) is a rarity (...) (Latour 1986 i Sevón 1996:51).

En idé som spres til en rekke organisasjoner, vil altså ikke gi identiske utfall.

Endringsprosesser kjennetegnes ikke av kloning eller diffusjon, men av transformasjon og oversettelse til lokale forhold (Czarniawska og Joerges 1996). Økonomiske, politiske, kulturelle og sosiale faktorer vil alle være med å påvirke fortolkningen og begrense manøvreringsrommet til ledelsen. Resultatet er en ”kreoliseringsprosess” der hver organisasjon utvikler sin egen hybridversjon av den opprinnelige ideen (Christensen og Læg Reid 2001:34)

En slik transformasjonsprosess får potensielt store konsekvenser for GCs bidrag til bærekraftig utvikling. GC bygger nettopp på en idé som skal spres til tusenvis av bedrifter verden om, hvilket åpner for en rekke transformasjoner og endringer som kan fordreie den opprinnelige ideen bak de 9 prinsippene. Det er derfor viktig å ha et bredt teoretisk rammeverk for å kunne si noe mer om GCs evne til å påvirke bedriftene i bærekraftig retning.

I denne oppgaven har jeg som nevnt innledningsvis valgt å isolere 4 transformasjonspunkter med utgangspunkt i Christensen og Læg Reids modell. Hvordan skal man så forstå analytisk hvordan slike transformasjoner eller lokale

oversettelsesprosesser foregår? For det første kan en slik oversettelse tenkes å ha sammenheng med makt – at makt, og da spesielt diskursive maktstrukturer, er med på å påvirke hvordan en idé tolkes eller konstrueres lokalt:

We would like to emphasize the role of ideological control in this context, that is control held by organizational actors, shaping their ideas about what reality is like, how it should be and how to achieve the desired state (Czarniawska og Joerges 1996:30).

Diskursiv kamp og ulike idealer for ansvarsfordeling mellom stat, marked og sivilsamfunn slik det diskuteres i IPØ og også reflekteres i Responsibility- og Accountability-diskursene kan med fordel trekkes inn for å sette transformasjonsprosessene inn i et større perspektiv. En kombinasjon av diskursive og politisk-økonomiske elementer fra henholdsvis diskursanalysen og IPØ vil derfor ha en viktig posisjon i analysen av data.

For det andre kan transformasjonsprosessen tenkes å påvirkes av mer konkrete organisasjonsdynamikker. Det er derfor naturlig å se etter forklaringer fra organisasjonsforskningen, og som tidligere nevnt vil jeg her bruke tre komplementære teorier. En slik kombinasjon av organisasjonsteoretiske og diskursanalytiske perspektiv kan ofte skape et nyttig samspill. Mathiesen (1997) argumenterer blant annet for at det er fruktbart å gjøre en nærmere kobling mellom diskursanalyse og organisasjonsteori. I det følgende vil jeg derfor først kort presentere diskursanalyse, deretter de tre organisasjonsteoriene. IPØ som teori vil presenteres i kapittel 3, som en integrert del av analysen av bakgrunnen for framveksten av GC og frivillige initiativ generelt. Både diskursanalyse, IPØ og organisasjonsteori åpner for spennende teoretiske diskusjoner. Jeg har imidlertid valgt å legge opp til en mest mulig stram og summarisk presentasjon, ettersom perspektivene kun skal brukes som analyseverktøy, og problemstillingen ikke er teoritestende eller -diskuterende per se.

2.3 Diskursive perspektiv

Diskursanalyse er et svært omfattende tema, både som teori og metode. I oppgavens sammenheng skal diskursperspektivet ikke benyttes til noen fullstendig diskursanalyse, kun som et verktøy for å strukturere den generelle debatten omkring bedrifters miljø- og samfunnsansvar. Det vil derfor ikke være formålstjenelig å ta for seg alle metodiske og vitenskapsteoretiske problemstillinger knyttet til diskursanalyse. Grunnen til at jeg har valgt å bruke begrepet diskurs og ideer fra diskursanalysen framfor begrep som

”perspektiv” eller ”paradigme”, er at diskursbegrepet eksplisitt refererer til maktdimensjonen ved definering av roller: Makt, og spesielt maktdimensjonen ved definering av roller og ansvar, er et svært sentralt tema i debatten om bedrifters miljø- og samfunnsansvar fordi det knytter seg store økonomiske, politiske og sosiale interesser til grenseoppgangen mellom stat, marked og sivil samfunn i disse spørsmålene. Denne ideen om makt til å definere kan knyttes direkte an til det transformative perspektivet – prosessen der ideer transformeres i møtet med aktører og institusjoner kan med fordel ses som en diskursiv, meningskonstruerende og kommunikasjonskonstituerende prosess.

Sentralt i diskursanalysen er ideen om at det alltid ligger modeller til grunn for vår sansning – modeller som styrer vår fortolkning av verden rundt oss. Virkeligheten er, med Berger og Luckmans (1967) kjente formulering, ”sosialt konstruert”. Sansning er filtrert og redigert gjennom de modellene man ubevisst legger til grunn for sin persepsjon av verden. Med andre ord legger en diskursanalyse mer vekt på epistemologien enn på ontologien – det er hvordan mennesker subjektivt fortolker et fenomen som står i sentrum, framfor hvordan fenomenet ”objektivt” er (Neumann 2001:14).

Et annen sentralt tema i diskursanalysen er ideen om makt, og den makt som ligger i å få gjennomslag for ens egen fortolkning eller konstruksjon av verden som den gjeldende. Laclau og Mouffe (i Neumann 2001:64) definerer diskurs som en ”reduksjon av muligheter”. Dette kan forstås som en reduksjon i den forstand at diskurser er med på å konstruere og sette rammer for hva som er gyldig kunnskap og hva som er akseptable, meningsfulle og autoritative utsagn (Kaarhus 2001:28). En hegemonisk diskurs normaliserer noen konstruksjoner og gjør at andre, alternative konstruksjoner unndras oppmerksomhet. På denne måten er diskursanalyse egnet til å bringe fram mer subtile former for maktkamp og kamp om hegemoni. Dette utfordrer Robert Dahls tradisjonelle, definisjon av makt som ”A’s evne til å få B til å gjøre noe B ellers ikke ville gjort” (Dahl i Østerud 1996:40)⁴. I et diskursivt perspektiv utøves makt også ved at A utelukker B’s alternative konstruksjon av virkeligheten:

Indeed, is it not the supreme exercise of power to get others to have the desires you want them to have – that is, to secure their compliance by controlling their thoughts and desires (...) either

⁴ Strukturell makt er også relevant i en analyse av GC, spesielt siden GC samler aktører med tilsammen betydelig strukturell makt, og som ofte er svært asymmetrisk fordelt, f. eks. mellom bedrifter og NGOer. Dette vil bli problematisert i IPØ-analysen av GC i neste kapittel. I dette kapitlet vil jeg fokusere på idemakt og ideologiske skiller, selv om disse ofte sammenfaller med strukturelle maktskiller.

because they can see or imagine no alternative to it, or because they see it as natural and unchangeable (...)? (Lukes 1975 i Neumann 2001:167)

I en situasjon av interessekonflikt mellom sosiale grupper vil det ligge store interesser knyttet til å etablere sin representasjon av virkeligheten som den naturlige, selvsagte og riktige. Det krever mye diskursivt arbeid for å etablere og forsvare en hegemonisk posisjon, idet den hegemoniske diskursen alltid vil være sårbar for de politiske kreftene den selv ekskluderer gjennom sin konstruksjon av verden eller sin ”reduksjon av muligheter” (Howarth og Stavrakakis 2000). Sett i et slikt perspektiv kan kontroversen mellom Responsibility- og Accountability-tilnærmingen forstås som en diskursiv kamp der bærerne av de to diskursene forsøker å etablere sine respektive diskurser som den hegemoniske – som den naturlige, selvsagte og fornuftige. Disse to tilnærmingene er etter mitt syn svært relevante referansepunkt for å analysere GCs endrings- og undermineringspotensiale samt transformasjonsprosessene rundt GC. Dette fordi de tilbyr to alternative referanserammer og to alternative sett av virkelighetsforståelse for de aktørene som er involvert i fortolkningen av GC.

2.3.1 Diskurs i transformasjonsprosesser

Evans (1997) argumenterer i sin artikkel ”The Eclipse of the State?” for at utviklingen av forholdet mellom stat og næringsliv de siste tiårene snarere kan forklares utfra ideologi – og da særlig det angloamerikanske ideologiske hegemoniet – enn utfra økonomisk logikk. Det kan med andre ord være en god porsjon ideologisk konstruksjonsarbeid som har gitt gjennomslag for at CSR og frivillige initiativ oppfattes som det ”rasjonelle” og ”naturlige” og at statlig intervensjon gjennom politisk regulering anses som passé⁵.

Forholdet mellom Responsibility- og Accountability-tilnærmingen kan i tråd med et diskursanalytisk resonnement beskrives som en kollisjon mellom to ulike verdensbilder. CSR-skribenten Jem Bendell omtaler for eksempel bedrifter og NGOer som ”two tribes engaged in a perpetual war over values, words and ideas”(Bendell 2000a). At det er snakk om to relativt inkompatible virkelighetsforståelser kommer også til syne i Shell-

⁵ Til tross for at Corporate Social Accountability (CSA) har en sentral plass i denne oppgaven, er CSR helt klart det dominerende begrepet i debatten om frivillige initiativ. CSA-tilnærmingen er etter min erfaring en nærmest usynlig, lite definert og ukjent som tilnærming sammenlignet med de store CSR-miljøene internasjonalt. Likefullt synes jeg det er et nyttig analytisk begrep for å systematisere de til dels forvirrende synspunktene i debatten om bedrifters miljø- og samfunnsansvar, der mange argumenter nettopp kan kategoriseres og systematiseres som CSA eller CSR.

direktørens utsagnet under Brent Spar-konflikten med Greenpeace: "Arguing with Greenpeace is like arguing with your wife; what has the facts got to do with it?" (i Rodgers 2000:44).

Hva som utgjør "objektive fakta" kan altså være ulikt sosialt konstruert avhengig av hvilken diskurs man tar utgangspunkt i. Denne ideen om sosial konstruksjon av mening og om maktkamp om retten til å definere virkeligheten kan knyttes direkte an til det transformative perspektivet: Prosessen der ideer transformeres i møtet med aktører og institusjoner kan etter mitt syn analyseres som del av en diskursiv prosess. De ulike transformasjonstrinnene kan nettopp ses som trinn i en menings- og kommunikasjons-konstituerende prosess både i GC selv og i bedriftene, der de 9 prinsippene tillegges mening og påvirker praksis. Tankegods fra Accountability- og Responsibility-diskursen kan tenkes å være med å påvirke både når GC-sekretariatet skal fortolke og formidle de 9 prinsippene til GC-nettverket, og også når bedriftsledelsen skal fortolke og implementere GC i sine respektive bedrifter: Hvilken diskurs som får gjennomslag i GC vil derfor være med å påvirke de fire transformasjonstrinnene – både mht. GCs forhold til BU, bedriftsledelsens fortolkning lokalt og en eventuell endring av bedriftspraksis. Det er imidlertid ikke bare diskursive og politisk-økonomiske prosesser som er relevante for å forstå GCs bidrag til en bærekraftig utvikling – den transformative modellen i oppgaven vil derfor også inkludere ulike organisasjonsteorier for å forstå de mer bedriftsinterne dynamikkene.

2.4 Organisasjonsteori

Det er et stort teoretisk mangfold å velge i for å finne svar på hva en organisasjon er og hvordan organisasjoner endres. Den organisasjonsteoretiske litteraturen kan kategoriseres på ulike måter. I den følgende framstillingen har jeg valgt å basere meg på en mye brukt tredeling. For det første vil jeg bruke såkalt rasjonell organisasjonsteori som vektlegger instrumentell kalkulasjon for å forklare adferd. Som motsats til dette har jeg valgt to institusjonelle teorier. Her er det et stort utvalg av teorier som søker å utfordre det rasjonalistiske hegemoniet. Felles for de institusjonelle teoriene er en skepsis mot de reduksjonistiske rasjonelle forklaringene til fordel for en påstand om at institusjoner har en selvstendig påvirkning på aktørenes adferd – "institutions matter" (DiMaggio og Powell 1991:3). Jeg har valgt å basere meg på normativ nyinstitusjonell teori som

vektlegger intern institusjonell identitet, normer og verdier for å forklare adferd, og på omgivelsesdeterministiske teorier som vektlegger eksternt press for å forklare adferd og endringer i organisasjoner.

Ser man på problemstillingen, hvordan GC bidrar til bærekraftig utvikling, så vil svaret på dette spørsmålet variere sterkt med hvilken av de tre organisasjonsteoriene man legger til grunn. Teoriene betraktes imidlertid som komplementære og en kombinasjon av dem anses å gi den mest utfyllende forklaringen (Christensen og Lægveid 2001:25; Olsen 1992). I det følgende vil jeg derfor presentere de tre organisasjonsteoriene, samt utlede hypoteser om GCs endringspotensiale utfra de respektive teoriernes syn på organisasjonsendring.

2.4.1 Det rasjonelle organisasjonsperspektivet

Det rasjonelle organisasjonsperspektivet representerer på mange måter det mest etablerte synet på organisasjoner og organisasjonsendring. Dette synet er forankret i det rasjonalistisk-økonomiske paradigmet i samfunnsvitenskapene og har sin opprinnelse i blant annet Webers klassiske administrasjonsteori, Taylors Scientific Management og Williamsons transaksjonskostnadsteori (Røvik 1998:31). Fellesnevneren for rasjonelle teorier er at organisasjoner ses som redskap for effektiv koordinering og produksjon av varer og tjenester. Dette er organisasjonens rasjonale og kilde til legitimitet. Den rasjonelle teorien kalles derfor ofte ”verktøyperspektivet” idet organisasjonen anses som et verktøy eller instrument for effektiv måloppnåelse for ledelsen. (Røvik 1998).

Rasjonell teori er dypt forankret i vestlige rasjonalistiske idealer, og Røvik (1998:40-42) mener dette perspektivet har et klart hegemoni sammenlignet med de institusjonelle teoriene. Skillet mellom det deskriptive og det normative kan derfor være uklart i dette perspektivet. Klare, formelle regler og kommandolinjer er organisasjonsnormen, og bedrifter trekkes gjerne fram som eksempler til etterfølgelse:

Nøyaktighet, hurtighet, entydighet, dokumentkunnskap, kontinuitet, diskresjon, enhetlighet, streng underordning, mindre gnisninger, mindre saksomkostninger og faglige og personlige belastninger – alle disse trekk nærmer seg det optimale når skolerte embedsmenn administrerer på en byråkratisk og særlig på en monokratisk måte (...) De helt store kapitalistiske foretak er selv vanligvis enestående mønstre på streng byråkratisk organisasjon (Weber 1997 [1922]:126-127)

Organisasjoner ses her som enhetlige, rasjonelle aktører i den forstand at ledelsen har kontroll med adferden i organisasjonen og treffer de valg som gir best resultater gitt det målet organisasjonen forfølger (Egeberg 1984:26-35). Rasjonaliteten ligger altså ikke først og fremst hos individet, men i organisasjonen og utformingen av organisasjonsstrukturen som helhet. Dette forutsetter igjen at ledelsen har klart definerte mål, stabile preferanser, oversikt over alternative midler for å nå sine mål, samt makt og autoritet til å gjennomføre sine beslutninger (Antonsen og Jørgensen 2000:25). Antagelsen om denne instrumentelle mål-middel logikken er et sentralt kjennetegn ved dette perspektivet. Organisasjonen drives av en konsekvensorientert formålsrasjonalitet – ”the logic of consequence” – en handlingslogikk der beslutningene tas på bakgrunn av deres forventede, ønskede konsekvenser (March 1994:2).

Et annet viktig kjennetegn ved den rasjonelle organisasjonsteorien er at den formelle normative strukturen anses å styre adferden i organisasjonen (Antonsen og Jørgensen 2000:21-22). Med formell normativ struktur menes de rettigheter og plikter som spesifiserer hvordan deltagerne skal handle, for eksempel i form av stillingsinstrukser, vedtekter, organisasjonskart ol. Denne formelle strukturen skaper derfor en beslutningsstruktur som regulerer deltagelse og aktivisering, og en aksesstruktur som regulerer definisjoner og problemløsning, hvilket vil styre hvordan organisasjonen praktisk løser sine oppgaver (Egeberg 1984:21; 26-27). Dette synet på en kausal sammenheng mellom formell struktur og faktisk adferd er svært sentral for den rasjonelle teoriens syn på endring: Det gir grunnlag for en stor tro på reformers effekt og gir også ledelsen en sentral rolle og stor frihet ved organisasjonsendringer: Den formelle normative strukturen ses som en *manipulasjonsvariabel* under kontroll av ledelsen (Røvik 1998). Av dette følger et utviklingsoptimistisk, modernistisk organisasjonssyn der planlegging og bevisst redesign får en viktig plass; endringer kan og bør planlegges og styres. Etersom faktisk adferd antas å være styrt av den formelle, normative strukturen, vil ledelsen, gjennom nettopp å endre strukturen, også endre adferden i organisasjonen.

Oppsummert kan vi si at det rasjonelle perspektivet ser organisasjonen som en enhetlig, rasjonell aktør og et instrument for ledelsen. Legitimitet stammer primært fra organisasjonens evne til effektiv måloppnåelse. Adferd styres av den formelle strukturen, og endring i adferd kan oppnås ved at ledelsen bevisst endrer denne strukturen for å

oppnå en stadig mer rasjonell organisasjonsutforming. Hvilket scenario kan vi så utlede fra dette resonnementet mht. GCs bidrag til bærekraftig utvikling?

2.4.2 Transformasjonsprosessene sett i et rasjonelt organisasjonsperspektiv

Ser man denne teorien i sammenheng med GC, får det interessante implikasjoner. Det rasjonelle perspektivet har utvilsomt mye for seg i bedriftssammenheng. De fleste bedrifter har relativt klart spesifiserte mål, og også en eller annen form for hierarkisk kommandolinje som sørger for at ledelsens vedtak blir implementert nedover i bedriften. Som vi skal se i neste kapittel, opplever stadig flere bedrifter den globaliseringskritiske bevegelsen som en trussel, og ser deltagelse i ulike former for frivillige initiativ som en lovende løsning for å øke bedriftens popularitet. Sett i et slikt perspektiv kan GC framstå som en vinn-vinn-mulighet: GC-medlemskap er ikke bare etisk riktig, men også bedriftsøkonomisk svært rasjonelt for å få til en mer effektiv og lønnsom produksjon, en sterkere merkevare og en bedre omsetning.

Rasjonell teori åpner i liten grad for eventuelle lokale tilpasningsbehov og transformasjonsprosesser verken ved innføringen eller implementeringen av et konsept (Røvik 1998). Perspektivet åpner likevel for en strategisk utvelgning av *hvilke* reformer ledelsen ønsker å satse på og *hva* de skal vektlegge ved dem: Ledelsen kan opptre som ”rational shoppers” der man velger ut organisasjonsoppskrifter eller utsnitt av dem, som mest effektivt fyller organisasjonens behov (Røvik 1998:163) Til tross for at det rasjonelle perspektivet kritiseres sterkt i de siste 30 års organisasjonsforskning (Furusten 1998), er denne forståelsen av organisasjoner i stor grad den enerådende hos aktørene: Den rasjonelle organisasjonsteorien er den teorien som etablerer og tildeler aktører legitime og aksepterte roller som leder, ansatt, konsulent osv. Perspektivet gir dermed også et viktig inntak til bedriftenes og GC egenforståelse og rasjonaliseringer.

Hvis man skal anvende det rasjonelle perspektivet på de fire transformasjonstrinnene i forbindelse med GC, kan man skissere følgende ”transformasjonsscenario”: I forbindelse med *transformasjonstrinn 1* – fra bærekraftig utvikling til GC – kan man tenke seg GC som et resultat av at FN ikke har klart å trekke næringslivet tilstrekkelig inn i sitt arbeid for bærekraftig utvikling, der GC lanseres som en mer bedriftstilpasset versjon av bærekraftig utvikling under den mer moderne merkelappen Corporate Social Responsibility (CSR). GC vil i såfall representere en mer

næringslivsrettet versjon av bærekraftig utvikling der GC-sekretariatet vektlegger de konkurransefortrinn GC kan gi bedriftene. I forbindelse med *transformasjonstrinn 2*, kan man tenke seg at bedriftslederne har konseptualisert GC som et middel til å nå organisasjonens mål, nemlig effektiv produksjon og omsetning av den varen eller tjenesten bedriften baseres på. Denne teorien åpner som sagt i liten grad for transformasjonsprosesser i form av oversettelse og tilpasning av innhold, men det åpner likefullt for strategisk utvelgelse av hvilke elementer man ønsker å fokusere på. Man kan derfor anta at ledelsen vil konseptualisere GC i termer av økonomisk bunnlinje og dermed begrense seg til de tiltakene som gir konkurransefortrinn for bedriften. Videre vil kun de bedrifter som konkret vinner på å delta i GC melde seg inn. I *transformasjonstrinn 3* – transformasjon av praksis – vil denne teorien gi grunn til optimisme mht. effektiv implementering av de 9 prinsippene, gitt sitt syn på organisasjonen som enhetlig og rasjonell og tro på ledelsens mulighet til å påvirke adferd gjennom endring av formell struktur. Hva kan så de tre foregående transformasjonene si oss om problemstillingen i *transformasjonstrinn 4*? Rasjonell teori kan, i tråd med utledningene ovenfor, åpne for en systematisk bortvelgelse av endringer som ikke representerer vinn-vinn-situasjoner eller en bedret økonomisk bunnlinje som bieffekt. Den vil også definere ut viktige bærekrafttema som lavere konsum, og reboundeffekter⁶. Videre vil GC være interessant kun så lenge det er populært hos bedriftens kunder. I tråd med det rasjonelle perspektivet kan man altså anta at GC vil medføre en effektiv, men smalere implementering av bærekraftig utvikling enn Brundlandkommisjonens definisjon. Den endrede praksisen vil kun gjelde i det omfang og det tidsperspektiv det regnes som bedriftsøkonomisk rasjonelt.

For å oppsummere rasjonell teoris antagelser om transformasjonsprosessen: GC-sekretariatet vil fortolke bærekraftig utvikling med vekt på ”the business case”, og bedriftsledelsen vil fortolke de 9 prinsippene utfra strategiske konkurransehensyn. Transformasjonen av praksis vil foreløpe relativt problemfritt, men gitt det snevrere vinn-vinn-fokuset i ledelsens fortolkning, vil sluttresultatet representere en strategisk innsnevret versjon av bærekraftig utvikling. De endringer av bedriftspraksis som er gjort, vil også kun vare så lenge de gir et konkurransefortrinn. Sett i sammenheng med problemstillingen, kan man utfra et ”rasjonelt scenario” anta at GC vil igangsette en effektiv bedriftsendring,

⁶ Det fenomen at produksjonen av hver enkelt enhet gjøres mer miljøvennlig, men at denne miljøgevinsten utveies av at forbruket øker, slik at totaleffekten kan bli lik null, eller negativ.

men at *innholdet* i GC og begrepet bærekraftig utvikling er transformert på en slik måte at det representerer et avvik fra den opprinnelige ideen.

2.4.3 Normativ, ny-institusjonell teori

Normativ ny-institusjonell teori⁷ favner om de institusjonelle retningene som vektlegger normer, verdier og identiteter for å forklare adferd i organisasjoner. Teorien kom opprinnelig som en reaksjon på og kritikk av det rasjonelle perspektivet og dets ”Logic of Consequences”. Institusjonelle forklaringer forfekter en annen handlingslogikk som vel så viktig for organisert adferd; ”the Logic of Appropriateness”. Menneskers handlinger i organisasjoner styres ikke utelukkende av hva som lønner seg, men av hva som *sømmer seg*. Identitet, verdier, normer, uformelle regler og rutiner vil dermed påvirke aktørens handlinger vel så mye som instrumentell kalkulasjon. Dette gir følgelig endrede rasjonalitetsbetingelser og åpner for en større kompleksitet i forklaringer av organisasjoner og organisasjonsendringer enn rasjonelle teorier.

Sentralt i den institusjonelle forståelsen av organisasjoner ligger selve definisjonen av hva som utgjør en organisasjon. Selznick har her gjort en viktig distinksjon ved å skille analytisk mellom organisasjoner og institusjoner. Begrepet ’organisasjon’ betegner det rent administrative og oppgaveløsende, mens en ’institusjon’ oppstår når organisasjonen ”innfører verdier som ligger utenfor de tekniske kravene de aktuelle oppgavene stiller” (Selznick 1997:26). En organisasjon er altså blitt institusjonalisert når den begynner å få egenverdi for aktørene, som kilde til identitet, personlig tilfredsstillelse, verdier og virkelighetsforståelser. Med March og Olsens ord – institusjonaliserte organisasjoner har utviklet en ”logic of appropriateness” – et system av normer, regler og rutiner som påvirker aktørens adferd og kan overstyre individuell, kalkulerende egeninteresse (i Peters 1999:29). Beslutninger blir i følge dette perspektivet tatt på bakgrunn av hvordan man vurderer situasjonen og hva man tror er forventet av en person i ens egen rolle eller stilling og hvilke regler som er relevante i den gitte situasjonen:

(...) they follow rules or procedures that they see as appropriate to the situation in which they find themselves. Neither preferences as they are normally conceived nor expectations of future consequences enter directly into the calculus (March 1994:57).

⁷ Ordet normativ må her ikke forveksles med normativ teori generelt. I denne sammenhengen reflekterer ordet ”normativ” den vekt denne teorien legger på normer for å forstå adferd.

Her er altså 'Economic Man' er her erstattet av 'Zoon Politikon', der sosialiseringprosesser og uformell organisasjonskultur og –identitet blir en viktig faktor for å forstå beslutningsadferd. Det er altså ikke kun den formelle normative strukturen som styrer adferd i organisasjoner slik rasjonell teori forutsetter. Ny-institusjonell teori ser med andre ord ikke institusjonaliserte organisasjoner som enhetlige, rasjonelle aktører idet det åpnes for ikke-planlagte, ikke-hierarkiske, ikke-rasjonelle effekter utenfor ledelsens kontroll.

Dersom flere faktorer enn den formelle normative strukturen styrer adferd, blir også endringsspørsmål langt mer kompliserte. Institusjonelle teorier vokste nettopp fram som en kritikk av den rasjonelle teoriens utviklingsoptimisme, uproblematiskerte forhold til endringsprosesser og syn på organisasjonen som et instrument for ledelsen. Institusjonelle teorier er langt mer endringspessimistiske og ser institusjoner som relativt robuste mot endringsforsøk. Som følge av institusjonalisering, kan ikke organisasjoner endres ved kun å endre den formelle, normative strukturen fordi aktørene har investert identitet, følelser og verdier i den eksisterende strukturen. Aktørene vil derfor motsette seg endringer:

Hvis en organisasjon bare er et instrument, kan den lett endres eller nedlegges når et mer effektivt redskap blir tilgjengelig. (...) Men ved innføring av verdier, oppstår det motstand mot forandringer. Folk får en følelse av personlig tap; gruppens eller samfunnets "identitet" later på et vis til å være krenket (...) (Selznick 1997:27).

Normativ ny-institusjonell teori er derfor på mange måter en teori om hvorfor endring *ikke* skjer, eller ikke skjer som planlagt. Mindre, inkrementelle endringer som er i *overensstemmelse* med organisasjonens Logic of Appropriateness vil forekomme uten dramatikk, mens den institusjonelle identiteten vil bremse for brå endringer som bryter med eller overskrider hva som sømmer seg. Ny-institusjonelle teoretikere er altså skeptiske til rasjonelle organisasjonsteoretikers tro på store endringer som resultat av eksplisitte beslutninger. I ny-institusjonell teori legges det mer vekt på langsomme, inkrementelle endringer som resultat av at aktørenes virkelighetsoppfatninger og normgrunnlag endres i takt med samfunnets utvikling for øvrig (Brunsson og Olsen 1990:15). Det institusjonelle synet på endring er derfor at omfattende organisatorisk endring kun skjer unntaksvis og da som et resultat av en krise eller en sterk forventning om en krise. Å få til en reform som går på tvers av institusjonell identitet vil kreve stor kapasitet og vedvarende innsats fra ledelsen for å "selge inn" ideen til aktørene, og det vil

også kreve mobilisering av ressurser for å håndtere institusjonell motstand (Olsen 1992:256).

Oppsummert kan vi altså si at normativ, ny-institusjonell teori ikke ser organisasjoner som enhetlige rasjonelle aktører eller verktøy for effektiv produksjon under ledelsens kontroll, men som institusjoner med egenverdi for deltagerne. Identitet, normer og verdier – the Logic of Appropriateness – virker adferdstyrende og bremsende på reformer som går på tvers av denne. Organisasjoner er derfor relativt resistente mot endring, og reformens endelige resultat vil ikke stå i et en-til-en forhold til ledelsens intensjon. Hvilke konsekvenser har dette for GCs bidrag til bærekraftig utvikling?

2.4.4 Transformasjonsprosessene sett i et ny-institusjonelt perspektiv

Tre viktige punkter må avklares mht. bruk av ny-institusjonell teori i denne oppgaven. For det første; kan bedrifter betraktes som institusjoner? For det andre; hva utgjør en bedrifts logic of appropriateness? For det tredje; er GCs 9 prinsipper i overensstemmelse med eller i konflikt med bedriftenes logic of appropriateness?

Med hensyn til spørsmålet om bedrifter kan betraktes som institusjonaliserte organisasjoner, vil man kanskje i utgangspunktet betrakte bedrifter som kun organisasjoner i Selznicks forstand: De skal primært administrere produksjonen av konkrete produkter eller tjenester. Jeg mener likevel å kunne argumentere for at case-bedriftene i denne oppgaven kan betraktes som institusjonaliserte organisasjoner. Både Norsk Hydro, Statoil, Storebrand og Telenor er store og retningsgivende i norsk næringsliv og offentlighet, og såpass etablerte og tradisjonsrike at man kan anta at en institusjonell dynamikk vil oppstå. De to andre spørsmålene er av mer empirisk art, og vil diskuteres i kapittel 5. Det virker imidlertid rimelig å anta at GCs 9 prinsipper vil kreve merkbare endringer i bedriftene, og at disse kan komme til å kolliderer med allerede eksisterende praksis.

Institusjonelle teorier åpner for en stor grad av transformasjon og lokal tilpasning. Endringsprosesser framstår i denne teorien som langt mer komplekse, der organisasjonsspesifikke forhold vil påvirke det endelige utfallet. Dersom GC bryter med den lokale Logic of Appropriateness, kan man ikke forvente en likefram implementering i bedriften med mindre organisasjonen er i en krise eller forventer en sterk krise som GC kan oppfattes å kunne bøte på. Avvik fra GCs opprinnelige idé kan derfor ventes i form

lokalt tillempet fortolkning og implementering. Til tross for denne endringspessimismen, gir denne teorien imidlertid større grunn for optimisme på lang sikt enn rasjonelle teorier. Dersom bærekraftige verdier til slutt trenger igjennom og får feste i organisasjonen vil en slik ny bærekrafts-identitet i sin tur gjøre organisasjonen resistent for eventuelle framtidige forsøk på å endring i en ikke-bærekraftig retning.

Hvilket transformasjonsscenario får man så i følge resonnementene fra den normative ny-institusjonalismen? I *transformasjon 1* kan man anta at GC som en del av FN-systemet, vil være tro mot denne identiteten og legge sin fortolkning tettest mulig opp til Brundtland-kommisjonens definisjon av bærekraftig utvikling og andre sentrale FN-dokumenter. I *transformasjon 2* kan man anta at bedriftsledelsen vil forsøke å transformere GC til en idé som er mest mulig kompatibel med eksisterende normer, verdier og identiteter i bedriften. Graden av transformasjonen vil altså avhenge av hva som er bedriftens "Logic of Appropriateness" og hvorvidt GCs budskap kan sies å være i overensstemmelse med dette. I forbindelse med *transformasjon 3* vil man utfra dette perspektivet anta at implementeringen vil tillempes allerede eksisterende praksis. Til sist vil man i *transformasjon 4*, anta at selv om GC formidler en Bruntland-tro versjon av bærekraftig utvikling, så vil ledelsen i den enkelte GC bedrift ha lite manøvreringsrom for endring av bedriften. Dersom man antar at bedriftens Logic of Appropriateness avviker fra GCs 9 prinsipper, vil innføringen av GCs 9 prinsipper og omlegging til en mer bærekraftig praksis være en langsom prosess der endring av organisasjonskultur blir avgjørende. Likevel åpner dette perspektivet for en større optimisme mht. varigheten og kvaliteten på endringene dersom en bærekrafts-identitet først får feste.

For å oppsummere det normative ny-institusjonelle perspektivets antagelser om transformasjonsprosessene tilknyttet GC: I transformasjon 1 vil det forekomme kun liten grad av transformasjon, der GCs FN-identitet vil veie tyngre enn hva som er populært i næringslivet. I transformasjon 2 kan man anta en stor grad av transformasjon dersom GC avviker fra hva som sømmer seg i bedriften. Likeledes kan man anta lite transformasjon eller endring av bedriftspraksis i transformasjon 3. I transformasjon 4, kan man i tråd med dette perspektivet anta at GC-suksess vil ta tid, men at eventuelle endringer i organisasjonskulturen vil være av mer varig natur sammenlignet med det rasjonelle scenariet.

2.4.5 Omgivelsesdeterministiske forklaringer

Mens rasjonell teori framsetter Logic of Consequences og det normative institusjonelle perspektivet Logic of Appropriateness som den dominerende handlingslogikken i organisasjoner, legger omgivelsesdeterministiske forklaringer vekt på ”The Logic of Fashion” i form av *eksternt press* for å forklare adferd og endringer i organisasjoner. Dette bunner i et syn på vårt samfunn som et gjennomorganisert samfunn (Brunsson og Olsen 1990:10). Organisasjoner eksisterer ikke i et sosialt vakuum, men i det Olsen og Brunsson kaller ”institusjonaliserte omgivelser” der organisasjoner som ønsker å lykkes må tilfredsstille disse omgivelsenes krav og forventninger til hva som er en ”god” organisasjon (ibid). Her skiller de omgivelsesdeterministiske forklaringene seg fra de rasjonelle – en organisasjon dømmes ikke bare på sin evne til å produsere sin vare eller tjeneste effektivt, men også på *hvordan* organisasjonen gjør dette:

Begrepet [institusjonaliserte omgivelser] viser til at omgivelsene ikke bare, og i blant ikke primært, er opptatt av de tjenester og produkter en organisasjon skaper. Organisasjoner vurderes også ut fra om de bruker strukturer, prosesser og ideologier som faller sammen med de viktige grupper i omgivelsene oppfatter som rasjonelt, effektivt, rimelig, rettferdig, naturlig og moderne. (Brunsson og Olsen 1990:10)

En organisasjons legitimitet stammer altså ikke bare fra out-put, men også through-put, gjennom aktiv bruk av myter og symboler som kan signalisere at organisasjonen følger med på tidens organisasjonsmoter. Et interessant poeng her er at organisasjonen må speile viktige verdier og oppfatninger i omgivelsene *uavhengig av* om disse er effektive eller rasjonelle i forhold til organisasjonens målsetning. Her skiller omgivelsesdeterministiske forklaringer seg igjen fra de rasjonelle: Ledelsen har ikke frihet til å velge de organisasjonsstrukturer og prosesser som de selv vurderer som mest formålsrasjonelle. De må parallelt forholde seg til mer sosialt konstruerte, ”irrasjonelle”, eksternt definerte krav og forventninger som kriterier for sin egen organisasjonspraksis og -endringer. Disse moderne organisasjonsoppskriftene vil imidlertid ofte være uttrykt i en språkdrakt av det rasjonelle, det effektive og det fornuftige, nettopp fordi det rasjonalistiske synet på organisasjoner har et slikt enormt legitimerende potensiale i den sosiale virkeligheten. Organisasjonsendringer er myteskapning og symbolpolitikk, men uttrykt i det rasjonelle hegemoniets språk, nettopp fordi dette har en så stor symbolsk verdi. De moderne organisasjonsoppskriftene blir dermed det Meyer og Rowan (1991:44) kaller

”rasjonaliserte myter” – det rasjonelle og det omgivelstedeterministiske perspektivet er derfor tett sammenkoblet som vi skal se senere. Det omgivelstedeterministiske perspektivet skiller seg også fra det normative, institusjonelle perspektivet ved at organisasjonen her er tildelt lite autonomi og mulighet for å motstå endringer – endringer dikteres utenfra-og-inn, og organisasjoner tvinges i noen grad til å følge organisatoriske moter og konsepter uavhengig om det samsvarer med organisasjonens identitet, normer og verdier.

Disse eksterne forventningene, både til effektiv produksjon og også til å benytte seg av ideologisk korrekte prosesser, kan skape et dilemma for organisasjoner dersom det ideologisk korrekte ikke sammenfaller med det formålsrasjonelle og kostnadseffektive. I denne sammenheng har Scott og Meyer (1991:122-126) trukket opp et klargjørende skille mellom tekniske og institusjonelle omgivelser. De *tekniske* omgivelsene stiller krav til den rent konkrete output en organisasjon forventes å koordinere og produsere; forsikringer, olje, økt omsetning, aksjeutbytte osv. Dette tilsvarer den rasjonelle teoriens definisjon av organisasjoner og organisasjoners legitimitet. De *institusjonelle* omgivelsene vil derimot stille krav og forventninger til de prosessuelle og ideologiske sidene ved organisasjonen: Organisasjonen skal drive sin virksomhet i overensstemmelse med moderne managementteorier, demokrati på arbeidsplassen, målstyring, miljøvern osv. Denne dobbelte forventningsstrukturen representerer ikke et problem for organisasjoner som er basert på én type legitimitet og forventninger. Kirker og bilverksteder kan være typiske eksempler på organisasjoner som primært må forholde seg til henholdsvis institusjonelle og tekniske omgivelser, og som dermed kan rendyrke sin profil. Men andre store, synlige organisasjoner som produserer goder av offentlig karakter vil i følge Scott og Meyer (ibid:124) utsettes for *både* sterke tekniske forventninger *og* sterke institusjonelle forventninger. Disse organisasjonene kan dermed havne i et dilemma, der de ikke kan tilfredsstille det ene forventningssettet uten at det går på bekostning av det andre. Nils Brunsson trekker i sin bok ”The Organisation of Hypocrisy” (1989) fram en løsning på slike inkompatible forventninger. I følge Brunsson vil den mest grunnleggende måten å håndtere en slik uløselig konflikt på være å foreta en *dekobling* av ord og handling, av organisasjonens formelle ansikt utad og den uformelle praksisen innad (ibid:33). Gjennom såkalt ”double talk” - å kommunisere ett budskap til hvert publikum – kan man altså omgå slike inkompatible krav fra omgivelsene:

In other words hypocrisy is a fundamental type of behaviour in the political organisation: to talk in a way that satisfies one demand, to decide in a way that satisfies another, and to supply products in a way that satisfies a third” (ibid:27)

I følge Brunsson er denne rituelle kommunikasjonen av symboler og ideologi, dekoblingen av tale og handling og skillet mellom formell struktur og faktisk adferd ikke bare viktig, men også *nødvendig* for organisasjoner som utsettes for et krysspress fra tekniske og institusjonelle omgivelser (ibid:7). Dersom man ikke foretar en slik dekobling i to parallelle sett av prosesser og strukturer som er tilpasset hver type krav, vil de tekniske og institusjonelle kravene komme i en direkte konflikt som ikke kan løses uten at et av hensynene må vike. I praksis kan denne dekoblingen resultere i to sett organisasjonsstrukturer, én tilpasset de tekniske forventningene og én tilpasset de institusjonelle forventningene (Meyer og Rowan 1991:58). Sistnevnte kan dermed endres i takt med motebølger uten at det virker forstyrrende inn på den tekniske produksjonen av varer og tjenester. Dette synet får interessante implikasjoner for muligheter for organisasjonsendring. Dersom organisasjoner har et ytre fenniss som fleksibelt kan tilpasses skiftende moter og trender i omgivelsene, mens det innad skjer lite substansiell endring får dette store implikasjoner for GCs bidrag til bærekraftig utvikling, både mht. GCs endrings- og undermineringsdimensjon.

2.4.6 Global Compact sett i et omgivelsesdeterministisk perspektiv

I denne sammenhengen er det nødvendig å først se om bedriftene tilhører den kategorien organisasjoner som er i et krysspress mellom institusjonelle og tekniske omgivelser forventninger. Slik jeg ser det, tilhører alle casebedriftene i oppgaven denne kategorien. Både Norsk Hydro, Statoil, Telenor og Storebrand er hjørnesteinsbedrifter i norsk økonomi og produserer viktige og offentlig synlige goder for samfunnet som helhet. Det er altså grunn til å anta at et slikt krysspress i form av inkompatible forventninger vil være relevant for mitt casemateriale og at en dekobling mellom intern praksis og ekstern kommunikasjon kan forekomme. Et annet relevant spørsmål er hvorvidt det er en motsetning mellom GCs prinsipper og bedriftenes produksjonseffektivitet. Dette vil bli diskutert i kapittel 5 og 6.

Omgivelsesdeterministiske teorier åpner for en interessant variant av teorien om transformasjon av ideer. På ett nivå – det som kommuniseres utad – kan man i følge

teorien forvente lite transformasjon av GCs 9 prinsipper: Bedriftene vil kommunisere en fortolkning av de 9 prinsippene som ligger tett opp til GCs og deretter presentere sin praksis som i tråd med dette. På et annet nivå – det som kommuniseres innad – kan man imidlertid forvente en stor transformasjon ved at ledelsen signalisere at man skal fortsette med ”business as usual” for å forbli en konkurransedyktig og lønnsom bedrift. På overflaten vil derfor bedriftens fortolkning framstå som en sann versjon av GC-prinsippene, mens det innad ikke vil forekomme en tilsvarende transformasjon eller endring av praksis i tråd med det som formidles utad. Det omgivelsesdeterministiske perspektivet gir derfor relativt dystre utsikter for GCs bidrag til bærekraftig utvikling.

Hvilket transformasjonsscenario får man så i følge den omgivelsesdeterministiske teorien? Ser man på forholdet mellom GC og bærekraftig utvikling – *transformasjon 1* – må man se på hvilke institusjonelle omgivelser som er relevante for GC. To relevante grupper i denne sammenhengen er tilhengerne av enten Accountability- eller Responsibility-tilnærmingen. Hvorvidt GC velger å speile Accountability- eller Responsibility-diskursen vil derfor være avgjørende for hvordan GC-sekretariatet transformerer ideene bak bærekraftig utvikling. En ren speiling av Responsibility-diskursen kan ses som et avvik fra bærekraftig utvikling, idet en rendyrket versjon av denne diskursen ser politisk regulering av bedrifter som uønsket. Dette kan potensielt underminere arbeidet med politiske reguleringer og dermed svekke mulighetene for bærekraftig utvikling, all den tid man ser reguleringer som et nødvendig, om enn ikke tilstrekkelig virkemiddel.

I *transformasjon 2* – ledelsens fortolkning – vil man i tråd med dette perspektivet anta at det vil forekomme svært lite transformasjon av GC-budskapet dersom ledelsen oppfatter GC som autoritativ og populær i sine respektive institusjonelle omgivelser. Man kan forvente en politisk korrekt gjengivelse tett opptil GCs offisielle versjon. I *transformasjon 3* – endring av praksis – kan man imidlertid forvente lite av de endringene som det kommuniseres utad. Her vil double talk og dekobling sette inn, nettopp for å verne de mer tekniske aspektene ved bedriftene. Det vil derfor forventes lite reell transformasjon av praksis som følge av GC-medlemskap. Hva kan man så i *transformasjon 4* utlede mht. problemstillingen? Den omgivelsesdeterministiske teorien gir klart det mest pessimistiske scenariet for GCs bidrag til bærekraftig utvikling. Dekoblingshypotesen gir sterk skyts til påstandene om GC som blåvasking, og CSR som tom retorikk fra bedriftenes side. I følge dette perspektivet vil GC lett forbli myte- og moteskapning og et

spill for galleriet. GCs prinsipper vil ikke trenge inn i bedriftspraksis fordi dette kan kollidere med de tekniske omgivelsenes forventninger og et GC-fokus vil kun vare så lenge omgivelsene etterspør CSR. Dette perspektivet er dermed det eneste som klart og utvetydig vil være til støtte for Accountability-diskursens krav om politiske, bindende reguleringer av næringslivet.

Oppsummert vil et omgivelsesdeterministisk scenario medføre at GCs fortolkning av bærekraftig utvikling vil dikteres av hva GC-sekretariatet oppfatter som relevante institusjonelle omgivelser. Bedriftsfortolkningen vil utad ligge tett opp til GCs formidling, mens bedriftspraksisen ikke vil endres i tråd med det som kommuniseres utad. Totalt vil de tre transformasjonstrinnene gi et svært pessimistisk bilde av hva som kan forventes av frivillige initiativ.

De tre organisasjonsteoretiske perspektivenes scenarier for hvordan transformasjonsprosessene rundt GC vil forløpe, kan oppsummeres i dette skjemaet.

	Rasjonell teori	Normativ, ny-institusjonell teori	Omgivelsesdeterministisk teori
<u>Transformasjon 1</u> - fra BU til GC	<u>Delvis transformasjon:</u> - GC vil fokusere på "the business case" og bli et næringslivs-rettet FN-organ for å effektivisere realiseringen av BU	<u>Lite transformasjon:</u> - GC vil ligge tett opptil FN-linjen for bærekraftig utvikling	<u>Betinget transformasjon:</u> - Grad av transformasjon vil avhenge av hvilke institusjonelle omgivelser GC definerer som viktige; ex Accountability versus Responsibility
<u>Transformasjon 2</u> - fra GC til bedriftsledelse	<u>Delvis transformasjon:</u> - Ledelsen vil fortolke GC i termer av konkurransefortrinn og vinn-vinn	<u>Stor transformasjon:</u> - Ledelsen må tilpasse GC slik at GC blir i overensstemmelse med bedriftens Logic of Appropriateness	<u>Lite transformasjon:</u> Ledelsen vil kommunisere en GC-tro gjengivelse utad.
<u>Transformasjon 3</u> - fra ledelse ut i praksis	<u>Stor transformasjon:</u> - Effektiv endring av praksis i tråd med (strategisk) utvalgte emner	<u>Begrenset transformasjon:</u> - Organisasjoner ses som autonome og resistente mot endringer	<u>Lite transformasjon:</u> Dekobling og double talk gir lite endring av praksis.
<u>Transformasjon 4</u> - endring av vårt syn på GC og transformasjonsprosessene	GC er en effektiv endringsagent, men vil snevres inn til en bedrifts-strategisk utgave av BU. Varighet og utsbredelse kun der GC gir konkurransefortrinn	Begrenset manøvreringsrom og mulighet for endring, men eventuelle endringer vil være varige.	GC, og andre frivillige initiativ har små muligheter som endringsagenter overfor næringslivet. Blå-/grønnvasking gir behov for bindende reguleringer for å oppnå endring.

2.5 Metodologiske og vitenskapsteoretiske betraktninger

GC og frivillige initiativ generelt er et relativt uutforsket område i akademisk sammenheng. Jeg har derfor valgt en eksplorerende strategi der jeg går bredt til verks, ikke bare teoretisk, men også metodisk. Jeg har valgt å foreta både intervjuer, dokumentstudier og deltagende observasjon, forhåpentligvis uten å havne i selskap med Feyrabends vitenskapsteoretiske anarkister og en "Anything goes"-tilnærming (Feyrabend i Gilje og Grimen 1993:100). Oppgaven kan på den ene siden karakteriseres som en evalueringstudie – problemstillingen er nettopp å vurdere GCs bidrag til bærekraftig utvikling. Vedung (1997:2) hevder at evalueringforskning alltid er normativ i den forstand at evaluering foregår med utgangspunkt i et gitt kriterium for hva som skiller godt fra dårlig. I tråd med denne tanken har jeg derfor eksplisitt valgt begrepet "bærekraftig utvikling" som oppgavens kriterium og målestokk. Som det problematiseres i neste kapittel, er imidlertid ikke dette et helt entydig kriterium.

På den andre siden bør oppgaven bør imidlertid ikke kun betraktes som en evalueringstudie. Den er også ment som en bredere analyse av GC med det formål å forstå og forklare både de større prosessene GC er en del av, samt de prosessene GC selv igangsetter. I samfunnsvitenskapene kan man grovt skille mellom to hovedtyper av forklaringer. På den ene siden har man kausal- eller årsaksforklaringer, som søker forklaringer basert på lovmessigheter og forutgående hendelser. På den andre siden har man intensjonal- eller formålsforklaringer, som søker forklaringer basert på aktørens fortolkninger og den tilsiktede virkningen de tror vil komme av handlingen (Gilje og Grimen 1993:106-118, Hovi og Rasch 1996:37). Dette skillet tilsvarer gjerne skillet mellom henholdsvis positivistiske og hermeneutiske tilnærminger. Hovi og Rasch argumenterer her for en mellomposisjon mellom disse ytterpunktene; "mekanismeforklaringer" som søker å kombinere både årsaksforklaringer utfra generelle teorier og lovmessigheter og samtidig intensjonale forklaringer utfra en hermeneutisk, fortolkende tradisjon (Hovi og Rasch 1996:37, 55-58). Denne oppgaven vil legge seg tettest opp til en mekanismeforklaring der mer generelle, forutgående faktorer (kapittel 3), vil ses i sammenheng med ulike aktørgruppers fortolkning og intensjoner (kapittel 4,5 og 6). Valget av det transformative perspektivet som analytisk referansepunkt er nettopp gjort fordi det gir mulighet til å kombinere bakenforliggende faktorer slik IPØ skisserer det, med hermeneutiske analyser fra diskursive og organisasjonsteoretiske perspektiv.

Gitt valget av mekanismeforklaring, mangelen på ferdig bearbeidet og teoretisert empiri og et eksplorerende undersøkelsesopplegg, har jeg valgt å basere oppgaven på kvalitative data gjennom casestudier. Kvalitative, intensive undersøkelser beskrives gjerne som undersøkelser med få enheter og mangle variable (Hellevik 1991:79) og er egnet til å fange inn komplekse prosesser og for å avdekke aktørenes spesifikke forståelser av situasjoner (Andersen 1990:28-30). Valget av norske bedrifter som case er gjort av praktiske hensyn og fordi jeg, som nevnt innledningsvis, har fått stipendplass ved ProSus som har et eksplisitt norsk fokus i sin forskning omkring bærekraftig utvikling.

2.5.1 Validitet og reliabilitet

Yin (1994) trekker fram tre former for validitet som relevante i case-studier. For det første må man vurdere designets *begrepsvaliditet*, dvs. hvor godt egnet undersøkelsesopplegget er til å besvare problemstillingen, eller mer spesifikt; hvor godt den operasjonelle definisjonen tilsvarer den teoretiske definisjonen i problemstillingen (Hellevik.1991:41-43). I denne sammenhengen tilsvarer dette hvordan GCs bidrag til bærekraftig utvikling er tenkt målt eller studert. Som nevnt innledningsvis, er problemstillingen operasjonalisert i to delproblemstillinger – GCs endringspotensiale og undermineringspotensiale – som skal studeres parallelt gjennom 4 transformasjonsprosesser. Er så dette en god operasjonalisering eller måling av problemstillingen? Problemstillingen kunne utvilsomt ha vært undersøkt på en rekke andre måter, både kvalitativt og kvantitativt. Jeg mener likevel at min operasjonalisering i de to delproblemstillingene og de fire transformasjonstrinnene vil gi relevant innsikt om problemstillingen spesielt fordi det transformative perspektivet er vel etablert som et fruktbart perspektiv i studiet av sosiale endringsprosesser og kan gi spennende vinklinger og håndterbare resultater for min oppgave. Jeg vurderer derfor den begrepsmessige validiteten som god.

For det andre må den interne validiteten vurderes. *Intern validitet* referer til muligheten for å etablere kausalsammenhenger (Yin 1994:35) og mer generelt om muligheten for å trekke slutninger fra materialet. Som nevnt ovenfor, vil oppgaven tilstrebe en mekanismeforklaring, der kausale forklaringer er relevante. Ettersom det her dreier seg om case-studier, kan man ikke trekke sikre, statistiske slutninger. Jeg vil likevel hevde at man kan trekke valide *analytiske* slutninger utfra de mønstrene og dynamikkene som avdekkes i materialet. Den interne validiteten kan også styrkes ved at man

underbygger resonnementene teoretisk (ibid:35), og her vil organisasjonsteorien presentert i dette kapittelet spille en viktig rolle. Formålet med denne oppgaven er da heller ikke å *bevise* sammenhenger per se, men å undersøke og systematisere ulike forklaringsfaktorer. Jeg vil derfor vurdere den interne validiteten som tilfredsstillende for et eksplorerende design, men jeg mener ikke det er grunnlag for å trekke noen endelige konklusjoner verken fra bedriftscasene eller GC som case. Her hører det også med at oppgaven studerer et ”moving target” der endringer både i bedriftene og GC skjer så raskt at blekket knapt har rukket å tørke før beskrivelsen er utdatert. Konklusjonene i denne oppgaven vil derfor ofte reflektere øyeblikksbilder og dermed ikke være eviggyldige.

Det siste validitetskriteriet hos Yin er *ekstern validitet* og refererer til muligheten for å generalisere fra casestudiets funn til andre enheter. Mine casestudier er ikke utformet med henblikk på å generalisere så jeg er derfor skeptisk til å overføre mine funn til andre sammenhenger. Flere av funnene kan sannsynligvis være svært beskrivende både for andre bedrifter og for andre frivillige initiativ. Jeg vil imidlertid anta at GC som en del av FN- systemet har visse unike egenskaper som andre frivillige initiativ ikke har. Jeg vil også anta at de norske bedriftene har endel felles kjennetegn som *ikke* er undersøkt i denne oppgaven, men som kan tenkes å påvirke deres fortolkning og praksis innen GC. Den korporative tradisjonen, den egalitære norske kulturen, det gjennomregulerte norske arbeidslivet, lovregulert plikt til miljøopplysninger og en mengde andre særnorske forhold kan alle tenkes å påvirke case-bedriftenes oppfatning av GC i teori og praksis. Dette er ikke tilfellet for alle andre GC bedrifter. Mange av disse forholdene vil muligens strekke seg til andre skandinaviske land. Dette avspeiles blant annet i det nyopprettede ”GC Nordic Network” som er blitt opprettet fordi de nordiske bedriftene oppfatter seg som ”likesinnede” (Informant). Mine funn kan derfor være relevante for andre nordiske bedrifter, men generaliseringsmulighetene fra mitt materiale til alle GC-bedrifter generelt vil være begrenset. Jeg vil derfor anta at den eksterne validiteten er relativt lav, selv om man kan anta at noen av mekanismene som avdekkes er være allmenngyldige.

Et siste, viktig punkt i vurderingen av datas kvalitet er *reliabilitet*. Datas reliabilitet referer til hvordan selve datainnsamlingen er utført, og hvor etterrettelige og etterprøvbare data er (Hellevik:159). Dette vil variere med type data, og vil derfor diskuteres under beskrivelsen under hver enkelt datatype.

2.5.2 Type data

En mulig framgangsmåte for å styrke reliabilitet, begrepsvaliditet og intern validitet er gjennom såkalt triangulering, dvs. at man benytter seg av flere innfallsvinkler for å studere det samme fenomenet. Dette er en av case-studets fordeler, og kan oppnås på flere måter (Yin 1994:91-93). I denne oppgaven har jeg benyttet meg av teori-triangulering innen det transformative perspektivet der tre ulike organisasjonsteorier, IPØ og diskursive perspektiv supplerer hverandre. Videre har jeg etterstrebet datatriangulering gjennom å bruke ulike kilder til å belyse det samme fenomenet og, viktigst her, metodisk triangulering gjennom bruk av tre ulike datainnsamlingsteknikker.

For det første har jeg gjort *dokumentstudier* av relevant litteratur. Det skriftlige materialet om bedriftene er hovedsaklig hentet fra bedriftenes egne hjemmesider, årsrapporter og separate miljø- og samfunnsrapporter. Det skriftlige materialet om GC er hovedsaklig fra media, interne rapporter og dokumenter fra GC og FN. Til de diskursive delene av analysen har artikler i CSR-tidsskrift og rapporter fra kritiske NGOer vært viktige. I denne sammenhengen har jeg bevisst forsøkt å oppsøke typisk konseptlitteratur, ulike CSR-seminar, mailinglister mm. – inspirert av Røviks ”tre K’er” for å forstå spredning av organisasjonsideer – konsulenter, konferanse og konseptlitteratur (1998). Hjemmesider, årsrapporter, NGO-pamfletter, konsulent- og konseptlitteratur vil typisk være kilder som må benyttes som det Ottar Dahl (1967) beskriver som ”levninger” – utsagn som gir informasjon om opphavsmannens synspunkt og situasjon, men som ikke nødvendigvis gir en nøyaktig informasjon om den faktiske hendelsen. Disse kildene vil være sterkt preget av at de er skrevet i en spesiell situasjon med en spesiell hensikt. Kildene er imidlertid godt egnet for oppgavens formål – å analysere diskurser, transformasjoner og fortolkninger idet de gir et direkte inntak til virkeligheten slik aktørene oppfatter den eller ønsker å framstille den. Sannhetsinnholdet som sådan er mindre interessant.

For det andre har jeg benyttet meg av *deltagende observasjon* som datainnsamlingsmetode. Dette har vært mulig fordi jeg selv eier en liten bedrift⁸ som jeg meldte inn i GC i 2001, både for å få tilgang til innsidedata, men også på bakgrunn av et personlig engasjement for bærekraftig utvikling. Dette ga meg tilgang til konferanser og

⁸ Se <http://www.zooper.no>

samlinger i regi av GC som jeg ellers ikke ville hatt tilgang til: Global Compact Policy Dialogue on Sustainable Development i Paris 15-17 juni og Global Compact Learning Forum i Berlin 11-13 desember 2002⁹. Men det ga også opphav til en vanskelig dobbeltrolle som student og bedriftseier på møtene. Jeg deltok på konferansene i egenskap av å være bedriftseier, men av forskningsetiske grunner la jeg ikke skjul på at jeg også var der som student med GC som forskningsområde. Selv om jeg forsøkte å holde lav profil for ikke å påvirke arbeidsgrupper ol., vekket min lille bedrift oppmerksomhet blant alle de store transnasjonale selskapene, og ble derfor flittig trukket fram som eksempel på at GC også inkluderer små- og mellomstore bedrifter. Jeg vil likevel anta at dette ikke har hatt noen innvirkning på det jeg har observert.

For det tredje har jeg utført halvstrukturerte *intervjuer* med Global Compact-ansvarlige på CSR-avdelingene til case-bedriftene, til sammen 7 personer. I utgangspunktet var jeg redd for å få halvautomatiske, politisk korrekte svar direkte ut av bedriftens miljø- og samfunnsrapporter. Imidlertid viste alle informantene seg å være overraskende frittalende, og intervjuene ble derfor en fruktbar kilde til bedriftenes fortolkning og praksis. Dette skyldes kanskje at jeg hadde truffet så godt som alle informantene i mer uformelle sammenhenger før jeg begynte intervjurundene og flere av intervjuene ble foretatt på cafeer eller andre uformelle møtestedet. Dermed var begge parter mer avslappet, hvilket er viktig for å få gode kvalitative intervjuer (Rubin og Rubin 1995:129). Av samme grunn valgte jeg å ikke bruke båndopptager, men heller sende mine intervjunotater til gjennomlesning slik at informantene kunne gjøre tilføringer eller endringer. Dette gav ofte ytterligere interessant informasjon, og bidrar samtidig til å øke datas validitet (Yin 1994:34). CSR-miljøet i Norge er lite, og flere ønsket anonymitet for at de skulle kunne snakke mest mulig fritt. Jeg har derfor ikke inkludert navn i listen over informanter. I løpet av GC-konferansene har jeg også hatt flere uformelle samtaler med utsendinger fra andre bedrifter, NGOer, fagbevegelse og akademia, samt GC- og FN-ansatte som også har bidratt til min analyse. Også intervjudataene vil først og fremst betraktes som levninger, idet intervjuobjektens svar i stor grad vil være preget av deres posisjon som ansatt i CSR-avdelinger.

⁹ Da jeg gjentatte ganger henvendte meg om å få delta på konferansene som student fikk jeg ikke svar. Da jeg henvendte meg som bedriftsleder fikk jeg svar på dagen.

3 HISTORISK BAKGRUNN

3.1 Introduksjon

Å forstå GC i sin fulle kontekst er som å gi seg i kast med et uendelig antall konsentriske sirkler: Lag på lag med historikk, aktører og utviklingsforløp kan trekkes inn dersom man skal gi en uttømmende beskrivelse av GCs bakgrunn. Med hensyn til virkemidler og tematikk er GC på mange måter ”et barn av sin tid” idet GC henter ideer fra moderne managementkonsepter og setter fokus på dagsaktuelle tema rundt globalisering, miljøvern, menneskerettigheter osv. Men sett i et større perspektiv er GC et produkt av et lengre utviklingsforløp i styrkeforholdet mellom stat, marked og sivilt samfunn som har sine røtter i politisk-økonomisk historie. Dette utviklingsforløpet legger på mange måter rammevilkårene og definerer mulighetsrommet for GCs potensial for endring av bedriftspraksis og underminering av politiske reguleringer. Dermed utgjør den historiske konteksten et viktig bakteppe for å forstå GCs implikasjoner.

Formålet med dette kapittelet er å sette GC inn i en større politisk-økonomisk sammenheng som ramme for de mer konkrete analysene under de fire transformasjonstrinnene. Jeg vil begynne med en kort beskrivelse av GC som organisasjon før jeg beskriver bakgrunnen for framveksten av frivillige initiativ generelt. Denne beskrivelsen vil ta utgangspunkt i teorier fra internasjonal politisk økonomi for å sette GC og frivillige initiativ inn sin større kontekst av stat-marked-samfunnsrelasjoner.

3.2 GC i korte trekk

GC begynte strengt tatt ikke som en organisasjon, men som en tale, holdt av Kofi Annan under Det Økonomiske Forum i Davos, januar 1999 (Annan 1999). Her oppfordret han næringslivet til å bidra til en mer bærekraftig og inkluderende globalisering gjennom å overholde 9 prinsipper. Begrepet “den globale kompakt” var i utgangspunktet ment som en metafor i et forsøk å på forankre de etterhvert ganske omfattende og sprikende frivillige initiativene i universelt gyldige verdier. Pga. den enorme responsen Kofi Annan fikk, ble det 6 måneder senere lansert en organisasjon ut fra disse 9 prinsippene under navnet The United Nations Global Compact (UNGC).

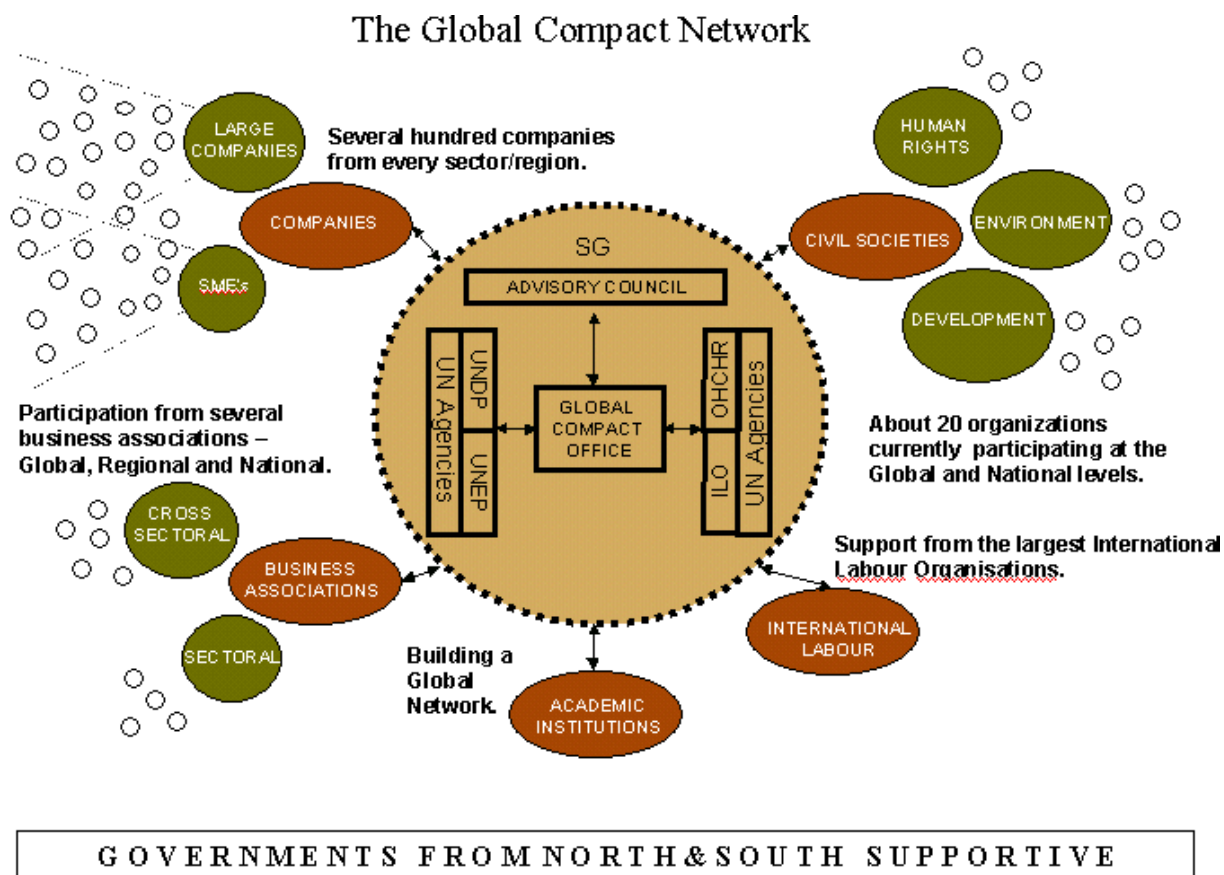
GC drives av et lite sekretariat som rapporterer direkte til generalsekretæren. Kontoret er ledet av Georg Kell og har idag vokst til 9 ansatte. GC mottar ingen penger

over FN-budsjettet, kun fra støttende regjeringer og non-profit-organisasjoner. Dette for å beholde sin uavhengighet og fleksibilitet i FN-systemet og sin integritet vis a vis bedriftene. Det har også nylig blitt opprettet et Advisory Council bestående av representanter fra næringslivet, akademia, fagbevegelsen og NGOer som skal ha en rådgivende funksjon. I siste instans er det likevel Generalsekretæren og Generalforsamlingen som har ansvar og kontroll med GC (Kell 2002, Berlinkonferanse)¹⁰.

GCs formål er å være et "Learning and Action Network" (GC 2002a). Alle disse tre ordene er sentrale for GCs virke. For det første er formålet at FN gjennom GC skal stimulere til en *lærings*prosess omkring bedrifters arbeid med miljø- og samfunnsspørsmål, idet dette er et relativt nytt og lite kartlagt område der det er betydelig behov for kompetansebygging og erfaringsutveksling. For det andre skal GC stimulere til *handling*, både internt i den enkelte medlemsbedrift og ved å igangsette konkrete initiativ i GC-sammenheng. For det tredje ønsker GC å skape et *nettverk* omkring disse temaene gjennom å tilby en møteplass og felles referanseramme for alle de relevante aktørene i denne sammenheng, dvs. bedrifter, akademia, fagbevegelse, NGOer og FN-organer¹¹. Målet er at dette GC-nettverket skal kunne initiere kunnskaps- og erfaringsutveksling. GCs hovedmål er å etablere de 9 prinsippene som et referansepunkt for frivillige initiativ for på den måten å skape en konvergens omkring universelle prinsipper for bedriftspraksis. GC-nettverket og relasjonene mellom aktørgruppene kan framstilles grafisk slik:

¹⁰ Som det framgår, virker denne kombinasjonen av avhengighet og uavhengighet til FN noe selvmotsigende. Dette kan ses som et uttrykk for GCs noe ambivalente forhold til FN-systemet, og vil bli diskutert i kapittel 4.

¹¹ Hovedsakelig UNEP, UNDP, ILO og OHCHR.

Figur 2.1, Kilde: <http://www.unglobalcompact.org/un/gc/unweb.nsf/content/diagram.htm>

Rent konkret driver GC sitt arbeid gjennom tre hovedaktiviteter (GC 2001a). *For det første* arrangerer sekretariatet Policy Dialogues – et forum for handlingsorientert dialog rundt ulike utfordringer knyttet til bedrifters arbeid med miljø- og samfunnsansvar. Formålet med disse dialogene er at aktørene i GC-nettverket i fellesskap skal utvikle praktiske løsningsforslag. Det har så langt vært arrangert to slike Policy-dialoger – “The Role of Business in Zones of Conflict” og “Business and Sustainable Development”.

For det andre søker GC å igangsette konkrete initiativ og samarbeidsprosjekter med utgangspunkt i de 9 prinsippene. Disse prosjektene er i startfasen og GC har her kun en innovativ og initierende rolle. Så snart et prosjekt er igangsatt, overlates den praktiske implementeringen til bedriftene i samarbeid med lokale myndigheter, NGOer og lokale FN-kontor, f.eks. UNEP eller UNDP.

For det tredje arrangerer GC årlige Learning Forums – konferanser der GC-nettverket samles for å utveksle erfaringer med sikte på å systematisere og heve

kompetansen omkring bedrifters arbeid med miljø- og samfunnsansvar. Her står case-studier fra medlemsbedriftene i sentrum. Disse er analysert av GC-sekreatariatet i samarbeid med GCs samarbeidende akademiske institusjoner. Dette, i kombinasjon med foredrag og presentasjoner, danner utgangspunktet for en rekke temabaserte diskusjonsgrupper der deltagerne kan utveksle erfaringer. Målet er en økt forståelse for bedrifters miljø- og samfunnsansvar – en forståelse som integrerer synspunkter fra alle parter i nettverket.

Ettersom GC er nyetablert, er alle disse aktivitetene fortsatt i støpeskjeen. Det kan derfor synes vanskelig å få et godt grep om en organisasjon av såpass ny og omskiftelig natur. GC er imidlertid langt fra noe enkeltstående fenomen. Det plasserer seg inn i en lang rekke lignende initiativ; The Sullivan Principles, Business Action for Sustainable Development, Business Partners for Development, Global Reporting Initiative for å nevne noen. For å få en bedre forståelse av GC og dets implikasjoner, kan man hente mye innsikt ved å se nærmere på det generelle fenomenet GC er en del av, nemlig *frivillige initiativ* – her definert som frivillige bedriftstiltak innen miljø og samfunnsansvar som går utover eksisterende lovgivning. Dette arbeidet omtales gjerne som Corporate Social Responsibility (CSR) av bedriftene, og det refereres sjelden til begrepet bærekraftig utvikling¹². Tiltakene foregår enten unilateralt fra bedriften, eller i samarbeid med myndigheter eller grupper fra sivil samfunn, og da særlig NGOer (UNRISD 2000:11). Koblingen mellom CSR og bærekraftig utvikling er, som jeg skal komme tilbake til, noe uklar.

3.3 NGO & bedrift – Partners in time?

Et direkte samarbeidet mellom bedrifter og NGOer oppfattes kanskje som overraskende ettersom mange opplever bedrifter og NGOer som to motpoler i miljø- og utviklingssaker. I dag må imidlertid dette bildet nyanseres. I følge Bendell (2000a:15) varierer bedrift–NGO-relasjoner nå fra ”the strongly antagonistic to the strangely collaborative”: De tradisjonelle konfrontasjonene mellom NGOer og bedrifter er tilsynelatende delvis erstattet av konsepter om partnerskap, dialog og komplementaritet slik vi ser i GC. For å forstå drivkreftene bak frivillige initiativ kan et naturlig

¹² For å unngå begrepsforvirring vil jeg holde meg til følgende terminologi: ”CSR” vil bli brukt om det bedriftene selv omtaler som CSR og når jeg beskriver *bedriftenes egen omtale* av sitt arbeid, deres resonnementer og begreper, uavhengig av hvorvidt det kan sies å korrespondere til kriterier for bærekraftig utvikling. ”Bærekraftig utvikling” vil kun bli brukt når jeg selv *eksplisitt analyserer* og vurderer bedriftenes arbeid i forhold til problemstillingen eller til definisjonen av begrepet. ”Bedrifters arbeid med miljø- og samfunnsansvar” vil bli brukt som en *nøytral, generell term* når jeg omtaler arbeid med miljø, menneske- eller arbeidsrettigheter.

utgangspunkt være å se på hvilke motiver de to ulike aktørgruppene har for å inngå slike samarbeid.

3.3.1 NGOer – Resignasjon og IKT-revolusjon

Flere faktorer kan trekkes fram for å forstå NGOenes sentrale posisjon i frivillige initiativ. Et naturlig startpunkt er den generelt økende bevisstheten omkring miljø- og utviklingsspørsmål de siste 15-20 årene. Her må UNCED-prosessen med Brundlandrapporten i 1987 og Rio-konferansen om Miljø og Utvikling i 1992 trekkes fram som høydepunkter (Lafferty og Meadowcroft 2000:13). Videre har medias dekning av miljøkatastrofer, fattigdom og menneskerettighetsbrudd vært med på å skape en folkelig mobilisering og offentlig oppmerksomhet som vanskelig lar seg ignorere. Denne interessen for miljø- og utviklingsspørsmål reflekteres institusjonelt i en enorm vekst i NGOer: Fra 1991 til 1999 har antallet nær doblet seg fra 23.000 til 44.000 (FN 2001) og eksempelvis jobber hele 12,4 % av nederlendere i NGOer (Bendell 2000a). Denne utviklingen har brakt NGOene nærmere beslutningenes sentrum, og NGOer er i dag en naturlig del av internasjonalt arbeid med miljø- og utviklingsspørsmål.

Tradisjonelt har NGOene hovedsakelig forsøkt å påvirke bedrifters adferd enten direkte gjennom konfrontasjoner og protestaksjoner, eller indirekte gjennom lobbyvirksomhet overfor myndighetene for å få til strengere reguleringer. Denne trenden har imidlertid endret seg sterkt de siste årene i retning av at NGOer og bedrifter etablerer et samarbeid. Denne strategiske endringen forklares gjerne utfra to elementer. For det første åpnet begrepet bærekraftig utvikling for flere, og mer komplekse koblinger på sakfeltet og understreket dermed for NGOene den sentrale rollen næringslivet har for deres arbeid (Newell 2000). For det andre, og kanskje viktigere, er mange i NGO-miljøene desillusjonert over manglende fremskritt med tradisjonell politisk regulering av bedrifter gjennom nasjonal lovgivning og multilaterale avtaler (Elkington og Fennell 2000). Her står nedleggelsen av FNs senter for transnasjonale selskap (UNCTC) i en særstilling som symbol på svekkelsen av det multilaterale systemet. Som nevnt i punkt 1.1, arbeidet senteret for bindende regulering av transnasjonale selskap, men ble nedlagt i 1994, etter mange NGOers syn fordi FN gav etter for utidig press og lobbyvirksomhet fra næringslivet (Richter 2002). Valget av frivillige initiativ framfor bindende reguleringer gjenspeiles også i UNCED-prosessen forøvrig. Toppmøtet i Rio i 1992 resulterte ikke i

bindende retningslinjer for næringslivet slik mange hadde håpet, og på toppmøtet i Johannesburg i 2002 var ”Public-Private Partnerships” det framtrepende element i konferansens Plan of Implementation (FN 2002; Halvorsen 2002). Mange rapporterer derfor om en økende resignasjon i deler av NGO-miljøene mht. hva man kan oppnå gjennom den politiske, regulative kanalen. Dette har resultert i en søken etter nye kanaler for innflytelse, for eksempel Statoils samarbeid med Amnesty International (Newell 2000; UNRISD 2000). Flere har tolket den globaliseringskritiske bevegelsen og de sterke og til dels voldelige protestene rundt de ulike økonomiske toppmøtene i bl.a. Genova, Seattle og Praha som et mer folkelig uttrykk for denne frustrasjonen.

Parallelt med dette har NGOene gjennomgått store strukturelle endringer de siste årene som har gitt dem en stadig større slagkraft og påvirkningsevne overfor bedriftene. Dette skyldes i stor del IT-revolusjonen som har gjort internasjonal organisering og informasjonsutveksling mellom NGOer enklere. NGOer spredt over store avstander kan i dag på kort tid samordne kampanjer og effektivt samle oppmerksomhet om et tema eller en bedrift, spre negativ publisitet om miljøsyndere osv (Bray 2000). Kjente eksempler her er Greenpeaces aksjoner mot Shell ved senkningen Brent Spar-plattformen og Global Witness’ anklager om at Statoil og Norsk Hydro er involvert i korrupsjon i Angola.

Oppsummert kan man altså peke på at verken politiske myndigheters arbeid med bærekraftig utvikling eller NGOenes egne direkte konfrontasjoner med transnasjonale selskap har oppnådd tilfredsstillende resultater. Samtidig har NGOene vokst og utviklet seg til å bli en slagkraftig gruppe som potensielt har stor innflytelse på offentlig opinion og dermed gode forhandlingskort på hånden for å inngå samarbeid med bedrifter. Dette kan altså være med på å forklare hvorfor NGOer i økende grad har søkt å *samarbeide* med næringslivet gjennom frivillige initiativ, framfor å påvirke dem indirekte gjennom lobbyering for politiske reguleringer eller gjennom direkte konfrontasjoner med bedrifter.

3.3.2 Bedrifter – legitimitet og konkurransefortrinn

Tilsvarende har også mange bedrifter hatt et incentiv til å lete etter nye strategier og samarbeidspartnere. De store økonomiske aktørene har lenge opplevd sterk direkte kritikk fra NGOer og media. Spesielt store, synlige transnasjonale selskaper som bl.a. Nestlé, Shell og Coca Cola har møtt massiv kritikk og som har resultert i store økonomiske omkostninger både i omsetning og aksjeverdi. Denne kritikkenes ødeleggende

effekt har vokst proporsjonalt med NGOenes økende antall og slagkraft og også antatt en ny dimensjon med framveksten av en til dels voldelig anti-globaliseringsbevegelse.

Parallelt med dette har internasjonale produksjons- og konsummønstre endret seg radikalt. For det første har handelsliberaliseringer og forbedret logistikk- og kommunikasjonsteknologi gjort at foretak i dag har produksjon spredd over store deler av verden og i ulike typer politiske regimer, slik at bedriftens fare for å havne i konflikter og kritikkverdige situasjoner øker. For det andre har globaliseringen av produksjon endret seg fra en masseproduserende fordistisk produksjonsmodell der bedriftene konkurrerer på pris, over til en mer fleksibel post-fordistisk modell der bedriftene i økende grad konkurrerer på kvalitet og produkt differensiering (Bernard 2000:143-155). Dette medfører at et produkts *merkevare* og identitet i flere sektorer får enorm betydning for selskapets verdi. For eksempel anslås 89% av Coca Cola-konsernets verdi å stamme fra selve merkevaren (Adamodaran 2002)¹³. Merkevaren kan dermed bli et selskaps achilleshæl som NGOer effektivt kan angripe. Samarbeid med NGOer kan derfor være en svært viktig del av såkalt ”risk and reputation management”. (SustainAbility/UNEP 2001, Waddell 2000). I tillegg har NGOene en spisskompetanse på miljø- og samfunnsproblemer som i seg selv er svært verdifull for bedrifter. Blant annet har NGOene gjerne god kompetanse på lokale miljø og utviklingsforhold der selskapene opererer. De har ofte kompetanse på å kommunisere med fattige og analfabete og kan derfor hjelpe bedrifter med innovasjon og produktutvikling til disse markedene. Videre har NGOer gjerne stor tillit i lokalsamfunnet, og kan fungere som brobygger for bedriften og sikre bedriften en såkalt sosial ”licence to operate” (ibid).

Denne nyvunne normbaserte innflytelsen fra NGOene kan altså ta form som både pisk og gulrot vis à vis bedriftene. ”Pisk” i form av den makten NGOene har til å mobilisere negativ publisitet og ”gulrot” i form av å kunne dele sin kompetanse med bedriften i bytte mot innflytelse over bedriftens beslutninger. Det interessante, og kanskje paradoksale her, er at selskapene som utsettes for kritikk ikke nødvendigvis har brutt statlige eller internasjonale reguleringer. Man kan dermed si at det er en *diskrepans* mellom de formelle kravene som myndighetene setter, og de uformelle kravene som NGOer, den offentlige opinion og kunder setter til bedriftenes praksis.

¹³ Dette er naturlig nok ingen eksakt vitenskap. For mer om utregningen dette er basert på, se New York University: <http://pages.stern.nyu.edu/~adamodar/pdfiles/brand.pdf>

While globalisation strengthens the position of TNCs¹⁴, and governments secure them unprecedented freedoms enshrined in multilateral agreements on trade and investments, it is important to note that social norms increasingly outstrip legal requirements on firms (Newell 2000:38).

Det kan, som Newell (2000) hevder, synes som om *statens evne* til å legitimere bedrifters virke i opinionens øyne er erodert – at statens formelle krav ikke samsvarer med opinionens uformelle krav. Frivillige initiativ kan nettopp være med på å fylle legitimeringsvakuumet her, idet de er tiltak som går utover eksisterende lovgivning. Spesielt samarbeid med NGOer framstår som svært nyttig for å imøtekomme omverdenens forventninger, idet de kan komplettere bedriftenes økonomiske kapital: NGOer besitter en annen, komplementær form for ”kapital” i form av legitimitet og kompetanse på miljø- og samfunnsaker (Bendell 2000a). Med andre ord har også bedriftene et incentiv for å søke nye kanaler og samarbeidspartnere for å oppnå tilstrekkelig legitimitet (Rodgers 2000).

NGOenes ønske om en mer effektiv innflytelseskanal enn direkte konfrontasjoner og lobbyering for politisk regulering, kombinert med bedriftenes behov for en sterkere kilde til legitimitet enn å følge politiske reguleringer kan altså være med på å forklare hvorfor næringsliv og NGOer er blitt ”Partners in Time”, som Bendell og Murphy uttrykker det i en FN-rapport (UNRISD 1999). Samarbeid gjennom frivillige initiativ framstår som en attraktiv løsning for begge parter: NGOene får en mulighet til å påvirke bedriftene direkte, og bedriftene på sin side nyter godt av NGOenes kompetanse og legitimitet. Dette vinn-vinn-scenariet er et velbrukt argument for å begrunne frivillige initiativ. Men selv om dette heldige sammenfallet mellom NGOenes og bedriftenes incentiver i seg selv framstår som logisk og konsistent, etterlater det på mange måter flere spørsmål enn svar: Hvorfor har mange mistet troen på politisk regulering av næringslivet for å oppnå en bærekraftig utvikling? Hvorfor har det vokst fram en slik markant protestbevegelse mot globaliseringen? Hvorfor er statens evne til å gi bedrifter legitimitet blitt erodert? Næringslivets frivillige engasjement i miljø og sosiale spørsmål reiser med andre ord langt mer grunnleggende spørsmål enn selve forholdet mellom bedrifter og NGOer, og vinn-vinn-argumentet er også langt mer problematisk enn hva som kommer fram av framstillingen ovenfor. Den oppsiktsvekkende veksten i antall frivillige initiativ de

¹⁴ Transnasjonale selskap

senere årene kan derfor tyde på at de gjenspeiler en større strukturell endring, og at de fyller et mer grunnleggende behov eller funksjon i samspillet mellom økonomi og samfunn.

For å få et statsvitenskapelig, analytisk grep på GC som fenomen og gi en meningsfull fortolkning av case-materialet, er det derfor nødvendig å se GC i en større kontekst. Som del av FN-systemet og som aktør i debatten rundt økonomisk og politisk globalisering har GC, slik jeg ser det, en vesentlig historisk bagasje som er sentral for å forstå GCs bidrag til bærekraftig utvikling. For å få en ”Thick description” (Geertz 1973:6-10) av GC er det derfor nødvendig å gå ett skritt tilbake i tid og ett skritt opp i analysenivå ved å ikke bare se på GC, men frivillige initiativ generelt i et internasjonalt politisk økonomi-perspektiv (IPØ).

3.4 Global Compact i et politisk økonomi-perspektiv

Klassisk politisk økonomi har sine røtter tilbake til Adam Smith og hans ”Wealth of Nations” (Calhoun 2002). En sentral påstand innen politisk økonomi, er at politikk og økonomi ikke kan ses løsrevet fra hverandre; det eksisterer et toveis, gjensidig forhold mellom dem (Underhill 2000:5). Dette utgangspunktet er svært nyttig for å forstå dynamikken rundt GC og frivillige initiativ generelt idet de reflekterer et utviklingsforløp i styrkeforholdet mellom stat, økonomi og samfunn.

3.4.1 Fra sosialt forankret liberalisme til casino-kapitalisme

Det vestlige rasjonalistiske skillet mellom økonomi og øvrige deler av samfunnet, er av relativt ny dato, og er svært fremmed for mange kulturer. Politikk, religion, oppdragelse, vitenskap og økonomi er gjerne én holistisk enhet i ikke-moderne samfunn (Levellen 1992; Keesing 1981; Mauss 1990 [1925]). Klassiske økonomer og statsvitere som Adam Smith (1997 [1776]) og Karl Polanyi (1957;1968) har påpekt at det kan være både praktisk og analytisk problematisk å skille økonomien for sterkt fra det sosiale fundamentet, også i moderne samfunn:

The human economy, then, is embedded and enmeshed in institutions, economic and non-economic. The inclusion of the non-economic is vital. For religion and government may be as important for the structure and functioning of the economy as monetary institutions (...) (Polanyi 1968:127).

Økonomi er her konseptualisert som en integrert del av en større sosial enhet, og økonomien kan ifølge dette perspektivet heller ikke i praksis fungere uten en viss sosial forankring; staten går forut for og er en forutsetning for markedet (Smith i Cox 2000).

John Maynard Keynes er en av de mest kjente samfunnsøkonomene som brakte dette perspektivet inn i den anvendte økonomien, gjennom sin deltagelse i utformingen av etterkrigstidens økonomiske system slik det ble trukket opp i Bretton Woods i 1944. Keynes var spesielt opptatt av å få til en regulering av kapitalstrømmene. Uregulert kapitalisme er ifølge Keynes "(...) not intelligent, it is not beautiful, it is not just, it is not virtuous – and it doesn't deliver the goods". (Keynes i Kirshner 1999:318). Til tross for en stor tro på liberalisering, forsøkte man derfor å utforme etterkrigstidens økonomiske system som et kompromiss: Et kompromiss mellom liberalisering, frihandel og multilateralisering på den ene siden og staters mulighet til å ivareta nasjonale, sosialpolitiske hensyn gjennom proteksjonisme og økonomiske intervensjoner på den andre siden. Under det såkalte Bretton-Woods-kompromisset hadde altså stater anledning til å omfordele, stimulere og beskytte sin nasjonale økonomi mot de internasjonale markedskreftene for å sikre politiske mål om sysselsetting, beskyttelse av utsatte næringer osv (Pauly 2000; Underhill 2000). Begrunnelsen for denne reserverte, eller "forankrede", liberalismen var at man mente en full liberalisering ville få for stor sosiale, politiske og økonomiske bieffekter slik man hadde sett i tidligere epoker med laissez-faire liberalisme (se Polanyi 1957). Liberaliseringsbølgen som fulgte etter 2. verdenskrig var altså ikke bare liberalisering med en mengde unntak og juksing: Den var det Ruggie (1998) kalte en *sosialt forankret* liberalisme¹⁵, som åpnet for legitim statlig intervensjon i økonomien, i tråd med Keynes, Polanyis og Smiths tanker.

Utover 1960-tallet kom imidlertid Bretton Woods-kompromisset under stadig sterkere press, hovedsakelig fordi USA ikke lenger maktet å stå som hegemon og garantist for systemet idet andre økonomier nå begynte å vokse seg sterke. Oppløsningen av fastkursregimet kom til å stå som et vannskille i så henseende (Pauly 2000; Story 2000). Etterhvert oppga man også kontrollen med kapitalstrømmene, som ifølge Keynes nettopp var et av statens viktigste instrumenter for å beskytte seg mot sjokk fra den internasjonale økonomien. I sterk motsetning til Keynes anvisninger, har også Bretton Woods-institusjoner som IMF, snudd i synet på uregulerte kapitalstrømmer. Mange kritiserer

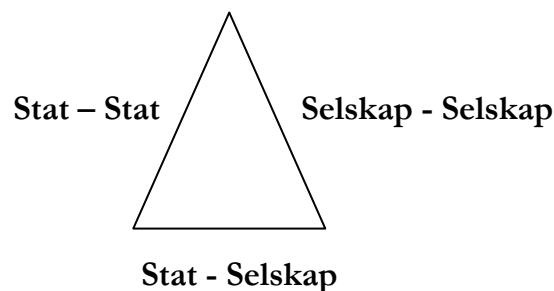
¹⁵ "Embedded liberalism" (Ruggie 1998), Helge Hveems oversettelse, muntlig (Forelesningsrekke 2001)

IMFs politikk som et forsøk på å gjøre deregulering av kapitalstrømmer til en forutsetning for å delta i den internasjonale økonomien (Krishner 1999:316). Susan Strange, en annen markert figur innen internasjonal politisk økonomi, har betegnet det å slippe finansmarkedene utenfor politisk nasjonal og internasjonal kontroll som ”madness”, og at denne ”casino-kapitalismen” er en av de største truslene mot det internasjonale økonomiske og politiske system og dets stabilitet (Strange 1998:1-3).

Mange av disse påstandene er partsinnlegg i opphetede diskusjoner. Et av Stranges hovedpoeng er imidlertid blitt stående, nemlig hvordan statene har avstått makt til de store økonomiske aktørene, da særlig de transnasjonale selskapene, slik at disse har fått en helt annen rolle i nasjonal og internasjonal politikktutforming og –implementering enn tidligere. Dette bringer oss over til det første utviklingstrekket som er relevant for å forstå betingelsene for framveksten av frivillige initiativ som GC.

3.4.2 Utviklingstrekk 1 – End of history, geography and the state?¹⁶

Susan Strange er en av de statsviterne som mest markert har påstått at staten har mistet mye av sin rolle som følge av liberaliseringen og den neolibérale ideologiske bølgen. Teknologisk utvikling og spesielt dereguleringen av finansmarkedene har gitt markedet mer makt vis a vis statene (Strange 1998). Basert på dette skisserte Stopford og Strange (1991:22) et triangel av ”det nye diplomatiet”:

Figur 2.1

Politikken blir ifølge Stopford og Strange (ibid), ikke lenger utformet mellom stater slik tradisjonell internasjonal politisk teori forutsetter. Som figuren viser, blir politikken i følge forfatterne utformet i en trekantet dragkamp mellom stater, mellom selskaper og mellom

¹⁶ Kontroversielle påstander fra kontroversielle politiske økonomer, hhv. Fukuyama, Ohmae og Strange (Tranøy og Østerud 2001)

stater og selskaper. Stopford og Strange argumenterer videre for at denne utviklingen har medført en fundamental endring i styrkeforholdet mellom stater og selskap. Gjennom de stadige deregulerings- og liberaliseringstiltakene avgir statene ifølge forfatterne mer eller mindre frivillig mer og mer makt til de økonomiske aktørene. Spesielt dereguleringen av kapital- og finansmarkeder har gjort det mulig for transnasjonale selskaper å ”straffe” stater gjennom kapitalflukt og investeringsstreik dersom statene legger opp til en politikk som ikke gavner selskapenes interesser (Cox 2000:26; Webb 2000:141). I miljø- og utviklingssammenheng kan dette føre til at selskaper velger å investere i land med svake miljø- og arbeidsrettigheter og en såkalt ”race to the bottom”-effekt der stater søker å tiltrekke seg investeringer gjennom å aktivt deregulere for å gi selskap friere vilkår (Newell 2000). Denne formen for liberalisering kan altså føre til en delvis reversering av maktforholdet mellom stat og marked

Where states once were the masters of markets, now it is the markets which, on many crucial issues, are the masters over the governments of states. (Strange 1996:4)

OECDs forhandlingsforsøk om en multilateral investeringsavtale (MAI) kan tjene som en illustrasjon på en slik fundamental endring i maktforholdet mellom stat og marked som figur 2.1 presenterer. Denne avtalen ville hatt store konsekvenser for statens mulighet for å styre økonomiske aktører, idet bedrifter ville fått en de facto internasjonal juridisk status med mulighet for å saksøke og holde stater økonomisk ansvarlige¹⁷. (Deblock og Brunelle 2001).

Flere av de såkalte hyperglobalistene støtter Strange i at staten har mistet mye av sin autonomi og makt under globaliseringen. Ohmae er en av de mest kjente i denne gruppen, med sin forutsigelse av et post-westfalisk samfunn der statene helt har forsvunnet (Tranøy og Østerud 2001). Både Strange og spesielt hyperglobalistene har vært utsatt for sterk kritikk. Blant annet Peter Evans har påpekt at til tross for liberaliseringsforkjempernes ønske om å krympe staten, så er en kapabel stat et viktigere konkurransefortrinn for næringslivet enn hva disse forkjemperne vil tilkjenne, idet staten sørger for stabile og trygge rammer for bedriftene (Cerny 2000; Evans 1997). Men også Evans påpeker at den neolibérale ideologiske bølgen kan tenkes å redusere statene til et punkt hvor de er så svake at de kan bli vanskelig å rekonstruere; at man oppdager statens

¹⁷ MAI-avtalen strandet som resultat av sterk kritikk fra NGOer, og også skepsis blant enkelte OECD-land. Avtalen anses imidlertid ikke for å være totalt forlatt, kun lagt på is.

verdi først når det er for sent. Det kan derfor synes som om det eksisterer et slags ”globaliseringens paradoks” – at den økonomiske globaliseringen trenger politisk stabilitet og rammer for å fungere samtidig som liberaliseringen som ligger til grunn for globaliseringen nettopp undergraver muligheten for å skape et slikt stabilt, internasjonalt, politisk rammeverk rundt den økonomiske globaliseringen.

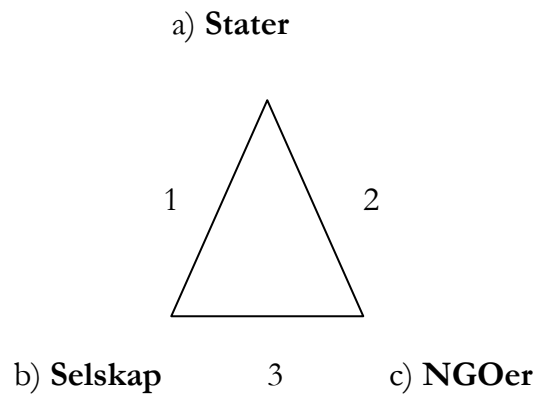
Å følge debatten om statens væren eller ikke væren, er utenfor oppgavens rammer. Men næringslivets styrkede posisjon vis a vis statlig politikk er viktig for å forstå rasjoalet bak frivillige initiativ. Globaliseringen og den svekkede statlige kapasiteten har nettopp store konsekvenser når man ser det i sammenheng med den koblingen mellom økonomi, miljø og samfunn som bærekraftig utvikling impliserer:

[Deregulation] creates an institutional crisis in which global economic forces remove the means of addressing the problems they create. (...) further intensification of current patterns of resource-intensive economic growth may require strong state intervention at the very time that the state is said to be in retreat (Newell 2000:32).

Historien slutter imidlertid ikke ved dette første utviklingstrekket (jf Fukuyama). Et andre utviklingstrekk er sentralt for å forstå Global Compact og andre frivillige initiativ, nemlig det sivile samfunns inntreden i det internasjonale diplomatiske triangelet:

3.4.3 Utviklingstrekk 2 – Nok et nytt diplomatisk triangel?

Susan Stranges beskrivelse av ”det nye diplomatiet” var i utgangspunktet en utvidelse og tilpasning av det tradisjonelle studiet av internasjonale, statlige relasjoner til en situasjon der bedrifter økte sin innflytelse betydelig over statenes politikk (Strange 2000). I vår sammenheng kan man imidlertid argumentere for at triangelet må utvides med nok en aktørgruppe, nemlig NGOer fra det sivile samfunnet idet disse, som nevnt, har fått en sterkere, selvstendig makt de siste 10-15 årene. Vi får dermed en ny type triangel med tre aktørgrupper:

Figur 2.2

Tradisjonelle studier av internasjonale politikk kan sies å fokusere mest på relasjonene mellom stater, punkt a) i trekanten. Stopford og Strange (1991) argumenterte for at man måtte utvide dette med en ny dimensjon (1) til også å inkludere punkt b) nemlig selskapene, slik som i figur 2.1 viser (s.54). Har man ambisjoner om å forklare implikasjonene av de frivillige initiativene må man imidlertid utvide Stopford og Stranges stat-selskap-modell med nok en aktørgruppe og dermed to nye dimensjoner som vist i figur 2.2 ovenfor: Man må inkludere NGOer (c) og relasjonene mellom NGOer og staten, dimensjon 2, og ikke minst relasjonen mellom NGOer og selskapene, dimensjon 3. Stat-NGO-dimensjonen kan sies å ha mange likheter med offentlig politikk og den korporative tradisjonen. Slik sett er den ikke ny, selv om NGOer har fått en langt større plass også i nasjonale og internasjonale delegasjoner og fora (Elliott 1998: 129-140). Dimensjonen NGO-selskap er derimot i dagens omfang og dybde en ny utvikling, og denne dimensjonen er etter mitt syn sentral for å forklare hvordan NGOer og bedrifter er blitt "Partners in Time"(jf. punkt 3.3). Denne dimensjonen kan sies å representere et utviklingstrekk nummer to, der nå både næringslivet og NGOer utfordrer det tradisjonelle statlige monopolet på politikktutforming. Oppsummert kan man med Nelson og Zadeks ord si at:

Traditional power hierarchies are being replaced by a more complex, multi-relational balance of power, where citizens and companies are playing an active role in shaping socio-economic change and addressing problems that were previously the sole responsibility of the government (Nelson og Zadek i Utting 2000)

Sett i et politisk-økonomi perspektiv henger denne utviklingen tett sammen med utviklingstrekk 1, nemlig den sterke liberaliseringsbølgen og statenes svekkede evne til å

styre den globale økonomien. Mange teoretikere innen internasjonal politisk økonomi har trukket paralleller fra dagens deregulering og antiglobaliseringprotester til Karl Polanyis beskrivelse av den motreaksjonen som kom etter den kraftige liberaliseringsbølgen på begynnelsen av 1900-tallet (Gill 2000:56, Webb 2000:148). Polanyis poeng er at det økonomiske systemet må være sosialt forankret og ansett som legitimt i samfunnets øyne: En bevegelse i retning av sterk liberalisering der økonomiske institusjoner løsriver fra andre samfunnsinstitusjoner vil produsere en *motbevegelse* av protest fra grupper som ikke lenger beskyttes mot den økonomiske ustabiliteten liberalisering kan medføre (Polanyi 1957). I tråd med Polanyis resonnering med ”den dobbelte bevegelsen” og Ruggies (1998) begrep om en sosialt forankret økonomi, kan man trekke paralleller til dagens liberalisering og den tilsvarende globaliseringkritikken med krav om demokratisk kontroll med transnasjonale selskaper under protestene i Praha, Seattle og Genoa – krav som det blir stadig vanskeligere for transnasjonale selskaper å ignorere av rent praktisk-økonomiske hensyn. Det kan altså sies å være et ”governance gap” – en ubalanse mellom den økonomiske liberaliseringen og utviklingen av tilsvarende globale, demokratiske institusjoner for å styre verdensøkonomien. Denne legitimitetskrisen og styringsvakuemet i det globale økonomiske systemet er svært relevant for å forstå framveksten av frivillige initiativ. I følge Newell (2000) er det som et resultat av den institusjonelle krisen – ubalansen mellom økonomisk og politisk globalisering – at NGOene i økende grad henvender seg direkte til de transnasjonale selskapene. Det er nettopp dette styringsvakuemet som kan forklare noe av den funksjonen eller det behovet frivillige initiativ fyller på systemnivå:

It is arguably as a result of this renegotiation of the relationship between state and market that NGOs are increasingly targeting their advocacy at multinational companies – because governments increasingly seem unwilling or unable to regulate the conduct of TNCs¹⁸ themselves (...) Where traditional forms of state regulation have been reduced, informal NGO-based regulations are emerging in their place. (Newell 2000:33)

3.5 Global Compact – sosialt forankret globalisering?

Sett i en større kontekst kan altså frivillige initiativ fortolkes som et forsøk på å *re-forankre* økonomien i et sosialt fundament: Den økonomiske globaliseringen og den manglende

¹⁸ Transnational Companies

politiske globaliseringen har kanskje nettopp produsert noen av de negative effektene som Keynes advarte mot (jf s. 5352), både økonomisk og politisk.

GC-sekretariatet selv er svært eksplisitte på at de ønsker å bidra til en slik re-forankring av økonomien; de skal skape ”globalisering med et menneskelig ansikt”. I lanseringstalen for GC trekker Kofi Annan nettopp fram muligheten for en slik motbevegelse mot globaliseringen som rasjonalet for at næringslivet skal slutte opp om GCs prinsipper:

Globalization is a fact of life. But I believe we have underestimated its fragility. The problem is this. The spread of markets outpaces the ability of societies and their political systems to adjust to them, let alone to guide the course they take. History teaches us that such an imbalance between the economic, social and political realms can never be sustained for very long (Annan 1999).

Denne koblingene mellom GC og styringsvakuemet tilknyttet den globale økonomien er kanskje ikke så overraskende ettersom forskeren bak begrepet ”sosialt forankret liberalisering”, John Ruggie, nettopp er en av hovedarkitektene bak GC. Man kan spore mange av hans IPØ-ideer i GCs offisielle materiale og også i GC-sekretariatets selvforståelse der en sterkere sosial forankring av den globale økonomien synes å være en viktig del av GCs rasjonale og eksistensberettigelse.

Det nye ved dagens situasjon, er at det ikke lenger er staten som skal sikre en sosial forankring av økonomien – det er *bedriftene* selv, og det skal skje *frivillig*. Dette utgjør en vesensforskjell, og den er svært kontroversiell som vi skal se i neste kapittel. Hvorvidt bedrift-NGO-relasjonen dermed har gått på bekostning av de andre relasjonene i figur 2.2 (s.57), er vanskelig å fastslå på det nåværende tidspunkt. Det kan imidlertid virke naturlig at det er en viss grad av null-sumspill mellom de tre aktørene i modellen, at det finnes et element av konflikt eller konkurranse mellom dem. Denne konkurransen som den ”komplekse multirelasjonelle maktbalansen” innebærer (jf sitatet av Nelson og Zadek s.57), gir videre rom for store kontroverser omkring realiseringen av bærekraftig utvikling: Hvilken rolle skal de respektive aktørene ha? Hvordan skal plikter og rettigheter fordeles mellom aktørene? Skal det foregå frivillig eller ved bindende reguleringer? Hvilke agendaer og problemdefinisjoner skal styre arbeidet med bærekraftig utvikling? Hvordan kan demokratiske prinsipper ivaretas? Ettersom hverken bedriftene, statene eller NGOene utgjør homogene grupper, vil svaret på disse spørsmålene variere innad i og på tvers av gruppene. Det kan på mange måter synes å være en grunnleggende ambivalens på

feltet, med et uoversiktlig terreng av allianser, enighet og uenighet på tvers av og innad i alle aktørgruppene. Det er nettopp her Accountability- og Responsibility-tilnærmingenes relevans kommer til syne i det de representerer en viss grad av systematikk og intern logisk konsistens dersom man analyserer dem som to separate, konkurrerende diskurser.

Det interessante ved GC er at tilhengere av begge disse tilnærmingene er godt representert med spesielt bedrifter på den ene siden og NGOer/fagforeninger på den andre siden. Samtidig er det også splittelser innad i NGO/fagbevegelsen, og også innad i FN-systemet mht. disse to ulike tilnærmingene. GC kan derfor bli en god prøvesten for denne diskursive. Som en del av FN-systemet, og dermed den øverste globale politiske arena, er det duket for en holmgang mellom disse to diskursene der begge ønsker å få FNs tilslutning til sin konstruksjon av saksområdet. GC-sekretariatet har offisielt ikke tatt noe standpunkt til denne problemstillingen, og forsøker også tilsynelatende å omgå den som vi skal se senere. Denne strategien innebærer med andre ord en vanskelig balansegang og det kan vise seg å være avgjørende for GCs suksess om GC-ledelsen klarer å navigere slik at de bevarer tillit og troverdighet i begge leire. Disse to diskursene legger følgelig klare rammer for GCs-sekretariates handlingsrom, som vi skal se i neste kapittel.

4 GLOBAL COMPACT OG TRANSFORMASJON AV BÆREKRAFTIG UTVIKLING

4.1 Innledning – transformasjon eller trofast gjengivelse?

Formålet med dette kapitlet – transformasjonstrinn 1 – er å avklare forholdet mellom Global Compact og begrepet bærekraftig utvikling slik det ble definert av Brundtland i 1987. Dersom GC skal bidra til FNs arbeid med bærekraftig utvikling – eller ”definere bærekraftig utvikling for næringslivet” som Michael Doyle¹⁹ uttrykte det – er det viktig å se nettopp på hvorvidt de 9 prinsippene og GC-sekretariatets formidling av dem kan sies å være i overensstemmelse med ideen om bærekraftig utvikling. Før vi ser på hvordan GC har blitt forstått og implementert i bedriftene, må vi altså avklare forholdet mellom GC og den overordnede ideen om bærekraftig utvikling som utgjør denne oppgavens målestokk og referanseramme.

Kapitlet vil begynne med en presentasjon av begrepet bærekraftig utvikling slik det er definert og teoretisert av Lafferty og Langhelle, for så å se hvordan deres kriterier korresponderer med GCs 9 prinsipper. Her vil jeg ikke bare se på de 9 prinsippene som sådan, men gå litt under overflaten og se hvordan GC har fortolket og eksemplifisert disse i sine offisielle dokumenter. Deretter vil jeg løfte fokus til et mer systemisk nivå, og se hvordan GC formidler prinsippene i interaksjon og dialog med selskapene. Her kommer empirien fra de to GC-konferansene inn, idet disse ga et unikt inntak til å studere hvordan GC-sekretariatet turnerte og balanserte tildels motstridende krav og forventninger fra aktørene i nettverket. Her vil det spesielt være interessant å se hvorvidt GC-sekretariatet kan sies å legitimere eller institusjonalisere enten Accountability- eller Responsibility-diskursen, med tanke på GCs potensiale for å underminere politiske reguleringer. Avslutningsvis vil jeg kort kommentere hvordan funnene fra analysen i dette kapitlet kan ses i sammenheng med de tre organisasjonsteoretiske scenariene.

GC er en organisasjon i stadig utvikling, og det kan synes vanskelig å fange essensen av GC. De 9 prinsippene er derimot klart etablert, og utgjør et fast og utvetydig holdepunkt for en sammenligning med begrepet bærekraftig utvikling. Før en slik

¹⁹ Assisterende Generalsekretær under åpningstalen i GC Policy Dialog om bærekraftig utvikling i Paris 2002, se kap 1

sammenligning kan påbegynnes, er det imidlertid viktig å ha et godt grep om begrepet bærekraftig utvikling.

4.2 Bærekraftig utvikling – begrep og realitet

Begrepet ”bærekraftig utvikling” ble allemannseie etter Brundtlandkommisjons rapport ”Vår Felles Framtid” i 1987. Ideen fikk stor internasjonal oppmerksomhet og som tidligere nevnt, er begrepet svært mangetydig (Dobson 1996). Ikke minst har begrepet avfødt en mengde heftige konseptuelle debatter, og det har blitt omtalt som alt fra ”a sham” (Richardson 1997) til å ha popularitet på høyde med ”demokrati” (Lafferty 1996). Å gå inn på denne store debatten, er utenfor rammen av oppgaven. Jeg vil derfor nøye meg med å gjengi hovedelementene fra begrepet slik det framgår i Brundtland-rapportens definisjon:

Sustainable development is development that meets the needs of the present without compromising the ability of future generations to meet their own needs.

It contains within it two key concepts: the concept of ‘needs’, in particular the needs of the world’s poor, to which overriding priority should be given; the idea of limitations imposed by the state of technology and of social organisation on the environment’s ability to meet present and future needs (i Lafferty 1996: 188).

Det finnes mange elementer å gripe fatt i denne definisjonen. Her har jeg valgt å basere meg på Lafferty og Langhelles diskusjon av definisjonen fordi deres forskning har en sterk forankring i FN-systemets bruk av begrepet (Lafferty 1996; Langhelle 1999; Lafferty og Langhelle 1999). Forfatterne har i sine omfattende analyser av begrepet argumentert for at en bærekraftig utvikling er en utvikling mot en global, rettferdighet innenfor og på tvers av generasjoner som kan opprettholdes innenfor økosystemets grenser (Lafferty og Langhelle 1995). Utfra dette har de skilt ut to sentrale dimensjoner eller kriterier; rettferdighet i tid, dvs. mellom generasjoner, og rettferdighet i rom, dvs. innen samme generasjon og på tvers av nasjonale grenser.

Det første kriteriet, rettferdighet i et romlig perspektiv, er basert på definisjonens fokus på ”the needs of the present”. Lafferty og Langhelle (1999:7) omtaler dette som kriteriet om ”global equity” Hovedfokus her er å få til en rettferdig fordeling *innen* den nåværende generasjonen. Dette knytter an til det første av de to nøkkelbegrepene (”key concepts”) som nevnes i definisjonen, nemlig ”behov”, der de fattiges behov skal prioriteres. En bærekraftig utvikling er altså en utvikling som bidrar til at alle får dekket

sine behov, og da først og fremst de fattige. Global equity – en rettferdig fordeling innad i hvert enkelt land og også mellom ulike land, er derfor et grunnleggende kriterium for en bærekraftig utvikling i følge Lafferty og Langhelles fortolkning.

Den andre dimensjonen i Lafferty og Langhelles begrepsanalyse omhandler rettferdighet i et tidsperspektiv, nemlig framtidige generasjoners rett til å kunne dekke sine behov. Denne dimensjonen omtaler forfatterne som ”generational equity”. Her er det en rettferdig fordeling *mellom* generasjoner som vektlegges – framtidige generasjoner skal ha de samme muligheter til å dekke sine behov som dagens generasjon. Her er det gjerne den mer fysiske bærekraften som står i fokus: En utvikling som gir et forværret økosystem og ressursituasjon i arv til neste generasjon kan ikke betraktes som bærekraftig.

Mange hevder at denne rent fysiske bærekraften utgjør et minstekrav til bærekraftig utvikling. Lafferty og Langhelle mener at dette er en for snever tolkning og at et minstekrav også må inkludere et rettferdighetsaspekt (ibid 5-7). Utviklingens *mål* er med andre ord ikke er likegyldig: En utvikling som er fysisk bærekraftig, men der en minoritet tilriver seg majoriteten av ressursene, kan ikke betegnes som bærekraftig utvikling, selv om den lar seg opprettholde innenfor økosystemets bæreevne. Utviklingens mål er sosial rettferdighet, da særlig spesifisert som dekning av de fattiges behov. Det er denne utviklingen mot økt sosial rettferdighet som skal opprettholdes og utvikles innenfor økosystemets rammer. Utviklingens mål og innhold er med andre ord høyst relevant kriterium for bærekraftig utvikling og kan derfor ikke defineres ut av begrepet.

Det andre andre nøkkelbegrepet (key concept) fra definisjonen er relevant både for generational og global equity: Ideen om begrensninger i dagens teknologi og sosiale organisering. Rapporten sier lite om hvordan dette skal tolkes, men det virker rimelig å ta det til inntekt for et utviklingsoptimistisk syn: Dette er begrensninger som ikke er absolutte, men relative: Sosiale eller teknologiske fremskritt kan tenkes å flytte grensene for hva som per i dag regnes som bærekraftig. Det sentrale ved dette, er at slike fremskritt åpner for økt økonomisk vekst. Dermed åpnes det også for at næringslivet har en positiv rolle å spille for bærekraftig utvikling: Gjennom å bidra til innovasjon innen teknologi og sosial organisering, kan bedrifter være med på å utvide grensene for naturens bærekraft og på den måten forsvare en fortsatt økonomisk vekst. Det er med andre ord vekstens innhold og karakter som er avgjørende, og økonomiske vekst trenger i seg selv ikke være problematisk. Dette prinsippet om en såkalt ”dekobling” av økonomisk vekst og

miljøforringelser, har vært sentral for å åpne opp for næringslivet som bidragsyter til arbeidet for bærekraftig utvikling.

En bærekraftig utvikling er altså en utvikling mot økt global rettferdighet innen og på tvers av generasjoner og som lar seg opprettholde innenfor naturens grenser. Hvordan er så en slik utvikling tenkt realisert? Nasjonalt og internasjonalt arbeid for bærekraftig utvikling er for omfattende til å presenteres her, men ett moment er verdt å ta med seg fra virkemiddeldebatten: Som nevnt i kapittel 1 er bærekraftig utvikling en svært omfattende målsetning som krever et mangfold av tilnærminger. Etter manges syn vil en omlegging til bærekraftig utvikling berøre alle parter i samfunnet og det vil med nødvendighet oppstå konflikter om fordeling av ansvar, roller og kostnader. I en slik situasjon vil det ikke kun oppstå vinn-vinn-situasjoner, men også vinn-tap-situasjoner. Gitt at frivillige initiativ bygger på vinn-vinn-rasjonaler og heldige sammenfall mellom bedriftsinteresser og allmennhetens interesser, argumenterer mange for at frivillige løsninger kommer til kort her (Richter 2001; UNRISD 2000; Utting 2001). Spesielt i situasjoner der det er stor avstand mellom allmennhetens interesser og private næringslivsinteresser vil det i følge Glasbergen (1998) og Gunningham og Grabosky (1998:54) være nødvendig med bindende ordninger. Bindende, internasjonale reguleringer av bedrifter er derfor etter manges syn et nødvendig virkemiddel for å realisere FN's mål om bærekraftig utvikling, slik bl.a Accountability-tilhengere argumenterer for. Denne påstanden om at reguleringer vil være et nødvendig virkemiddel for å oppnå bærekraftig utvikling, er som nevnt innledningsvis en grunnleggende antagelse for flere av resonnementene i oppgaven. Det betyr derimot ikke at jeg vil legge til grunn Accountability-tilhengernes videre argument om at frivillige initiativ nærmest a priori er ineffektive og underminerer reguleringer, eller ta stilling til hvorvidt Accountability- eller Responsibility-tilhengere har "rett". Jeg vil imidlertid hevde at *relasjonen* mellom frivillige og bindende virkemidler – undermineringsdimensjonen – er høyst relevant i en vurdering av GCs bidrag til bærekraftig utvikling: Dersom GC bidrar til å underminere arbeidet med politisk regulering av bedrifters miljø- og samfunnsansvar, vil GC derfor bidra til en generell svekking av mulighetene for å skape en bærekraftig utvikling i tråd med de premisser som er lagt til grunn i denne oppgaven. Dette kommer jeg tilbake til i kapittel 7.

Oppsummert ser vi at begrepet bærekraftig utvikling integrerer både økologiske, økonomiske og sosiale aspekter ved utvikling samt at det har et ubegrenset tidsperspektiv.

Hvordan forholder så GC seg til dimensjonene global equity, generational equity og de nøkkelbegrepene som definisjonen nevner?

4.2.1 GC og Global Equity – prinsipp 1-6

Det er først og fremst GCs prinsipp 1 til 6 som omhandler global equity – den nåværende generasjonens mulighet til å få tilfredstilt sine behov. Disse seks prinsippene kan alle sies å berøre menneskers mulighet til å leve et liv der grunnleggende behov for frihet, sikkerhet og et økonomisk minimum blir dekket.

Prinsipp 1 og 2, der bedriftene oppfordres til å respektere menneskerettigheter og sikre at bedriften ikke er medskyldig i menneskerettighetsbrudd i sitt virke, begrunnes direkte med FNs konvensjon om menneskerettigheter. I utdypningen av hva dette impliserer for bedriftene trekker GC fram retten til likhet, liv og sikkerhet, personlig frihet og økonomiske, sosiale og kulturelle friheter. Dette er punkter som står sentralt i den opprinnelige konvensjonen. Det interessante her, er at GC understreker *næringslivets* direkte ansvar for å bidra til å realisere disse rettighetene. GC understreker at menneskerettigheter ikke kun er et statlig ansvar, men et ansvar som gjelder alle individer og organer i samfunnet derunder også bedrifter, som “corporate citizens” (GC 2002b:17). Rent konkret nevnes trygge arbeidsforhold, organisasjonsfrihet, likebehandling, fjerning av tvangs- og barnearbeid og retten til grunnleggende helse, utdanning og husvær dersom dette ikke finnes der bedriften opererer. Bedriftene oppfordres til å foreta en menneskerettsevaluering, ha en eksplisitt menneskerettighets-policy som de ansatte opplæres i og ha et overvåkningssystem for menneskerettighetssituasjonen tilknyttet bedriftens virke. GC tildeler altså bedrifter et ansvar for de ansattes og lokalsamfunnets velferd, og da spesielt de svakerestilte, i tråd med Brundtland-kommisjonens vektlegging av de fattiges behov.

Bedriftenes gulrot – ”the business case” for menneskerettigheter, er også viet god plass i GCs omtale av prinsipp 1 og 2:

Corporate leadership in human rights is good for the community and for business. The benefits of responsible engagement include: being more in touch with markets, customers and consumers by better understanding the opportunities and problems of the social context; the advantages of a good social reputation; a greater chance of a stable and harmonious atmosphere in which to do business; a reduction in damaging criticism, which, in the extreme, can lead to lost investment, contracts and customers (GC 2000a).

GC skisserer altså et heldig sammenfall av bedrifiers økonomiske interesser og det å overholde menneskerettigheter. Den samme vinn-vinn-situasjonen trekkes fram i beskrivelsen av de fire prinsippene som omhandler arbeidsrettigheter.

Prinsipp 3,4,5 og 6 er hentet direkte fra ILOs ”Declaration on Fundamental Principles and Rights at Work” der disse prinsippene ble vedtatt som de fire viktigste rettighetene av ILO i 1998 (ILO 2002). Disse 4 prinsippene om organisasjonsfrihet, retten til kollektive forhandlinger, fjerning av tvangs- og barnarbeid og diskriminering, kan også ses som en nødvendige for å nå målet om ”global equity”: Overholdes disse fire prinsippene, har man også et fundament for å skape en mer rettferdig fordeling av økonomiske goder nasjonalt og globalt.

Også i beskrivelsene av disse prinsippene tildeles bedriftene et utvidet ansvar: Bedriftene oppfordres ikke bare til å la alle organisere seg fritt, men til å aktivt legge forholdene til rette for organisering på arbeidsplassen og til å gjøre folk i stand til å organisere seg på en meningsfull måte. Blant annet oppfordres bedriften til å tilby tilstrekkelig informasjon til forhandlingsmøter og særlig sørge for sikkerhet og konfidensialitet i land uten tilstrekkelig juridisk beskyttelse av fagforeningsarbeidere GC 2000b). Disse oppfordringene kan relateres til ideen om muligheten for å styrke en bærekraftig utvikling gjennom å utvikle bedre former for sosial organisering – det andre nøkkelmomentet i Brundland-definisjonen.

Selv om begrunnelsen for disse seks første prinsippene tildels er ikledd et business-språk og kommunisert gjennom vinn-vinn-scenarier, vil jeg hevde at de første 6 prinsippene er i tråd med tanken om global equity: Hovedformålet er å bedre livsvilkårene til de ansatte og andre som er berørt av bedriftens virke, spesielt i vanskeligstilte områder der staten ikke kan sikre dette. Man finner også elementer fra de to nøkkelbegrepene fra definisjonen. Dette ser man spesielt ved måten GC tildeler bedriftene et velferdsansvar som går utover bedriftenes virkeområde. Denne koblingen mellom økonomiske og sosiale forhold er etter mitt syn en klar videreføring av ideene bak bærekraftig utvikling, da spesielt global equity.

4.2.2 GC og Generational Equity – prinsipp 7-9

Det er hovedsakelig de siste tre prinsippene, miljøprinsippene, som er interessante i forhold til generational equity og de mer fysiske aspektene ved bærekraft: Disse tre prinsippene har indirekte til hensikt å gi kommende generasjoner de samme muligheter som den nåværende til å tilfredsstille sine behov. Riodeklarasjonen og Agenda 21 er hovedkildene til disse tre prinsippene, og koblingen til begrepet bærekraftig utvikling er tydeligere enn i de første seks prinsippene. Prinsipp 7, om å ha en føre-vår-tilnærming, henspiller på 'føre-vår-prinsippet' som er en viktig del av arven fra Brundtland-rapporten gjennom Rio-deklarasjonens artikkel 15. Bedriftene oppfordres blant annet konkret til å foreta miljøeffekt-analyser, legge inn sikkerhetsmarginer og forby eller begrense aktivitet som har ukjente miljøkonsekvenser. Prinsipp 8 oppfordrer til et mer generelt miljøansvar i bedriftene og er hentet fra Agenda 21s kapittel 30; "Strengthening the role of business and industry" (FN 1993). Det sammen gjelder for prinsipp 9, der det oppfordres til innovasjon og spredning av miljøvennlig teknologi. Selv om det ikke refereres til Brundtland-rapporten kan man likevel se tråden tilbake til det andre av de to nøkkelbegrepene; ideen om teknologiske begrensninger for bærekraft. Tanken om teknologioverføring er også sentral i den "globale arbeidsdelingen" som Brundtland-rapporten og Agenda 21 skisserte: Her er nettopp teknologiutvikling og –overføring en viktig del av de økonomisk sterke statenes ansvar. Også her ser man at GC utvider bedriftenes ansvarsområde idet de oppfordres til å sørge for spredning av miljøvennlig teknologi, ikke bare i sin egen bedrift men også hos underleverandører og samarbeidspartnere.

Man behøver heller ikke her å lete lenge etter økonomiske begrunnelser for å drive miljøvennlig: Åtte av de ni begrunnelsene GC gir for hvorfor bedrifter bør beskytte miljøet er basert på rene økonomiske argumenter (GC 2000b). Dette kan godt være et uttrykk for at "When in Rome, do as the Romans" – at FN her mener det er mer effektivt å henvende seg til bedrifter på deres egne premisser. Men dersom GC skal "definere bærekraftig utvikling for næringslivet" (jf s.7) kan det være på sin plass å spørre hvorvidt GC reflekterer visjonen om bærekraftig utvikling som en "ny global etikk" (se for eksempel Lafferty 1996; Langhelle 1999; Wetlesen 1999). Som man ser av prinsipp 7-9, er det også kun fokus på bærekraft i relasjon til produksjon, og ikke til konsum. Dette er helt klart en innsnevring sammenlignet med det opprinnelige begrepet om bærekraftig

utvikling, men i tråd med den frivillighets-tilnærmingen GC har valgt, er dette kanskje ikke så overraskende. Jeg vil til tross for dette hevde at prinsipp 7,8 og 9 kan sies å dekke kriteriet om ”generational equity” på en tilfredsstillende måte.

4.2.3 GC og BU – på papiret

9 prinsipper kan aldri fullgodt oppsummere alle de relevante aspektene ved bærekraftig utvikling slik de er blitt definert og utviklet i UNCED-prosessen. På bakgrunn av diskusjonen ovenfor mener jeg likevel at GCs prinsipper og utdypningen av dem representerer en god videreføring av viktige dimensjoner ved begrepet. Prinsipp 1-6 og 7-9 gir en rimelig god dekning av kriteriet om global og generational equity. GC legger ikke opp til den systemrevolusjonen noen mener er nødvendig for å skape en bærekraftig utvikling, spesielt med tanke på konsumspørsmålet. Likevel representerer de 9 prinsippene på ingen måte noen legitimering eller aksept av status quo i næringslivet, og dersom bedriftene skal etterleve dem, vil det ofte kreve substansielle endringer i bedriftenes praksis. Jeg vil derfor argumentere for at de 9 prinsippene inneholder hovedelementene fra definisjonen av bærekraftig utvikling, spesielt fordi de 9 prinsippene representerer, om enn på en noe annen måte, den samme brede koblingen mellom økonomi, miljø og sosiale forhold.

Det er imidlertid begrenset hvor mye informasjon om eventuelle transformasjonsprosesser man kan få fra å studere offisielle dokumenter: Dette er dokumenter som er tilslippt og avpasset slik at de er politisk akseptable for et stort publikum. GCs nettside trenger derfor ikke nødvendigvis gi et korrekt eller fullstendig bilde av den reelle formidlingen som finner sted fra GC-sekretariatet i møte med bedrifter og andre aktører. Her har den deltagende observasjonen på GCs Policy Dialog om bærekraftig utvikling (Paris juni 2002), og GCs Learning Forum (Berlin desember 2002) gitt uvurderlig utfyllende, og til dels avvikende informasjon sammenlignet med den offisielle versjonen. Et viktig spørsmål for å avgjøre GCs endrings-, og spesielt GCs undermineringspotensiale er om både Accountability- og Responsibility-diskursen får slippe til i GC og spesielt hvilken av dem som dominerer og blir legitimert av GC. Før vi går inn på hvordan GC forholder seg til de to diskursene, er det imidlertid nødvendig å se nærmere på Accountability- og Responsibility-diskursene generelt.

4.3 Diskurser omkring bedrifters miljø- og samfunnsansvar

4.3.1 Den hegemoniske diskursen: Responsibility

Responsibility-diskursen kan betegnes som den dominerende eller hegemoniske diskursen (Murphy og Coleman 2000), og har basis i den neolibérale ideologien om deregulering, frihandel, og ”rolling back the state”-ideen. Diskursen målbæres hovedsakelig av næringslivet selv, av konseptlitteraturen om frivillige initiativ og av ledende stater som USA. OECD med sitt valg av frivillige retningslinjer framfor bindende reguleringer, trekkes også ofte fram som eksponent for denne diskursen, samt kjente organisasjoner som World Business Council for Sustainable Development (WBCSD) og International Chamber of Commerce (ICC) (se f.eks. CorpWatch 2000, 2002). Det finnes mange nyanser og ulike grader av polarisering, men framstillingen her vil holde seg tettest mulig opp til den rendyrkede formen. Den mest redyrkede Accountability-tilnærmingen vil typisk argumentere for kombinasjon 1 i firefeltstabellen (s.13), og hevde at frivillige initiativ har et stort endringspotensiale og et lite undermineringspotensiale.

Frivillighet, markedsmekanismer og vinn-vinnsituasjoner

Frivillige initiativ blir i denne diskursen framstilt som en kostnadseffektiv og realistisk tilnærming til bærekraftig utvikling. Frivilligheten skaper rom for fleksibilitet, innovasjon og spisskompetanse. Dette anses som svært viktig, idet næringslivet her skal inn på oppløyd mark og trenger rom for å eksperimentere, prøve og feile før noe eventuelt på sikt kan reguleres. Spesielt trekkes samarbeid med NGOer, FN-organ o.l. fram som positivt. Innenfor rammen av ulike partnerskap og initiativ kan partene nyte godt av hverandres komplementære ressurser slik det ble beskrevet i pkt 3.3.

Som nevnt i innledningskapitlet betegnes bedrifters arbeid med miljø- og samfunnsaker ikke som bærekraftig utvikling, men som ”Corporate Social Responsibility” (CSR) i denne diskursen. Hva som legges i CSR varierer, spesielt mht. om miljø skal inkluderes eller ikke. Generelt er det imidlertid vanlig å snakke om CSR som en ”trippel bunnlinje”, dvs. både miljø, samfunn og økonomi. Det Norske Veritas og Vestlandsforskning (2002:70) argumenterer for at det er en enighet om at CSR er næringslivets måte å jobbe med og bidra til en bærekraftig utvikling og at disse to termene kan likestilles. I avslutningskapitlet vil jeg imidlertid utfordre denne påstanden.

Kjerneargumentet i Responsibility-diskursen, er at CSR lønner seg: Ved å styrke bedriftens sosiale og økologiske bunnlinje vil man også styrke dens økonomiske bunnlinje. En mer bærekraftig utvikling kan derfor realiseres hvis man gjennom konsekvent arbeid og dokumentasjon klarer å spre budskapet om den triple bunnlinjen. Mange bedrifter ville i følge denne diskursen endre sin praksis i bærekraftig retning dersom de bare fikk demonstrert og ble bevisst de godene det medfører økonomisk. Et omfattende arbeid legges derfor ned for å bevise og kommunisere ”the business case” for bærekraftig utvikling:

(...) we believe that a stronger, more robust business case is essential if we are to accelerate progress toward sustainable development (SustainAbility/UNEP 2001:2)

Det har etter hvert kommet en mengde litteratur på vinn-vinn-forholdet mellom CSR og den økonomiske bunnlinjen: UNEP har f.eks. i samarbeid med konsultentselskapet SustainAbility satt igang en omfattende dokumentasjon av hvordan CSR kan styrke aksjeverdi, merkevare produksjonseffektivitet, kapitaltilgang, kundetilstrømning, og intellektuell kapital, risikohåndtering, innovasjon og såkalt ”licence to operate” (SustainAbility/UNEP 2001). WBCSD har lenge vært aktive for å dokumentere økoeffektivitet²⁰ (WBCSD 2002:5). Hovedargumentet er at en god miljø- og samfunnsprofil er et konkurransefortrinn:

We’ve found a new way to win in the marketplace ... one that doesn’t come at the expense of our grandchildren, but at the expense of the inefficient competitor (Ray Anderson, CEO Interface Inc. i SustainAbility/UNEP 2001:18).

Markedsmekanismen og konkurranse vil altså tvinge fram et mer bærekraftig næringsliv. Her har NGOene og andre grupper i det sivile samfunn en viktig rolle å spille – det er nemlig de som holder bedriftene ansvarlige og som utgjør sanksjons- og kontrollmekanismen i denne diskursens resonnement: Det er NGOenes ”pisk”, deres evne til å fungere som vaktbikkjer som vil føre til at bedrifter som driver forsvarlig belønnes gjennom et godt rykte, og at de som ikke driver forsvarlig straffes. Som den kjente investoren Warren Buffet uttrykker det: ”It takes 20 years to build a reputation and 5 minutes to ruin it” (ibid:24).

²⁰ Begrepet økoeffektivitet viser til besparelser man kan gjøre både naturen og selskapet ved å bruke mer ressurseffektiv teknologi.

Det eksisterer altså et vinn-vinn forhold mellom bærekraftig utvikling og bedrifters økonomiske bunnlinje i følge denne diskursen. Dette får også konsekvenser for denne diskursens syn på reguleringer.

Politisk regulering – praktisk og politisk umulig

Representanter for Responsibility-diskursen er generelt negative til å regulere bedrifters miljø- og samfunnsansvar ved lov. Reguleringer beskrives som ineffektive, rigide og lite hensiktsmessige. Veien til bærekraftig utvikling går gjennom markedsløsninger:

Sustainable development is best achieved through open, competitive, international markets that honor legitimate comparative advantages. Markets encourages efficiency and innovation, both necessities for sustainable human progress (WBCSD 2002:3)

Talende nok har den tradisjonelle termen ”direct regulation” gradvis blitt erstattet av termen ”command and control regulation” etter innflytelse fra den neoklassiske økonomiske skolen (Gunningham 2000:39). Graden av skepsis til reguleringer varierer. Ikke alle er avvisende til reguleringer på sikt, men mener næringslivet må få anledning til å utnytte vinn-vinn-situasjoner først – ”pick the low hanging fruits” – og gjøre seg noen erfaringer før man eventuelt går videre med reguleringer på dette området.

En generell skepsis til reguleringer er imidlertid et definerende kjennetegn for Responsibility-tilhengere. Dette begrunnes på flere måter. For det første krever gode reguleringer at lovgiverne har omfattende kompetanse på området som skal reguleres. Mange vil hevde at man på det nåværende tidspunkt har for lite kunnskap om årsaker og virkninger til at man kan lage hensiktsmessige reguleringer. For det andre hevdes det at reguleringer gjerne vil virke som en tvangstrøye fordi de ikke kan tilpasses den enkelte bedrifts situasjon, men vil gjelde likt for alle bedrifter uavhengig av sektor, land, ressurser osv (ICC 2002). Reguleringer vil derfor påføre bedrifter unødvendige kostnader uten at det nødvendigvis bidrar til bærekraftig utvikling. For det tredje vil reguleringer, fordi de har lav popularitet i næringslivet, føre til en passiv minimumsagenda der bedriftene ikke spores til å gå ”beyond compliance”. Den rendyrkede versjonen av Responsibility-diskursen fanges svært godt inn i denne uttalelsen fra ICCs Commission on Business in Society:

Voluntary approaches minimize competitive distortions, transaction costs associated with regulatory compliance, and inspire many companies to go beyond compliance, thus often eliminating the need for further legislation (ICC 2002).

Sett i sammenheng med oppgavens problemstilling er det sentrale ved denne diskursen dens syn på *forholdet* mellom reguleringer og frivillige initiativ. Dette forholdet ses i stor grad som *uproblematisk*. I den litteraturen jeg har lest, har jeg ikke sett dette som et diskusjonstema overhodet: Frivillige initiativ anses ikke bare som en mer hensiktsmessig virkemiddel, de anses også som en komplementært og uproblematisk supplement til reguleringer. Frivillige initiativ anses altså ikke å underminere reguleringsarbeidet, og temaet problematiseres så langt meg kjent ikke i det hele tatt. Hvorvidt dette er et resultat av at den hegemoniske Responsibility-diskursen søker å definere dette ut av agendaen og aktivt konstruere frivillighet og reguleringer som komplementære tilnærminger er et spørsmål som jeg dessverre ikke har grunnlag for å uttale meg om.

Ser man denne Responsibility-diskursen i lys av firefeltstabellen (s.13) kan man oppsummere følgende to punkter av relevans for oppgavens problemstilling: For det første anses frivillige initiativ som Global Compact å ha en høy score på endringsdimensjonen først og fremst pga et godt ”business case” med vinn-vinn-forholdet mellom CSR og økonomisk bunnlinje. For det andre anses frivillige initiativ som å score lavt på undermineringsdimensjonen idet dette så godt som ikke problematiseres eller kommenteres i diskursen. Begge disse punktene står i sterk kontrast til den alternative diskursen:

4.3.2 Den alternative diskursen: Accountability

Denne diskursen har mer karakter av å være i opposisjon, som motmakt til den rådende Responsibility-diskursen. Hovedkravet – accountability – refererer til behovet for å holde transnasjonale selskap juridisk ansvarlige for sine handlinger. Tilhengere av denne tilnærmingen er dypt skeptiske til CSR og krever tvert i mot CSA – Corporate Social *Accountability*. På mange måter kan denne diskursen sammenlignes med Polanyis begrep om ”motbevegelse” – som en respons på den dominerende liberale ideologien til ”the establishment”. Argumenter fra denne diskursen gjenfinnes hos en rekke NGO-aktører, i sin reneste form hovedsakelig i Attac, Greenpeace og andre lignende NGOer, og spesielt i den mer uorganiserte anti-globaliseringsbevegelsen. I mer moderate versjoner kan diskursen gjenfinnes blant kritiske røster innen FN-systemet, for eksempel ILO,

UNRISD og UNICEF og kan også spores i statlig argumentasjon f.eks. fra India (Chatterjee 2002). Den mest rendyrkede formen for Accountability-tilnærming vil typisk argumentere for å at det er kombinasjon 4, ”skrekkscenariet”, i tabellen (s.13) – altså at frivillige initiativ kjennetegnes av lavt endringspotensiale og høyt undermineringspotensiale.

Frivillighet – tom retorikk og grønnvasking

Tilhengere av Accountability-tilnærmingen er dypt skeptisk til næringslivets motiv bak frivillige initiativ og partnerskap. Dette oppfattes som tom retorikk, ”window dressing” og grønnvasking for å oppnå PR-fordeler. Ved å unngå negativ publisitet, bygge merkevare, og smøre sine globale produksjonsnettverk kan frivillige initiativ fungere mer som instrument for bedriften enn som instrument for bærekraftig utvikling (UNRISD 2000). Dette begrunnes i at ”business caset” for bærekraftig utvikling er uklart på de fleste felter unntatt på områder som ”reputation management” og merkevarebygging – effekter som raskt kan realiseres gjennom marginale forandringer og aktiv markedsføring uten at det trenger følges opp av mer dyptgripende endringer av praksis:

You've seen the ads. Lush green forests. Stunning birds of prey in flight. Humpback whales breaching. (...) All photographed beautifully and beautifully reproduced at great expense. And all brought to you by major oil, chemical, nuclear and biotechnology companies. In fact, it's often the world's most polluting corporations that have developed the most sophisticated techniques to communicate their message of corporate environmentalism. (CorpWatch 2002)²¹

Gitt dette rasjonalet – at CSR drives av konsumenthensyn og ønsket om konkurransefortrinn – er Accountability-tilhengere grunnleggende skeptiske til frivillige initiativs endringspotensial. Denne skepsisen begrunnes på flere måter. Før det første vil en endring som hovedsakelig er drevet av konkurransefortrinn og konsumenthensyn naturlig begrense seg til sektorer som er synlige for opinionen og den jevne konsument: Bedrifter som selger til privatmarkedet, vil være mer i søkelyset enn bedrifter som leverer råvarer og halvfabrikata til andre bedrifter, uavhengig av hvem som begår flest menneskerettighetsbrudd. Intelligente, syngende hvaler vil fange mer interesse i opinionen enn mikroorganismer, uavhengig av hvilken av disse to som vil være viktigst for økosystemet. Konsumentpolitikk er altså ikke alltid en garantist for at de viktigste sakene prioriteres.

²¹ <http://www.corpwatch.org/campaigns/PCC.jsp?topicid=102>

For det andre setter Accountability-tilhengere spørsmålstegn ved den sanksjonsmekanismen Responsibility-diskursen baserer mye av sitt argument på, nemlig NGOene. For at frivillige initiativ skal fungere, kreves visse institusjonelle faktorer, da særlig et sterkt sivilisert samfunn, fri informasjonstilgang og juridisk beskyttelse av menneskerettighets- og miljøaktivister og fagbevegelse (UNRISD 2000). Dette er fraværende i mange land, spesielt i Sør. Henrettelsen av Ken Saro Wiwa og 8 andre som aksjonerte mot Shellutbyggingen i Nigeria, er ofte siterte eksempler (CorpWatch 2002). Generelt anses det som en svakhet at det hovedsakelig er NGOer basert i Nord som brukes som partnere i bedriftssamarbeid, og at dette kan føre til en "Northern bias" der interesser i Sør ikke nødvendigvis blir ivaretatt (Bendell 2000b). Videre knyttes det tvil både til opinionens kapasitet til å overvåke transnasjonale selskap, og også NGOenes evne og kompetanse til å fungere som kontrollinstans. Det er bl.a. avdekket flere tilfeller der NGOer har operert på kritikkverdige måter. Fra et demokratisk synspunkt påpekes det derfor at heller ikke NGOene er "accountable" til andre enn seg selv og det selskapet de får økonomiske støtte av gjennom et partnerskap. Spørsmålet om hvem som skal kontrollere kontrollørene, og såkalt "NGO capture" begynner derfor å komme på agendaen (UNRISD 2000).

Et tredje moment som understøtter denne diskursens skepsis til frivillige initiativ er omfanget av dem, eller nærmere bestemt det manglende omfanget. Eksempelvis er 160 transnasjonale selskaper medlem av WBCSD (WBCSD 2002). Deler man dette antallet på det totale antallet, 70.000 (FN 2002), finner man at kun 2,3 promille av verdens transnasjonale selskaper er medlem i en av de høyest profilerte CSR-organisasjonene. Om frivillige initiativ har stor evne til å endre bedriftspraksis i en mer bærekraftig retning, så vil det likevel bare utgjøre en marginal forskjell totalt sett. Inntrykket av omfattende endring av bedriftspraksis er i følge Accountability-diskursen skapt av de transnasjonale selskaperenes store PR apparat og effektive markedsføring (Richter 2002).

Et fjerde, og siste element som er sentralt i denne diskursen er at den betviler omfanget av vinn-vinn-situasjoner, et av kjerneargumentene i Responsibility-diskursen. Som en u-landsrepresentant uttrykte det på en UNCTAD-konferanse: "If the win-win argument were so compelling, we wouldn't be sitting around this table" (i UNSIRSD 2000:21). Dersom CSR hadde representert en vinn-vinn-situasjon ville næringslivet med andre ord ha innført det for lenge siden. I følge Accountability-diskursen involverer

bærekraftig utvikling nettopp en vanskelig avveining mellom økonomiske, økologiske og sosiale goder der heldige sammenfall mellom de tre aspektene inntreffer langt sjeldnere enn hva Responsibility-diskursen hevder:

This issue does not arise for the advocates of CSR because they assume a win-win world and do not recognise intractable conflict between corporate interest and those of civil society. (...) However, fundamental conflicts do exist. (...) The win-win paradigm therefore papers over fundamental political concerns about human rights and democracy so that CSR (...) do not deal adequately with the rights of the individual over commercial institutions in society. (Bendell 2000b:250)

Genmodifisert mat, atomenergi og andre grunnleggende kontroversielle tema, er ofte siterte eksempler på slike vinn-tap-situasjoner. CSR dreier seg videre utelukkende om *hvordan* noe skal produseres, ikke *hvorvidt* noe skal produseres. Tema som reduksjon av konsum, skala- og rebound-effekter faller derfor utenfor hva bedriftene kan forventes å engasjere seg frivillig i, selv om mange vil hevde at nettopp slike spørsmål er sentrale for bærekraftig utvikling.

Accountability-innvendingene retter seg mot selve fundamentet og mekanismene i frivillige initiativ som Responsibility-diskursen bygger på. I følge kritikerne er disse svakhetene dermed heller ikke forbigående startproblem:

What amounts to a fairly minimalist and uneven agenda is not simply a reflection of the fact that the process of change is of fairly recent origin; it also derives from the way in which companies choose to respond to the economic, political and structural drivers for change (...). (UNRISD 2000:v)

Som vi ser, oppfattes ikke frivillige initiativ å ha noe stort potensial for å endre bedrifters praksis i retning av en mer bærekraftig utvikling i følge Accountability-tilnærmingen. I stedet er reguleringer holdt fram som det virkemiddelet som har størst endringspotensiale, og det er nettopp her, og da spesielt i synet på forholdet mellom frivillige initiativ og reguleringer at det virkelig oppstår en diskursiv kamp mellom Accountability-diskursen og Responsibility-diskursen.

Vinn-tap-sitasjoner – reguleringer som sterkeste drivkraft for endring

Regulering framholdes i Accountability-diskursen som det mest effektive virkemiddelet og det mest demokratiske og helhetlige i sammenheng med bærekraftig utvikling. Med hensyn til effektivitet vises det til at regulering, eller trussel om regulering, historisk sett har vist seg å være den viktigste drivkraften for endring av bedriftspraksis (Bendell 2000b; UNRISD 2000; Utting 2001,).

Historically, progress associated with corporate social and environmental responsibility has been driven, to a large extent, by state regulation, collective bargaining and civil society activism. Increasing reliance on voluntary initiatives may be *undermining these drivers of corporate responsibility*. (UNRISD 2000:31, min kursivering)

Eksempler fra industrier som tobakk, morsmelkserstatninger og farmasi trekkes ofte fram for å illustrere dette: Her ble frivillige initiativ forsøkt først uten resultat, mens påfølgende reguleringer har vist seg relativt effektive for å styre bedriftenes praksis (Richter 2002). Dagens frivillige initiativ beskrives derfor som ”a far cry from government-set standards and patterns of enforcement” (Newell 2000:37).

Som avslutningen av UNRISD-sitatet ovenfor indikerer, ser denne diskursen forholdet mellom frivillige initiativ og reguleringer som problematisk. Det er nettopp i synet på *forholdet* mellom regulering og frivillige initiativ at den viktige splittelsen mellom de to diskursene finnes: Til forskjell fra Responsibility-diskursen hevdes det her at det finnes en klar konflikt mellom disse, og at frivillige initiativ *underminerer* reguleringsarbeidet. Denne påstanden begrunnes på flere måter.

For det første anses frivillige initiativ å fragmentere og privatisere debatten; man ser ikke skogen for bare trær. Jo flere frivillige tiltak som lanseres, jo vanskeligere er for det sivile samfunn å holde oppsyn med dem og det blir også et uoversiktlig utgangspunkt for en offentlig debatt. En internasjonal politisk regulering av transnasjonale selskap, slik som den UNCTC arbeidet med på 1970-tallet (jfr s 3), vil i følge kritikerne fungere som et felles, offentlig redskap for aktivister, mens dagens kaos av frivillige koder tåkelegger, forvirrer og fragmenterer motstanden. Frivillige initiativ, og da spesielt samarbeid med NGOer anses som en spesielt effektiv strategi for å underminere kravet om regulering.

Dialogues and partnerships are among the most sophisticated and up-to-date PR methods. (...) they can be used to gain intelligence, transfer image, divide groups amongst themselves, delay actions, fudge issues, depoliticise debates and divert attention from more pressing issues (Richter 2002:9).

Frivillige initiativ kan også i følge Accountability-tilhengere bidra til å splitte de viktigste pådrivergruppene for bærekraftig utvikling. Partnerskap med bedrifter er nemlig langt fra populært i alle NGO- og fagforeningsmiljø. Flere hevder derfor at disse partnerskapene er med på å skape en verdiladet dikotomi mellom ”konstruktiv dialog” på den ene siden, og ”destruktiv konfrontasjon” på den andre siden. Dermed oppstår det en splittelse mellom de NGOene som er positive og de som er negative til frivillige initiativ, der de sistnevnte

gjærne marginaliseres i relasjon til bedriftene og den offentlige debatt (Richter 2002). Videre kan det skapes en splittelse mellom NGOer og fagbevegelsen ettersom NGOer ofte foretrekkes som samarbeidspartner av bedriftene (UNRISD 2000:38)

For det andre kan næringslivet ved å vise til selvregulering gjennom frivillige tiltak, bidra til å delegitimere krav om politisk regulering i offentlighetens øyne. Argumentet er at bedriftene gjennom frivillige initiativ forbedrer sitt image og inkorporerer eventuelle anklager tilstrekkelig til at videre kritikk mister fotfeste. Noen kritikere mener denne effekten er tilsiktet – at bedriftene bevisst benytter frivillige initiativ som et instrument for å komme kritikere i forkjøpet og undergrave pressgruppens arbeid for økt regulering.

Behind the green PR is a deeper corporate political strategy: to get the world's governments to allow corporations to police themselves through voluntary codes of conduct, win-win partnerships and best practices learning models, rather than binding legislation and regulation (CorpWatch 2002).

Tilhengere av denne diskursen er også mer bevisst på maktaspektet ved CSR. Frivillige initiativ framholdes som et instrument for næringslivet til å beholde sitt hegemoni og sin maktposisjon. Store økonomiske interesser står på spill i spørsmålet om hvordan rettigheter og plikter skal defineres i miljø- og utviklingsspørsmål. Næringslivet har dermed en stor interesse i å påvirke policy utforming på dette området. Utting (UNRISD 2000) mener man overser det hegemoniske aspektet ved frivillige initiativ hvis man kun ser frivillige initiativ som en passiv reaksjon på opinionens press:

This probably underestimates the political savvy of corporate élites who, historically, have proved quite capable of accommodating threats to their dominance that derive from civil society organisations, social movements as well as state institutions (UNRISD 2000:23).

Utting fremstiller dermed frivillige initiativ som et bevisst ledd i en kamp om hegemoni – et forsøk på å styre ved samtykke snarere enn ved tvang ved å inkorporere den alternative diskursens kritikk tilstrekkelig til å ta brodden av den (ibid). Dersom reguleringer er det mest effektive virkemiddelet mht. en bærekraftig bedriftspraksis, vil en slik underminering ha omfattende konsekvenser for muligheten for å realisere en bærekraftig utvikling. Dette synspunktet står i sterk kontrast til Responsibility-diskursen, der frivillige initiativ er sett som det mest effektive virkemiddelet, og en eventuell underminering av reguleringer ikke framstår som like problematisk.

Accountability-diskursen er videre understøttet av en normativ, demokratisk argumentasjon. I tråd med IPØ-argumentene fra del 2.1, mener Accountability-tilhengere at økonomiske institusjoner prinsipielt bør være underlagt demokratisk styring:

How can we call our society democratic when many of its most powerful institutions are closed to governance from outside and run as oligarchies from within? (Mintzberg i Bendell 2000b:249)

Ser man Accountability-diskusjonen i lys av de to dimensjonene skissert i 4-feltstabellen innledningsvis, gir altså denne diskursen frivillige initiativ en lav score på endringspotensiale, og en høy score på undermineringspotensiale. Oppsummert kan man si med Uttings ord:

[Voluntary initiatives] are likely to constitute a fairly minimalist, fragmented and uneven agenda that is fraught with contradictions. By facilitating the smooth functioning of production and marketing processes, and often diluting alternative agendas for change, such initiatives may be more conducive to economic growth and stable capitalism than to sustainable development (UNRISD 2000:39).

4.3.3 Accountability versus Responsibility

Går man inn i de to diskursene virker begges argumentasjon velfundert innenfor de rammer og premisser de opererer med. Samtidig viser sitatene ovenfor at dette er to relativt antagonistiske diskurser som bygger på tildels uforenlige premisser. De står også i sterk konkurranse om retten til å definere virkeligheten og i sterk konkurranse om å vinne det multilaterale systemets tilslutning. Det er nettopp dette maktaspektet som fanges inn ved et diskurs-perspektiv: Det foregår en diskursiv kamp, der begge parter har store interesser knyttet til å få gjennomslag for sin representasjon av virkeligheten som den riktige, naturlige og selvsagte. GC bringer sammen eksponenter fra begge diskurser og må derfor før eller siden ta stilling til disse diskursenes uenigheter. Denne kampen er heller ikke avgjort, men i stadig fluks – en utvikling GC kan tenkes å påvirke. Hvordan forholder så GC seg til Accountability- og Responsibility-diskursen?

4.4 Diskurser omkring endring og underminering i GC

Hovedinntrykket av GC-sekretariatets fortolkning av de 9 prinsippene og dets forhold til de to diskursene, er at materialet spriker: GCs offisielle versjon spriker i forhold til det de GC-ansatte formidler på konferansene, de motsier seg selv og hverandre, og hva de sier varierer over tid og med hvem de snakker med. En slik babelsk forvirring kan imidlertid ses som et funn i seg selv. I det følgende vil jeg derfor presentere interessante utsagn mht.

de to diskursene. Jeg vil ikke gjøre noe forsøk på å gjøre materialet logisk og konsistent, men snarere gi et mest mulig identisk gjengivelse av sekretariatets interaksjon med aktørene i GC-nettverket. Jeg vil derfor være forsiktig med å trekke slutninger fra materialet utover å kommentere hva som var gjennomgangstema blant deltagerne på konferansene, hvordan dette korresponderer med de to diskursene og hvordan GC-sekretariatet responderte²².

4.4.1 GC og Responsibility-diskursen – Tran, kaviar eller vanilje?

I og med at GC er et frivillig initiativ, gjenfinner man naturlig nok mange av Responsibility-diskursens ideer. Mht. endringsdimensjonen framstilles GC som et hensiktsmessig og effektivt instrument for å endre bedriftspraksis og dette synes på mange måter å utgjøre en uuttalt konsensus og grunnleggende premiss for deltakerne; de som mener frivillige initiativ er blottet for endringspotensiale, deltar naturlig nok ikke i GC-nettverket. Det er imidlertid i forbindelse til sekretariatets syn på reguleringer at de spennende funnene oppstår.

Diskusjonene i arbeidsgruppen for GCs implementeringsmodell under Policy-dialogen i Paris (juni 2002) står i en særstilling som en eksponering av Responsibility-diskursen i GC-systemet. Denne arbeidsgruppen bestod neste utelukkende av bedriftsrepresentanter. Den ble ledet av Claude Fussler fra WBCSD²³ som hadde utarbeidet et forslag til implementeringsmodell for de 9 prinsippene til bruk i GC-bedriftene. Fusslers modellforslag er tett knyttet opp til Demings konsept om Quality Management²⁴, og er som sådan velkjent og lite kontroversiell. Begrunnelsen for *hvorfor* man har valgt en slik modell i GC er imidlertid langt mer ideologisk ladet. Fussler trekker opp tre alternativer modeller for implementering av de 9 prinsippene. For det første kan man se for seg et GC med strenge krav til bedriftsadfærd, uavhengig verifisering og sanksjoner for eventuelle overtramp. Han beskriver dette som den foretrukne modellen blant mange NGOer, men hevder at det vil gi en høy inngangsterskel: ”This *cod-liver oil* approach will turn off the most willing business”²⁵. For det andre skisserer han en forum-

²² Sitatene i denne delen er basert på mine egne notater fra konferansene i Paris og Berlin. Jeg har tilstrebet en mest mulig nøyaktig gjengivelse, men mine notater er naturlig nok ikke en identisk reproduksjon av hva som ble sagt.

²³ Selv om Fussler kommer fra WBCSD og ikke fra GC, er han hyret inn på vegne av GC. Jeg mener hans synspunkter kan tas til inntekt for GC idet GC har gått god for både ham og implementeringsmodellen.

²⁴ Se for eksempel The Edward Deming Institute: www.deming.org

²⁵ Fusslers kursivering i konferansepaperet

modell der ledende bedrifter innen CSR går sammen og utforsker dilemmaer og løsninger. Men også denne modellen anses å ha høy inngangsterskel, og benevnes som en ”kaviar-modell”, kun interessant for eliten. Den siste modellen, ”the vanilla model” bygger derimot på kjente og velprøvde konsepter fra Quality Management bevegelsen. Her er det systematisk lederskap for en kontinuerlig og inkrementell forbedring av praksis som står i sentrum. Denne modellen anser Fussler for å være lett tilgjengelig og at den derfor er den best egnede for å spre og implementere GC.

Selve ”vanilje-modellen” er i seg selv ukontroversiell fra de fleste synspunkt. Terminologien som ble brukt for å rettfærdiggjøre den, kan derimot ses som kontroversiell. Ordene tran, kaviar og vanilje legger alle føringer og verdiladete konnotasjoner. Tran kan assosieres med tvang og ubehag, kaviar med en begrenset elite, mens vanilje-modellen framstår som det åpenbart naturlige og logiske valget. Dette kan i et diskursivt perspektiv fortolkes som et forsøk på å konstruere den frivillige (vanilje-) tilnærmingen som mer konstruktiv, realistisk og hensiktsmessig, spesielt sammenlignet med tran-modellen som tilsvarer Accountability-tilnærmingen og baserer seg på bindende mekanismer. Reaksjonene lot heller ikke vente på seg – en ILO-representant parerte med den samme retorikken: ”My mother made me drink cod liver oil. She said it was good for me”²⁶.

Denne skepsisen til reguleringer og bindende arrangementer som ligger implisitt i Fusslers framstilling av de tre modellene, ble også reflektert av bedriftsutsendingene på begge konferansene. En amerikaner uttrykte uro over at reguleringsspørsmål ble fremmet av NGOer i arbeidsgruppen: ”GC is supposed to be voluntary, but I hear a lot about legislation now.” Fusslers svar på denne bekymringen reflekterer at han erkjenner en at det er en dynamikk mellom reguleringer og frivillighet: ”We must be ahead of legislation. You should be one step ahead of your competitors. It is the same with legislation” (Berlinkonferanse). Det virker ikke rimelig å ta dette til inntekt for Accountability-tilhengernes syn – at frivillige initiativ brukes strategisk for å komme reguleringskrav i forkjøpet. Det er likevel tydelig at Fussler anser reguleringer som upassende eller uegnet i forhold til å endre bedriftspraksis. Dette illustreres av følgende replikkveksling på Berlin-konferansen:

²⁶ Dette utspillet ble dessverre ikke kommentert av noen i GC-systemet og led dermed samme skjebne som de fleste lignende utspill.

NGO-representant: "We can't leave the regulation issue to later"
Fussler: "You can't legislate morality (...)".

Oppsummert kan man si at det finnes klare spor av Responsibility-diskursen i GC der frivillighet framstilles, eller konstrueres, som det åpenbare, det rasjonelle og det effektive. Reguleringer på sin side tegnes som politisk og praktisk umulig, og også som uegnet for CSR: CSR dreier seg primært om *moral* – dette i kontrast til NGOene som vil hevde at CSR og bedrifters miljø- og samfunnsansvar dreier seg vel så mye om *rettigheter*. Likevel er ikke dette det eneste synet som slipper til. Også diametralt motsatte synspunkt, sterkere tilknyttet Accountability-diskursen er godt representert:

4.4.2 GC og Accountability – Bringing the public sector back in

Selv om GC er et frivillig initiativ, reflekteres flere av Accountability-diskursens syn i GC. Bl.a har sekretariatet blitt oppmerksom på anklager om blåvasking. De har derfor innført strengere kontroll med bedrifters bruk av GC-logoen og vurderer også å innføre et tiende GC-prinsipp om "Transparency" eller åpenhet. Dette fordi innsyn og informasjonstilgang er avgjørende for at det sivile samfunn skal kunne holde selskapene ansvarlige (accountable) (Kallinowsky 2002, Berlinkonferansen). Noen endelig konklusjon er ikke kommet, men debatten ble startet under GCs Learning Forum i Berlin 2002.

Videre har GC-sekretariatet, men også bedriftene, vært eksplisitte på de begrensningene CSR har som konsekvens av at CSR er motivert av konsumenthensyn og konkurransefortrinn. Spesielt diskusjoner omkring de bedriftene som driver "business to business" var hyppige konferansetema: Her ble det påpekt at majoriteten av GC-bedriftene er globalt synlige bedrifter som er avhengig av god publisitet og en positiv merkevare, mens bedrifter som primært er leverandører for andre bedrifter, virker mindre opptatt av CSR. Det er også en bevissthet om NGOenes rolle, deres kompetanse- og kapasitetsbegrensninger og at NGOene ikke er ensbetydende med "folket". Jeg vil derfor si at GC reflekterer en forståelse for flere av Accountability-diskursens kritiske innvendinger mot frivillige initiativs endringspotensiale, selv om de ikke deler denne diskursens mer ekstreme konklusjon om at frivillige initiativ er ren grønnvasking og spill for galleriet.

Som en del av FN og dermed statssystemet, står GC i en særstilling mht. Accountability-tilhengers påstand om at frivillige initiativ delegitimerer og privatiserer debatten omkring næringslivets ansvar. Til forskjell fra de fleste andre frivillige initiativ trekker GC aktivt inn ikke bare NGOer, men også fagbevegelsen og stats- og regionnivået i sitt nettverk. Her er man tydelige på at man må ha en tredelt tilnærming. Som direkte respons på Fusslers favorisering av ”vanilje-modellen” argumenterer John Elkington fra konsulentbyrået SustainAbility for at GC må ha både vanilje, kaviar og tran-tilnærminger: ”CSR will be just a bubble unless it is embedded” (Elkington 2002, Pariskonferansen).

IPØ-forskeren John Ruggie, som nå er seniorrådgiver for GC, er utvilsomt den tydeligste talsmannen for å trekke staten og politiske myndigheter tettere inn i CSR-arbeidet. Han begrunner dette med at det er et styringsvakuum på globalt nivå, der opinionen oppfatter en ubalanse mellom de rettighetene transnasjonale selskapene nyter på den ene siden, og menneskerettigheter, miljøvern og arbeidsrettigheter på den andre siden. CSR kan derfor ikke ses isolert fra de større spørsmålene rundt styringsvakuumet rundt den globale økonomien – et resonnement som er klart i tråd med Ruggies tidligere arbeid som statsviter og forsker innen IPØ. Ruggie gjør videre et spennende forsøk på å vise hvordan argumentet om økt statlig involvering er forenlig med bedriftsinteresser og Responsibility-tilnærmingen:

I find it fascinating that many corporate leaders at the frontiers of CSR issues are coming to a similar conclusion. They have begun to realize that the concept of CSR is quite elastic: the more they do, the more they are asked to do. As a result, representatives of the private sector have begun to demand: “*Where* is the public sector?” (Ruggie 2002)

Som et eksempel nevner han flere selskap i Sør-Afrika som har begynt å dele ut gratis HIV-medisiner til sine ansatte. Dette blir svært kostbart når ordningen etter hvert omfatter nærmere 1/3 av de ansatte, og disse selskapene har derfor begynt å lobbyere for mer engasjement fra det offentlige helsevesenet (Ruggie 2002, Berlinkonferansen).

Oppsummert kan vi si at også Accountability-kritikken får slippe til i GC. Man er bevisst på frivillige initiativs begrensninger mht. NGOenes rolle, bedriftenes strategiske motiv, det begrensede omfanget bedrifter osv. Gjennom John Ruggie har man også en talsmann for økt politisk, regulativt engasjement representert på toppnivå i GC. Fussler og Ruggie kan imidlertid sies å utgjøre motpoler i GC. I motsetning til disse ytterpunktene kan derimot de fast ansatte i sekretariatet sies å plassere seg i en vanskelig mellomposisjon der de forsøker å tilfredsstille tilhengere av begge tilnærminger. I sin omgang med disse

spørsmålene viser GC-sekretariatet en besnærende ambivalens og inkonsistens som vi skal se i neste avsnitt. Min erfaring her at GC har et svært uavklart forhold til spørsmålet om reguleringer og også et anstrengt forhold til seg selv som politikktutformer og -utøver.

4.4.3 Ja takk, begge deler – hovedtema og ikke-tema i GC-sekretariatet

Det mest framtrædende tema på begge konferansene jeg deltok på var hvilke konkrete tiltak som skaper positive resultater. Disse diskusjonene var stort sett ledet av progressive selskap med et solid CSR-arbeid, men som likevel slet med en rekke dilemmaer.

Problemene skyldtes ikke manglende satsning, interesse eller engasjement, men at slike endringsprosesser er komplekse, og at mange uforutsette konsekvenser kan følge. For eksempel ønsker flere av firmaene å ha ryddige forhold blant sine underleverandører, noe som også forventes fra NGOene og opinionen. For et firma som farmasigiganten Novartis, byr dette imidlertid på problemer ettersom firmaet har over 50.000 underleverandører (Leisinger 2002, Berlinkonferansen). Problemstillingene er utallige, og kompetansen lite utviklet. CSR medfører med andre ord en rekke uunngåelige utfordringer uavhengig av gode intensjoner og forsett:

”Doing well by doing good” – I’m gonna shoot myself in the head if I hear that again! These are messy, complex issues (Næringslivsrepresentant, Berlinkonferansen).

CSR reiser, som sitatet ovenfor viser, en rekke komplekse spørsmål tilknyttet sosiale endringsprosesser, og GC er nettopp ment som forum for erfaringsutveksling for dette. GC-ansatte oppfordret og tilrettela derfor for slike konkrete diskusjoner. Praktiske CSR-løsninger utgjorde dermed hovedtema for alle diskusjoner på begge konferansene. Tema tilknyttet statens rolle, politisk regulering og mer bindende forpliktelser i GC endte derimot som typiske ”ikke-tema”. Dette til tross for at disse spørsmålene ble reist gjentatte ganger.

Det var først og fremst Transparency International, ILO og Amnesty International som stadig grep anledningen til å bringe mer politiske tema på banen med innlegg som:

- We can’t leave the regulation issue to later.
- What’s the point of participating in the GC if we aren’t going to discuss the big issues?
- We need something stronger, less ambiguous. We are building on straws rather than on bricks.
- It should be binding and legal, rather than all these different standards floating around.

De GC-ansattes svar er svært interessante i denne sammenhengen. For det første avvises disse spørsmålene gjerne med at man ikke har kompetanse nok. Det er et svimlende antall bedrifter i verden, og man har ikke kunnskap nok til å utarbeide lovverk som dekker alt dette. For det andre argumenteres det med at FN ikke har noe system eller kapasitet for å overvåke bedrifters adferd verken i eller utenfor GC. Innspillene avvises også som diskusjonstema med begrunnelsen at tiden ikke er moden for å jobbe med reguleringer ennå, eller for GC å bli mer bindende. Typiske svar fra GC-sekretariatet er derfor:

- This is the trial and error stage.
- The UN is drowning in macro goals.
- We are not in position yet – it is an ongoing process.
- We need sufficient consensus. We are not there yet .

Totalt sett gir GC-ansattes svar inntrykk av at reguleringsspørsmålet og spørsmål om å gjøre GC mer bindende er betente tema – de er klar over de inkompatible forventningene fra de ulike gruppene i nettverket, og det kan synes som om de forsøker å løse dette dilemmaet ved å utsette og unngå å gi feste til slike mer prinsipielle diskusjoner.

Problemstillingene avvises ikke, men det gis heller ikke rom for å diskutere dem. På mange måter kan det virke som om disse spørsmålene aktivt defineres ut av dagsorden og at Responsibility-tilhengere besitter betydelig agendasettende makt i GC. Kanskje også med god grunn: UNEPs GC Programme Officer, Cornis van der Lugt, svarer på mitt spørsmål om forholdet mellom reguleringer og frivillige initiativ:

In the end it boils down to whether you see the glass as half empty or half full. (...) But GC is not the right forum to discuss this. *It questions the whole foundation of the exercise.* (van der Lugt 2002 [intervju], min kursivering)

En slik debatt vil kunne synliggjøre de uforenelige elementene i GC – den vil trekke de inkompatible kravene, ønskene og premissene fra Accountability- og Responsibility-diskursen inn i sentrum av GC og skape konfrontasjoner og skillelinjer som kan splitte samarbeidet innad i nettverket. Kombinasjonen av NGO-aktører som ønsker mer prinsipielle diskusjoner omkring bindende ordninger og bedriftsaktører som ønsker frivillighet og konkret input til sitt CSR-arbeid kan med andre ord sies å skape en potensiell interessekonflikt i GC-nettverket. GC-sekretariatet synes å være klar over denne potensielle konflikten. For å unngå en slik konflikt, synes det som om de GC-ansatte søker å konstruere GC som utelukkende pragmatisk. Sekretariatets strategi er

tilsynelatende å avverge, utsette og å tone ned de prinsipielle diskusjonene. De anerkjenner at denne diskusjonen eksisterer og at den er viktig, men den røde tråden i deres interaksjon og dialog er at det er for tidlig å ta diskusjonen nå – nå skal det fokuseres på det praktiske og konkrete. Dette gir igjen GC et ambivalent forhold til både FN-systemet, statens rolle og sin egen rolle som politikkutøver:

4.4.4 Global Compact – Beyond ideology?

GC-sekretariatets anstrengte forhold til de mer politiske og prinsipielle sidene ved GC kom spesielt tydelig fram under en workshop på Learning Forum i Berlin. Workshopen var ledet av GCs leder Georg Kell, og blant deltagerne var det flere NGO/ILO-representanter og også noen av de mer markante bedriftsdelegatene. Da en av bedriftsrepresentantene, med referanse til Johannesburgmøtet, ønsket å utfordre hvorvidt FN-systemet var egnet for stakeholderdialoger fikk han et svært tydelig svar fra Kell:

Don't equal the Global Compact to the UN! The UN is politicized, Global Compact is not (...)
The Global Compact is seen as neutral and apolitical (Kell 2002, Berlinkonferansen).

Kell sier også at de er svært stolte over å ikke bruke en eneste dollar fra FN-budsjettet, hovedsakelig fordi dette medfører byråkrati i form av rapporteringskrav og andre forpliktelser. Denne vektleggingen av at GC ikke dreier seg om politikk er markant, og det er svært viktig for Kell at GC ikke assosieres med politikk:

We should never create the impression that the Global Compact comes with conditionality. We do not operate in a political context but in business pragmatics (Kell, Berlinkonferansen).

Ved å konstruere GC som noe praktisk, pragmatisk, og konkret, kan man nettopp holde de større prinsipielle diskusjonene på en armlengdes avstand: Pragmatikk er apolitisk og gir en nøytral felles møteplass uavhengig av Responsibility- og Accountability-spørsmål. Ved å fokusere på konkrete case-studier, enkeltprosjekter og praktiske dilemma, kan man bevare konsensus og dialog mellom de ulike aktørene i GC-nettverket. Som van der Lugt fra GC/UNEP sa – reguleringsdiskusjoner vil stille spørsmål ved GCs eksistensberettigelse og ”question the whole foundation of the exercise”. Dette avspeiles også i språkbruken til de GC ansatte: Det er mye snakk om å ”focus on the outside” og ”focus on the real world” – som igjen blir satt som motsetning til politikk og prinsipielle

diskusjoner. På mange måter synes det som om GC-sekretariatet, og spesielt Georg Kell oppfatter politikk som en stor trussel mot organisasjonen:

The Global Compact is not about politics but about practical solutions. The Global Compact is beyond ideology! We have to stay away from politics. (...) Politics is a kiss of death. (Kell 2002 Berlinkonferansen)

Denne holdningen reflekteres også i intervjuet med Cornis van der Lugt som sier at GC ikke skal være et policy-forum og at GC ikke skal ta standpunkt til disse temaene. GC skal kun tilby et forum for å utforske ulike tilnærminger. Spørsmålet blir da om *hvem* de skal være et forum for og *hvilke* tilnærminger de skal utforske. Dette vil jeg vende tilbake til i siste kapittel

Oppsummert vil jeg si at GC har en stor spennvidde i sin argumentasjon. Både Fusslers tradisjonelle Responsibility-argumenter og Ruggies IPØ-inspirerte Accountability-syn slipper til. Likevel vil jeg si at hovedtrekket ved GCs fortolkning av bærekraftig utvikling tenderer mot Responsibility-diskursens syn på frivillige initiativ. Mht. endring anser sekretariatet GC for å ha et stort potensiale. Mht. undermineringsdimensjonen kan deres anti-politiske strategi reflektere en anerkjennelse av at det kan være en problematisk relasjon mellom frivillige initiativ og politiske reguleringer. Sekretariatets anstrengte forhold til GCs politiske aspekt og dets uvillighet til å diskutere disse spørsmålene, kan tolkes som en favorisering av eksponentene for Responsibility-diskursen i GC-nettverket. Dette gjenspeiles også i mye av den kritikken GC får fra NGO-hold – de kritiseres for å ikke benytte anledningen til å sørge for mer bindende ordninger. For mange er derfor GC framstilt som siste spiker i kista for UNCTC og FNs arbeid med bindende reguleringer for transnasjonale selskap. Å si at GC legitimerer Responsibility-diskursen, er etter mitt syn å trekke materialet for langt. Jeg vil imidlertid konkludere med at sekretariatet er oppmerksomme på at Accountability-innvendinger er høyst relevante for GC som organisasjon, men at det synes uvillig til å ta de diskusjonene denne diskursen reiser. Dersom GC blir en innflytelsesrik og retningsgivende organisasjon kan dette på sikt bidra til en underminering av den regulative dimensjonen.

4.4.5 GC-sekretariatet og transformasjonen av begrepet bærekraftig utvikling

I punkt 4.2.3 konkluderte jeg med at de 9 prinsippene og GCs offisielle fortolkning av disse i stor grad harmonerte med begrepet bærekraftig utvikling slik Lafferty og Langehelle har definert det. I punkt 4.2.3 konkluderte jeg med at selv om GC reflekterer både Responsibility-argumenter og Accountability-argumenter, så er sekretariatet lite villig til å slippe til diskusjoner omkring behovet for mer bindende former og politisk regulering: GC konstrueres som pragmatisk og nøytral, ikke som politisk eller ideologiske ladet. Hvordan harmonerer så dette med antagelsene fra de tre organisasjonsperspektivene?

Ut fra det rasjonelle perspektivet antok jeg at det ville skje en delvis transformasjon der GC ville fokusere på ”the business case” for bærekraftig utvikling og innrette seg mot næringslivets krav og ønsker. Som diskusjonene ovenfor viser, er mye av GC beregnet på et bedriftspublikum – det er bedriftenes behov for praktisk, konkret innsikt som søkes dekket på konferansene. Sånn sett kan man si at GC representerer en transformasjon av bærekraftig utvikling, idet sekretariatet snevrer inn sitt mandat i forhold til det langt bredere opprinnelige begrepet om bærekraftig utvikling: Større politiske debatter hører ikke hjemme i GC. Spørsmål om rebound-effekter og konsum, som er viktige tema i bærekraftsdebatter, er heller ikke representert.

I motsetning til dette utledet jeg i tråd med normative, ny-institusjonell teori en påstand om at GC ville fortolke sitt mandat på en slik måte at det i liten grad representerte en transformasjon av ideene bak bærekraftig utvikling – at GC-ledelsen ville legge seg tett opp til FN-linjen. Georg Kells krav om at man ikke skal sette likhetstegn mellom GC og FN kan sies å avvise en slik hypotese. I stedet for å bygge videre på en FN-identitet, søker GC å markere sin identitet delvis i motsats og i opposisjon til FN.

I tråd med det omgivelsesdeterministiske perspektivet skisserte jeg en hypotese om *betinget* transformasjon – at GCs fortolkninger ville avhenge av hvilke institusjonelle omgivelser sekretariatet definerte som viktigst. Som det framgår av diskusjonen ovenfor, synes GC å ha lagt seg på en strategi der både Responsibility- og Accountability-tilhengere i omgivelsene forsøkes tilfredsstilt. Ruggies ”Bring the public sector back in” og Kells ”The GC is not about politics” kan kanskje reflektere en slik ”både-og”-strategi. Dette skyldes kanskje nettopp at GC inkluderer aktører fra begge diskurser i sitt nettverk, og at sekretariatet til en viss grad må snu kappen etter vinden. Symptomatisk nok stammer

Ruggies utsagn fra en plenumssamling, mens Kells ble uttalt i en mer business-dominert arbeidsgruppe. Hvorvidt dette kan ses som en form for ”double talk” er usikkert, men det virker nærliggende å tro at kryssende forventninger fra GCs institusjonelle omgivelser kan være med å forklare til dels motstridende og uforenelige utsagn fra GC-ledelsen.

Avslutningsvis vil jeg derfor konkludere med at GC på papiret ligger tett opp mot det opprinnelige begrepet om bærekraftig utvikling, men at sekretariatet i praksis ofte snevrer sitt mandat inn til å dreie seg om avgrensede, praktisk-pragmatiske utfordringer. De systemiske og politiske dimensjonene ved bærekraftig utvikling synes derfor foreløpig å være definert ut av GCs mandat eller utsatt på ubestemt tid. Dette trenger imidlertid ikke tilsvare en dekobling eller double talk i tråd med den omgivelsesdeterministiske teorien. GC er fortsatt under stor utvikling, og avskriver ikke de politiske diskusjonene som irrelevante for GC. Som sekretariatet gjerne svarer på kritikk: *The Global Compact is still inventing itself*. Det synes derfor for tidlig å trekke endelige konklusjoner omkring GCs transformasjon av bærekraftig utvikling og eventuelle implikasjoner for GCs endrings- og underminerings-potensiale, annet enn at ingenting kan utelukkes per idag. Hvordan har så bedriftene fortolket GCs 9 prinsipper?

5 BEDRIFTENES FORTOLKNING OG TRANSFORMASJON AV GLOBAL COMPACT

5.1 Innledning

Som vi så i forrige kapittel har GC-sekretariatet en ganske stor spennvidde i hvordan de fortolker og formidler de 9 prinsippene til aktørene i nettverket. Den samme spennvidden gjenfinnes i case-bedriftenes fortolkning av GC, men også her finnes det spennende mønstre som kan gi indikasjoner på GCs mulighet til å bidra til bærekraftig utvikling.

Kapitlet vil begynne med en kort presentasjon av hvert enkelt selskap og hovedtrekk i deres fortolkning av GC. Denne bedriftssentrerte presentasjonen er relativt summarisk fordi jeg ønsker å ha et tematisk fokus snarere enn et bedriftsfokus. Bedriftsrelaterte faktorer per se er derfor ikke så relevante som forklaringsfaktorer i denne oppgaven. Det er også vanskelig å generalisere når jeg kun har intervjuet 1-2 personer per bedrift, og kun de som har vært involvert i bedriftens arbeid med GC. I tillegg viste ofte intervjumaterialet vel så stor variasjon mellom ansatte i samme bedrift, som mellom ansatte i ulike bedrifter. Fagbakgrunn, alder, karrierevei og personlige interesser oppleves som vel så avgjørende for informantenes fortolkning av GC som hvilken bedrift de er ansatt ved. Etter bedriftspresentasjonen vil jeg gjøre en mer omfattende tematisk drøfting av interessante funn uavhengig av bedriftsgrenser. Denne diskusjonen vil struktureres etter det rasjonelle, institusjonelle og omgivelsesdeterministiske teoriene slik de ble presentert i kapittel 3. Avslutningsvis vil materialet diskuteres i lys av Responsibility- og Accountability-diskursen der jeg vil fokusere spesielt på informantenes syn på frivillighet versus politisk regulering av bedrifters miljø- og samfunnsansvar.

5.1.1 Norsk Hydro ASA

Norsk Hydro er en gammel og tradisjonsrik bedrift i Norge. Bedriften ble opprettet 1905 og begynte med produksjon av gjødsel. På 1960-70-tallet utvidet bedriften til aluminiumsprodukter, og på 1980-tallet til produksjon av olje og energi. Selskapet er i dag en av Norges største bedrifter med over 50.000 ansatte i nærmere 60 land (Norsk Hydro 2001).

Hydro har en liten CSR-avdeling med fire ansatte på konsernnivå, samt en ansatt per forretningsavdeling. Bedriften har i de siste årene vært utsatt for sterk kritikk både for

sin håndtering av urbefolkningen ved Utkal-prosjektet i India, samt korrupsjonssaker i Angola. Hydro har et godt synlig nasjonalt og internasjonal engasjement for bærekraftig utvikling. I tillegg til medlemskapet i GC er Hydro med i 6 andre frivillige initiativ, og deltar i en rekke nasjonale og internasjonale miljø- og utviklingstiltak. Bærekraftig utvikling, menneskerettigheter og miljøvern er framhevet både de i siste årenes årsrapporter, separate miljørapporter og på Hydros hjemmeside.

Egil Myklebust, daværende konsernsjef, ble i egenskap av å være leder for World Business Council for Sustainable Development bedt om å delta i opprettelsen av GC av Kofi Annan i 1999. Dette ga en naturlig forpliktelse om videre medlemskap og det virker som om de ansatte føler en viss form for eierskap til GC: ”Vi meldte oss ikke inn, vi var med på opprettelsen med Kofi Annan” som en informant uttrykte det.

Hydro er imidlertid et av de selskapene i mitt materiale som har benyttet GC minst aktivt både internt og eksternt. Det synes som om GC er konseptualisert som noe man viser støtte til og støtter opp om; en ”plakat”. Det er ansett mer som et møtested for å enes om prinsipper, enn for handling. Informantene har også lave forventninger til output fra GC og begge mener man ikke kan finne endringer i Hydro utfra medlemskapet i GC. Informantene er klare på at bevisstgjøring internt er viktig, at normene må ”inn med morsmelka” og at det er en ”grand education process”. GCs rolle ses som det å bevisstgjøre internasjonalt, sette agendaen og gi en oppmerksomhet til temaet. Begge informantene trekker fram den FN-skepsisen som ofte råder i næringslivet, men framhevet at GC, som ligger rett under Kofi Annan og er ”lite og smidig”, kan få mer tiltro i bedriftsmiljøer enn f.eks UNEP og UNDP.

Den ene Hydro-informanten er svært personlig engasjert i CSR-spørsmål, og understreker at det er CSR-faget som betyr noe, ikke nødvendigvis bedriften. Den andre informanten er mer tradisjonelt orientert mot ”the business case” for CSR, og at dette er bra for bedriften rent økonomisk. Begge er imidlertid ”glade” for den kritikken selskapet har vært utsatt for i media, fordi dette har gitt mer innflytelse for CSR-avdelingens arbeid i bedriften og gjort det lettere for dem å få gehør for sine saker.

Begge informantene fra Hydro er også de i mitt materiale som er mest kritiske til at GC skal videreutvikles til å bli mer bindende, og de er også svært negative til økt politisk regulering av næringslivets miljø- og samfunnsansvar generelt. Denne skepsisen

begrunnes hovedsaklig med at det ikke finnes nok kunnskap om feltet, at næringslivet selv kan finne fram til hensiktsmessige løsninger og at NGOene er effektive vaktbikkjer.

5.1.2 Statoil ASA

Statoil – den norske stats oljeselskap – ble opprettet i 1972 som et statlig instrument i oljepolitikken. Per i dag er selskapet delprivatisert, børsnotert og en av verdens største nettoselgere av råolje og en av Europas største gassleverandører. Statoil har nærmere 17.000 ansatte og opererer i 25 land (Statoil 2001).

Statoils CSR-arbeid har sitt utgangspunkt i utvidelsen fra norsk til internasjonal virksomhet. Tidligere lå CSR-avdelingen under ”Internasjonal avdeling” og hadde 3-4 ansatte. I dag er dette arbeidet flyttet opp på konsernnivå som ”Avdeling for landanalyse og samfunnsansvar” med 5,8 sentralt ansatte. Dette fordi man så at de rutinene man hadde for å håndtere samfunnsspørsmål ikke ville holde mål utenfor en norsk kontekst og at det også var behov for en strategi som omfattet hele bedriften. CSR avdelingen skal fungere som en faginstans og kvalitetssikrer på forretningsnivå, og har en rådgivende funksjon mot konsernledelsen.

Statoil synes å være den bedriften som har gjort mest aktivt bruk av GC. CSR-ansatte har deltatt på de fleste GC-konferansene og også deltatt aktivt i spesialgrupper under GC. Begge informantene mener bedriften har fått mye nyttig kompetanse av dette. GC er relativt godt kjent internt, og brukes aktivt i opplæring og bevisstgjøring av ansatte. Blant annet skal GC inngå i en opplæringspakke for de 12.000 Statoil-ansatte som har hjemme-PC, og dette materialet skal også oversettes til engelsk slik at den internasjonale staben kan bruke det. GC er altså instrumentell både i å bygge Statoils egen kompetanse, som verktøy for å bevisstgjøre ansatte, samt til å bygge relasjoner med NGOer.

Den ene av informantene på Statoil har tidligere jobbet for FAO i Kenya, og har en tydelig identitet til CSR-tema utfra en normativ basis. I likhet med Hydro-informantene er også hun ”glad” for den kritikken selskapet hadde fått i media, fordi dette ga økt forståelse for CSR-avdelingens synspunkter i bedriften for øvrig. Statoil-informantene framstår som de minst negative til økt regulering av bedrifters miljø- og samfunnsansvar.. Begge informantene mener regulering vil være fordelaktig for Statoil og andre renhårige bedrifter, og at det ville også blitt mer praktisk mht. tydelighet ettersom

de i dag opplever at det i stor grad er ulike pressgrupper som dikterer hva som skal kreves av bedrifter.

5.1.3 Storebrand ASA

Storebrand har, gjennom en serie sammenslåinger og oppdelinger, en historie innen bank, finans og forsikring som går helt tilbake til 1767. Selskapet er i dag ledende i Norge innen denne sektoren, og har nærmere 1500 ansatte hvorav de fleste er basert i Oslo. I 1995 begynte selskapet med egne miljøfond. Fondskriteriene er nå utvidet til også å inkludere sosiale kriterier. Storebrand har i dag en etablert profil innen såkalte sosialt ansvarlige investeringer (SRI) og ble blant annet kåret til en av de tre beste selskap i verden innen SRI (Storebrand 2001).

Historien rundt Storebrands innmelding i GC er noe spesiell. Storebrand ble innmeldt i 2000, men pga utskiftninger i personalet, var man rett og slett ikke klar over dette medlemskapet inntil noen få måneder før jeg tok kontakt for intervjuer i august 2002. Ved mitt første intervju var det derfor ennå ikke avklart hvorvidt de ville fortsette sitt medlemskap eller ikke.

Storebrands tilnærming til GC er gjennomgående mer pragmatisk og håndfast enn de andre bedriftene. Etersom analyseavdelingen lenge har arbeidet med å screene bedrifter etter ulike kriterier for fondsinvesteringer, er Storebrand mest opptatt av GC som et mulig verktøy å bruke i sine analyser. I forbindelse med den interne vurderingen av hvorvidt Storebrand skulle fortsette engasjementet i GC, hadde en av mine informanter også foretatt undersøkelser av GCs posisjon i SRI-miljøet. For det første registrerte hun at GC var lite kjent i Norge, men en ”big seller” i utlandet og at GC rangeres på topp av SRI-organisasjoner. For det andre hadde hun gjennomgått listen over de bedriftene som analyseavdelingen hadde screenet, og som også var medlem av GC. Her fant hun at 30 av de 36 aktuelle GC-bedriftene scoret som godkjent, mens det statistisk sett skulle vært ca 10 av 36. WBCSD-bedrifter avvek f.eks ikke som bedre enn gjennomsnittspopulasjonen, mens det i GC-sammenheng tydeligvis var en korrelasjon mellom medlemskap og CSR-praksis²⁷. En av informantene som hadde jobbet lenge i Storebrand rapporterte om ganske store interne stridigheter og at hun hadde møtt mye

²⁷ Hvor statistisk korrekt dette er, kan jeg ikke uttale meg om. Det sentrale i denne sammenhengen er at GC, for denne CSR-avdelingen, borger for kvalitet

motstand i begynnelsen. Dette har imidlertid avtatt etterhvert som SRI-fondene kunne vise til gode økonomiske resultater. I dag er det i følge informantene god støtte fra toppen av organisasjonen, men fortsatt mindre forståelse lenger ned i systemet. Hun var mindre opptatt av GC til internt bruk og trodde ikke GC ville få noen stor effekt på hvordan de drev sitt eget virke på huset. Dette fordi Storebrand har gode rutiner på helse, miljø og sikkerhet (HMS) og ikke er involvert i produksjonsprosesser i utlandet, eller på andre måter er direkte involvert i potensielle konfliktsituasjoner. Indirekte kunne GC derimot få effekt, gjennom å påvirke hvilke selskaper Storebrand ville investere i. Hun var derfor, i motsetning til informantene fra de andre selskapene i materialet, positiv til at GC kunne utvikle seg til å drive med mer screening av bedrifter.

5.1.4 Telenor ASA

Telenor begynte som en statlig forvaltningsbedrift og har røtter tilbake i 1855. Telenor ble et statlig aksjeselskap i 1994 og børsnotert i 2000. Selskapet er i dag det tredje største børsnoterte selskapet i Norge, og Norges største tilbyder av fast og mobil kommunikasjon. Selskapet har også en stor internasjonal portefølje, spesielt i Europa og Sørøst-Asia. 70% av de ca 22.000 ansatte jobber i Norge (Telenor 2001a). Som Statoil, var også Telenors innmeldelse i GC og en generelt større satsning på CSR, et resultat av utvidelsen internasjonalt der man så at kompetansen på samfunnssaker var for svak utenfor en norsk kontekst. Selskapet har i dag 3 CSR-ansatte på konsernnivå.

Innmeldingen i GC kom som et resultat av en kartlegging av hva som fantes av kompetanse på samfunnssaker internt og eksternt, og GC ble valgt pga den symbolverdien og legitimiteten FN har globalt. Informanten er spesielt opptatt av det å være tydelig på kommunikasjon av verdier internt i bedriften, og ser GC som en klar markør av dette overfor de ansatte. Han rapporterer ikke om spesiell motstand mot CSR-avdelingens arbeid, selv om noen i bedriften kun ser dette som en forbigående trend. Heller ikke denne CSR-avdelingen synes å ha spesielle forventninger til hva de skal få ut av GC rent praktisk og de har heller ikke oppsøkt kompetanseutvikling gjennom GC-systemet. GC er her mer konseptualisert som noe man viser støtte til, og en måte å markere identitet på, enn et praktisk redskap for endring. Videre er informanten svært opptatt av rapportering og det å få CSR inn i styringen; at ledere nedover i bedriften må styres og måles på CSR-prestasjoner. Ellers mener han CSR står i fare for å bli en

akademisk øvelse der man får utfolde den etiske side ved seg selv uten at det blir noe substans ut av det.

Også denne informanten er skeptisk til økt politisk regulering av næringslivets miljø- og samfunnsansvar. Her henviser han til det han mener skjedde med miljøbevegelsen da miljø saker ble regulert på 1980-tallet – bevegelsen blir byråkratisert og stagnerer – man mister engasjementet og bedrifter kommer på defensiven og gjør kun det de må. Per i dag mener han næringslivet selv har utviklet CSR til noe langt mer ambisiøst enn hva myndighetene hadde trodd. Han er imidlertid positiv til økt standardisering innen CSR.

5.2 Bedriftenes fortolkning av GC

Hvordan kan så det rasjonelle, det institusjonelle og det omgivelsesdeterministiske perspektivet være med og forklare hvordan ledelsen i de 4 bedriftene har transformert, oversatt og fortolket GC lokalt? Som jeg konkluderte med i kapittel 4, utgjør GC ingen legitimering av status quo i næringslivet, og dersom bedriftene skal integrere de 9 prinsippene i sin praksis, vil det kreve reelle endringer. Akkurat dette får viktige implikasjoner for alle de tre organisasjonsperspektivene: En reell innføring av GC vil kunne representere et brudd med hva som er bedriftsøkonomisk rasjonelt, det vil kunne overskride logic of appropriateness og det vil kunne skape en konflikt mellom de institusjonelle og de tekniske omgivelsenes forventninger. Dette gir med andre ord god grobunn for transformasjoner av GCs innhold på bedriftsnivå. I de følgende avsnittene vil derfor ulike fellestrekk og mønstre i bedriftsempirien diskuteres i lys av de tre organisasjonsteoriene. Jeg vil begynne analysen med utgangspunkt i rasjonell teori, deretter supplere med omgivelsesdeterministisk og til slutt ny-institusjonell teori. Avslutningsvis vil dette ses i sammenheng med mer diskursive elementer ved informantenes syn på økt politisk regulering av bedrifters miljø- og samfunnsansvar.

5.2.1 Rasjonelle elementer ved bedriftenes GC-fortolkning

Med utgangspunkt i beskrivelsen av den rasjonelle organisasjonsteorien (pkt 2.4.1) antok jeg at GC vil være konseptualisert i termer av økonomisk bunnlinje og vinn-vinn-situasjoner for bedriften. Man finner utvilsomt støtte for dette i mitt materiale. CSR-

arbeid er gjerne omtalt som viktig for å skaffe bedriften en ”licence to operate” – en sosial arbeidstillatelse fra samfunnet. Statoils konsernsjef Olav Fjell uttrykker det slik:

We want to build a world-class international oil and gas company. However, this also requires that we are among the absolute front runners in protecting the environment. (...) If these environmental responsibilities are not taken seriously, we will lose legitimacy, competitiveness and the licence to operate (Fjell 2002).

Uten et slikt samtykke fra lokalbefolkningen og storsamfunnet kan bedriften komme til å møte motstand lokalt og i opinionen, og dermed ikke operere effektivt. GC kan med andre ord benyttes som et middel for å sikre en slik arbeidstillatelse fra samfunnet. Dette er spesielt tydelig i Telenor og Statoil der innmeldingen kom som et ledd i en bevisst og strategisk CSR-satsning i forbindelse med ekspansjon til utlandet. Her kan vi se hvordan diskrepansen mellom statens og sivilsamfunnets forventninger tvinger selskap til å lete etter nye kanaler for legitimitet slik det ble diskutert i punkt 3.4. Økt frivillig miljøatsning er altså en måte å erverve seg ”sosial arbeidstillatelse” på og å få bedriftens globale produksjonsnettverk til å fungere mer effektivt.

I forlengelse av dette kan man se spor av det rasjonelle perspektivets vektlegging av den formelle, normative strukturen som sentral i organisasjonsendring. Det virker som om CSR-avdelingen er en strategisk viktig avdeling for ledelsen: I både Hydro, Statoil og Telenor har det enten blitt opprettet egne CSR-avdelinger, eller allerede eksisterende samfunns-/miljøenheter i bedriftene er blitt utvidet. Disse avdelingene er også i de senere årene blitt flyttet fra ulike underenheter opp til konsernnivå. Med andre ord har CSR-avdelingene fått en overordnet, formell plassering i alle bedriftene ut fra en antagelse om at det skal gi økt prioritet til miljø- og samfunnshensyn i bedriftens beslutningstaking, bedre integrering av miljø- og samfunnshensyn i konsernet som helhet og at det skal gi faglig input til ledelsen.

Hvordan kan man så forstå dette økte fokuset på CSR? I følge det rasjonelle organisasjonsperspektivet vil dette valget skyldes at CSR er formålstjenelig for en effektiv produksjon i bedriften. Som en forlengelse av dette resonnementet kan man anta at bedriftenes fortolkning av GC vil være preget av en vinn-vinn-tankegang der økonomiske hensyn er sentrale. Dette stemmer godt overens med deler av mitt materiale: ”The business case” for bærekraftig utvikling og CSR nevnes ofte av informantene. Basisen for GCs business case synes å være FNs legitimitet. FNs legitimitet, og gjerne også Kofi

Annan som person, nevnes som regel tidlig og uoppfordret i alle intervjuene. GC synes tydelig å gi en form for sosial kapital og legitimitet som kan omsettes til konkrete fordeler for bedriftene.

En av informantene fra Storebrand sier blant annet at selv om GC ikke er så kjent i Norge, så er det en ”big seller” i utlandet, og at de derfor kan komme til å bruke GC mer aktivt i markedsføring internasjonalt. ”Kynisk, men sant” som hun selv kommenterer. Ironisk nok er avkastningen for såkalte ”sin-fonds” dvs. ”syndige fond” som spesialiserer seg på investeringer i tobakk- våpen og pornoindustrien bedre enn for SRI-fond. Informanten mener imidlertid at SRI-fond er mer lønnsomme i et langtidsperspektiv. Også informanten i Telenor mener miljø- og samfunnsansvar også var et konkurransefortrinn på det norske markedet, ikke bare i utlandet og at dette var en bevisst del av deres strategi i konkurranse med andre selskap. Alle de fire norske GC-bedriftene er inkludert i et av verdens mest kjente SRI-fond, Dow Jones Sustainability Index, og flere av dem er også med i FTSE4Good²⁸. Dette vil gi helt håndfaste finansielle goder for bedriftene i form av økt børsomsetning, og kan være en tilsiktet effekt av en CSR-satsning.

Både Hydro, og spesielt Statoil, mente at de var blitt mer attraktive som samarbeidspartnere for NGOer som resultat av GC-medlemskapet, og var bevisste på at dette ville tilføre selskapene økonomiske verdier. Informantene var opptatt av den komplementære kompetansen NGO-ene besitter. Også konsernsjefen i Statoil er bevisste på vinn-vinn-mulighetene ved slike NGO-samarbeid:

The experience of such tri-sector partnership in the field of stakeholder engagement through the UN Global Compact have spurred increased cooperation between ourselves and a select few Norwegian NGOs (...). These agreements have been established in part because we want to improve our risk management. We hope to tap into the wealth of knowledge possessed by these organisations. This is commercially interesting (Fjell 2002).

Et godt rykte blir også trukket fram som viktig for de ansattes forhold til bedriften. En av informantene på Storebrand nevnte bekjentes erfaringer fra Shell som skrekkeksempel der folk i perioder gruet seg til å gå på jobb, ikke orket å lese aviser eller se på TV pga all kritikken mot selskapet. En annen sier det slik:

²⁸ (<http://www.sustainability-index.com>).

Man er tjent med endringer [CSR]. Folk vil trives og gjøre en bedre jobb. De ansatte skal få slippe dritt, og de skal kunne stå til rette for Hydro ved middagsbordet. Da vil også bedre folk tiltrekkes til bedriften (Informant)

I diskusjonene omkring viktigheten av bedriftenes omdømme kom jeg over et interessant funn. Negativ omtale i medier og fra NGOer er svært skadelig for bedrifter, og såkalt ”reputation management” er et kjerneargument i konseptlitteraturen rundt CSR. Alle case-bedriftene, med unntak av Storebrand, hadde i løpet av halvåret før intervjuene ble gjennomført, vært ute i hardt vær. Statoil og Hydro ble anklaget for å være med på å plyndre Angola for sin oljeformue både i Dagbladet og i en NRK-dokumentar. Hydro ble anklaget for å ha svart arbeid, og slavelønninger på en av sine norske produksjonsenheter. Telenor ble koblet opp til etnisk diskriminering i Malaysia. Da jeg tok opp dette temaet, svarte over halvparten av informanter at det var ”glade” for den negative omtalen. Dette begrunnet de med at det gav mer innflytelse og bedre forståelse for CSR-avdelingens arbeid internt på bedriften. I Statoil hadde turbulensen kommet samtidig med de interne budsjettforhandlingene, og hadde derfor gitt CSR-avdelingen et godt kort på hånden.

Malaysia-saken fungerte som en vekker internt for at også Telenor er utsatt selv om vi opererer i en ”ren” bransje med høyt kvalifisert personell og vi ikke har barnarbeidere og sweatshops (Informant).

Selv om de delte denne ”gleden”, avdekket begrunnelsene deres at det lå to ulike motiver eller resonnementer til grunn. En av informantene var positiv til kritikken fordi det hadde gitt mer gehør internt for ”*betydningen av CSR for business*”²⁹. Kritikken hadde altså fått positive følger fordi den hadde åpnet bedriftens øyne for ”the business case” for CSR. Dette synet er helt i tråd med det rasjonell organisasjonsteori der effektiv produksjon av bedriftens vare eller tjeneste står sentralt, og CSR-avdelingens oppgave er følgelig å bidra til dette.

De tre andre informantene forklarte imidlertid sin glede på en annen måte: Kritikken var ”gledelig” fordi den hadde gitt CSR-avdelingen mer innflytelse, slik at det ble bedre kvalitet på *CSR-avdelingens* arbeid og ikke nødvendigvis fordi dette var økonomisk viktig for *bedriften*. Det var saken, spørsmålene, den faglige kvaliteten på CSR-arbeidet og de normative dimensjonene som syntes å være viktigst for dem:

²⁹ Informantens understrekning (i e-mail)

Jeg har et personlig engasjement i saken. Det er faget som betyr noe, ikke nødvendigvis bedriften (Informant).

Dette kan ledes over i to interessante momenter med relevans for den rasjonelle teoriens forklaringskraft. For det første synes det å være interne stridigheter omkring miljø- og samfunnsspørsmål mellom de ulike avdelingene og nivåene i bedriften. Bedriftene later ikke til å være enhetlige, rasjonelle aktører, slik den rasjonelle teorien forutsetter. Ulike avdelinger forfølger ulike mål, og det som rasjonelt sett skulle oppleves som negativt, dvs. kritikk av bedriften, oppleves her av flere som positivt fordi det styrker CSR-avdelingens posisjon vis a vis andre avdelinger i bedriften. For det andre er ikke GC kun konseptualisert som strategisk middel for å nå bedriftens mål om en god økonomisk bunnlinje. GC-prinsippene synes også å kunne brukes for å fremme CSR-avdelingens agenda vis a vis andre enheter, ikke bare utfra bedriftsøkonomiske hensyn, men også utfra faglige og normative hensyn. Rasjonell teori har derfor sine begrensninger i å forklare mitt materiale. Institusjonell teori er mer egnet for å forklare disse trekkene, som vi skal se i neste avsnitt.

Utfra rasjonell organisasjonsteori kan vi oppsummere med følgende momenter. For det første synes GC å inngå i en strategisk satsning på CSR, ofte som et ledd i økt internasjonal virksomhet. Dette kan blant annet spores i den oppgraderingen CSR-avdelingene har fått i bedriftenes formelle, normative struktur der alle avdelingene nå er på konsernnivå. For det andre er ”the business case” til stede i argumentasjonen: Gjennom GC smitter FNs legitimitet over på medlemsbedriftene og kan gi dem fordeler mht. konkurranse nasjonalt og internasjonalt, gjennom rekruttering og gjennom partnerskap med NGOer. Samtidig virker ikke denne formålsrasjonelle tilnærmingen å være helt legitim blant informantene – man bør ikke bli med i GC kun for å få økonomiske fordeler og informantene er påpasselige med å påpeke at ”GC er ikke noe PR-stunt”. Det er med andre ord ikke legitimt å snakke om GC kun i termer av økonomisk effektivitet. Etikk, moral og ansvar er som oftest obligatoriske innslag i alt bedriftene sier og skriver om GC. Jeg vil derfor ikke konkludere med at bedriftene kun har fortolket GC i termer at konkurransefortrinn og vinn-vinn-situasjoner slik jeg utledet det fra den rasjonelle organisasjonsteorien (jf. oppsummering s.38)

Når informantene vektlegger at GC og CSR ikke er økonomisk motivert synes materialet her å gi et omvendt speilbilde av det Meyer og Rowan kaller ”rasjonaliserte

symboler” (Meyer og Rowan 1991:47). Ideen om rasjonaliserte symboler er sentral i teorier om transformasjon av ideer og ideer på reise. Gitt det vestlige rasjonalistiske hegemoniet, vil i følge Meyer, ideer som er begrunnet og forankret i rasjonelle verdier om effektivitet, framgang, objektivitet og vitenskapelighet være de som oppnår legitimitet og ”reiser lengst” (får størst gjennomslagskraft). Organisasjonskonsepter må, rasjonelle eller ikke, legitimeres gjennom referanser til det rasjonelle – til økt effektivitet, profitt, produksjon el.l. :

It seems obvious that organizing ideas linked to central rationalistic values travel better than ideas less linked to these highly legitimating goals. Organizations are to produce outcomes rationally, efficiently and effectively: this is centrally legitimated in terms of the Western, and now world project of progress. Thus ideas justified in terms of enhanced organizational outcomes travel better than ideas justified in other terms (Meyer 1996 i Røvik 1998:49)

I GC og CSR-sammenheng synes dette forholdet å være tildels reversert. GC kan ikke legitimeres kun av argumenter om at det gir en mer effektiv og rasjonell produksjon – at GC gir en rekke fordeler til bedriftene som gjør at disse vinner økonomisk på å samarbeide med FN. Dette vil ikke ses som legitimt i opinionens øyne, men som nok et eksempel på blåvasking og grådighet. GC kan nettopp *ikke* legitimeres gjennom *bedriftsrasjonelle* argumenter slik som Meyer framstiller det. GC må legitimeres gjennom referanser til det *emosjonelle og moralske*, felles verdier og idealer, rettferdighet, forpliktelse overfor miljøet, et genuint engasjement i arbeiderrettigheter osv. Dette til tross for at det ligger en rekke rasjonelle, bedriftsøkonomiske kalkyler til grunn for medlemskapet. Mens rasjonaliserte symboler legitimeres gjennom det rasjonelle, må GC-medlemskapet legitimeres gjennom det moralske og symbolske – gjennom det jeg med en omskrivning vil kalle ”symboliserte rasjonaler” – det ligger et kalkulerende, strategisk rasjonale til grunn for medlemskapet, men dette må kommuniseres utad gjennom symboler om fellesskap, ansvar, rettferdighet og universelle prinsipper. CSR-avdelingen synes dermed å stå overfor et paradoks: For å overbevise de andre avdelingene i bedriften om viktigheten av CSR må de kunne vise til the business case, i tråd med Meyers argument om ”rasjonaliserte symboler”. Men utad er det en motsatt logikk av ”symboliserte rasjonaler” som råder, og GC-medlemskapet må pakkes inn i en språkdrakt av normativ og verdibasert symbolikk.

Denne dobbeltheten ved CSR-avdelingen er et gjennomgående tema i materialet, og den sprenger på mange måter den rasjonelle teoriens forklaringsramme. Her må

rasjonelle teorier suppleres av teorier om myter, moter og symbolpolitikk som nettopp den omgivelsesdeterministiske teorien kan bidra med.

5.2.2 Omgivelsesdeterministiske elementer ved bedriftenes fortolkning

I punkt 3.4.6 argumenterte jeg for at alle de fire case-bedriftene ville være gode eksempler på organisasjoner som er utsatt for et dobbeltpress fra tekniske og institusjonelle omgivelser. Utfra den omgivelsesdeterministiske teorien utledet jeg en hypotese om at dette dilemmaet ville løses ved double talk og dekobling av ord og handling; at bedriftene utad vil kommunisere en politisk korrekt, GC-tro framstilling av sitt arbeid, mens de internt ikke kommuniserer eller handler på en tilsvarende måte.

Diskusjonen i det foregående avsnittet kan vitne om at bedriftene er utsatt for et slikt krysspress, der de ikke klarer å fullt ut tilfredsstillende de eksterne institusjonelle omgivelsenes forventninger uten at det går på bekostning av de tekniske omgivelsenes krav. Såpass store og synlige selskap opplever at de ikke kan unnsnippe fra de institusjonelle omgivelsenes krav til etikk: ”There is no place to hide in today's interconnected world” som Statoils konsersjef uttrykker det (Fjell 2000). At disse to typene krav kan komme i konflikt, er også vel erkjent:

Det er på det rene at i noen tilfeller kan forretningsmessige vurderinger komme i konflikt med etiske vurderinger, og at etiske vurderinger ikke alltid gir entydige svar (Telenor 2001b:12)

Har i såfall disse uforenelige forventningene resultert i double talk og dekobling av ord og handling i de fire bedriftene? Selv om Brunsson (1989:7) argumenterer for at dekobling ikke bare er vanlig, men også nødvendig for organisasjoner i denne kategorien, vil en slik dekobling være svært kompromitterende for bedriftene. Det vil i såfall gi solid støtte til kritikken av GC og CSR-arbeid som blåvasking, hykleri og manipulerende markedsføring fra bedrifter som blir stadig mer kreative i sin salgstaktikk. Rent metodisk blir det vanskelig å trekke noen konklusjoner om dekobling fra mine intervjuer, nettopp fordi jeg jo selv teoretisk sett vil utsettes for doubletalk i intervjusituasjonen: Som ekstern får jeg presumptivt servert den offisielle, GC-tro fremstillingen, og jeg vil ikke bli gitt innblikk i hva som faktisk foregår internt dersom dette avviker fra den offisielle versjonen.

Det finnes imidlertid elementer ved mitt materiale som kan tas til inntekt for en slik dekolingspåstand. FNs legitimitet og Kofi Annans høye status er et

gjennomgangstema i alle intervjuer. Samtidig sier overraskende mange at de *ikke* forventer å få noe praktisk ut av GC i form av erfaringsutveksling, ny kompetanse, nye prosjekter – de forventer generelt lite av medlemskapet sitt og har heller ikke aktivt søkt det:

Telenor har ikke fått noen konkret nyttig info eller bidrag fra GC. Vi har heller ikke oppsøkt det, eller forventet å få det. (...) Vi er nøye på hva vi velger å delta på av konferanser ol. Man må være selektiv og finne det som kan bidra til vårt kompetansebehov (Informant).

Her virker det også som om mange synes at de er kommet lenger enn GC i sitt CSR-arbeid. GC er ikke spesifikt nok til å kunne bidra med noe, og mange uttrykker også misnøye med de GC-konferansene de har deltatt på. ”Global Compact is a no brainer. These principles are self evident” som en informant sier. Et nærliggende spørsmål blir da: Hva er så GCs funksjon? Hvorfor bruker bedriftene tid og ressurser på noe de ikke forventer å få noe ut av?

I et rasjonelt perspektiv gir det ingen mening at bedrifter melder seg inn i organisasjoner hvis de ikke forventer å få noe ut av GC-medlemskapet som kan bidra til bedriftens effektivitet og lønnsomhet. Men sett i et omgivelsesdeterministisk perspektiv kan medlemskapet gi en verdi i forhold til de institusjonelle omgivelsene, selv om medlemskapet ikke produserer noen rasjonelt beregnbare goder: Det dreier seg om myter, moter og symbolpolitikk: Et GC-medlemskap kan gi mening som del av en kommunikasjonsstrategi utad. Det er assosiasjonen med FNs som er hovedattraksjonen, ikke den konkrete kompetansen GC kan bistå med for å hjelpe bedriftene til å realisere en bedre CSR-praksis.

En slik eksternt rettet symbolproduksjon vil i følge denne teorien være dekket fra intern kommunikasjon og praksis. Dette fordi det å leve opp til det som kommuniseres utad til de institusjonelle omgivelsene vil gå på bekostning av bedriftens effektivitet og dermed de tekniske omgivelsenes krav. Mest åpenbar er kanskje en slik eventuell dekobling i Hydro. Her brukes GC mest til ekstern kommunikasjon og lite til internt bruk: ”Vi bruker ikke GC som ”label” internt, mer til kommunikasjon utad” (Informant). Begge de intervjuede på Hydro sa også at GC hadde satt lite spor internt, og at de heller ikke mente at GC skulle brukes til dette. Storebrands vurdering av sitt medlemskap er en annen indikasjon på at bedriftene er mer opptatt av GC i forhold til omgivelsenes oppfatning av selskapet, enn en konkret endring av praksis som følge av

medlemskapet: I forbindelse med at Storebrand ”gjenoppdaget” sitt medlemskap i GC, var man i en periode usikker på om man skulle fortsette medlemskapet. Begge informantene mente imidlertid at de mest sannsynlig ville komme til å fortsette uansett, nettopp på grunn av den ”*signaleffekten* det gir å melde seg ut”.

Det kan derfor synes som om GC er ansett for å være mer effektiv til å *kommunisere* CSR, enn til å *implementere* det. Her trekkes ofte selve utformingen av GC fram. Det har et lite og effektivt sekretariat som appellerer mer til næringslivet enn de tradisjonelle, byråkratiske FN-organene som UNEP og UNDP. Det består av 9 enkle prinsipper som har universell gyldighet og gjenklang – det er ”short and sweet” som van der Lugt i UNEP uttrykker det (van der Lugt 2002 [intervju]). Dette blir også understreket av informantene, som omtaler GC som ”neat” og ”lite og smidig”. Selve utformingen av GC gjør den på mange måter til det perfekte valg for double talk og dekobling av ord og handling: Bedriftene kan trekke på FNs legitimitet, samtidig som medlemskapet ikke kobles opp til bedriftens praksis. Det er ingen verifisering av om de 9 prinsippene følges av bedriften – derfor blir aldri ord og handling satt opp mot hverandre, de forblir dekket i GC-systemet slik det er utformet i dag.

GC er sant nok i overveiende grad konseptualisert som et middel til ekstern kommunikasjon, og få av selskapene bruker GC aktivt internt. Jeg vil likevel argumentere for at dekkingshypotesen ikke har støtte i mitt materiale til tross for de funnene som er trukket fram ovenfor. Det at GC er mer egnet til å kommunisere, enn å implementere CSR, kan ikke a priori likestilles med at bedriftene *kun* kommuniserer og *ikke* praktiserer CSR. GC er riktignok i liten grad fortolket og anvendt som endringsverktøy internt i casebedriftene. Dette utelukker imidlertid ikke med nødvendighet at man ikke bruker *andre* verktøy enn GC for å endre praksis eller overholde de 9 prinsippene. Jeg vil altså konkludere med at selv om GC er konseptualisert hovedsaklig til eksternt bruk, er det ikke ensbetydende med dekobling og double talk. Dette vil jeg diskutere videre i neste kapittel.

Den omgivelsesdeterministiske teoriens skille mellom tekniske og institusjonelle omgivelser synes derimot å være et fruktbart analyseredskap for mitt materiale. CSR-avdelingen, og også toppledelsen synes å ha en god forståelse for at begge disse settene av krav er viktige for bedriften. Det interessante her, er at det synes som om CSR-avdelingene må bruke mye tid og krefter på å overbevise de mer ”tekniske” avdelingene

internt i bedriften om at de institusjonelle omgivelsenes krav er viktig, ikke bare utfra normative hensyn, men *også* for effektivitet og produksjon. Et annet hovedfunn fra denne delen av empirien, er at det synes å være til dels svært ulike forståelse for og prioritering av CSR mellom de ulike avdelingene i bedriftene. For å få et bedre grep om disse funnene, er det derfor nødvendig å bevege seg videre fra den omgivelsesdeterministiske teoriens noe ensidige skille mellom det interne og det eksterne, og se på de ulikhetene som eksisterer innad i hver bedrift. Her kan den ny-institusjonelle teorien gi supplerende forståelse av materialet ettersom denne teorien åpner for en større kompleksitet i studiet av organisasjonsendring.

5.2.3 Institusjonelle element ved bedriftenes fortolkning av GC

Basert på beskrivelsen av den ny-institusjonelle normative teorien om organisasjoner antok jeg at ledelsen ville forsøke å transformere GC til et konsept som var mest mulig kompatibel med bedriftenes Logic of Appropriateness. Et første spørsmål i en analyse basert på ny-institusjonell teori, blir derfor hva som utgjør den enkelte bedrifts Logic of Appropriateness og hvorvidt GC kan kollidere med denne. Å fange inn en bedrifts ”sømmelighetslogikk” er omfattende, og lar seg ikke gjøre i løpet av et par intervjuer eller ved å studere offisielle dokumenter. Jeg har kun snakket med ansatte i CSR-avdelingen, så jeg kan ikke uttale meg om de øvrige avdelingene. Fra intervjuene har jeg imidlertid flere funn som peker i samme retning hvilket kan gi grunnlag for å trekke konklusjoner om CSR-avdelingene generelt.

Et hovedfunn i denne sammenhengen er at de CSR-ansatte rapporterer at de tidvis møter motstand og manglende forståelse for sitt arbeid i resten av bedriften. Som jeg kommenterte tidligere, framstår ikke bedriftene som enhetlige, rasjonelle aktører. Ulike virkelighetsforståelser, prioriteringer og identiteter preger de ulike avdelingene. Det er derfor ikke unaturlig at CSR-avdelingens arbeid møter skepsis eller motstand i andre avdelinger. Få informanter nevner direkte eller åpne konflikter omkring CSR-avdelingens rolle, men mange er tidvis frustrerte over manglende forståelse i andre deler av bedriften. Utsagn om at de er ”glade” for negativ kritikk av bedriften, må etter mitt syn ses i denne sammenhengen:

Jeg er ”positiv” til det som har skjedd i det siste [negativ presseomtale] fordi det har gitt mer innflytelse og mer forståelse til CSR-avdelingen (Informant).

Jeg er glad for turbulensen rundt Angola. Det ga større forståelse og gjennomslag i budsjetterundene som gikk internt akkurat da (Informant).

I punkt 5.2.1 nevnte jeg et tilsvarende utsagn der informantene var glad for kritikken fordi den ga større forståelse for betydningen av CSR-spørsmål *for business*, dvs. at det ble lettere å kommunisere "the business case" for CSR, og at han så dette som viktig for den økonomiske bunnlinjen i bedriften. Her lå det altså primært en økonomisk målestokk til grunn for hans vurdering. De to sitatene ovenfor må imidlertid fortolkes i en litt annen kontekst. Disse to informantene er svært opptatt av CSR som fag, og de normative aspektene ved bedrifters miljø- og samfunnsansvar. Slik jeg forstår disse utsagnene oppleves kritikken som positiv, ikke fordi den understreker for andre avdelinger at CSR er økonomisk viktig for bedriften, men fordi kritikken, og den økte forståelse den medførte, ga bedre kår for CSR-avdelingen. Dermed blir det bedre kvalitet på *CSR-arbeidet* utfra et faglig og normativt synspunkt. Bedriftsøkonomiske hensyn er ikke inkludert i deres resonneringer – en CSR-faglig og normativ målestokk synes å ligge til grunn for deres utsagn.

Et annet spennende funn er at de fleste informantene synes å ha en sterk personlig identitet og følelse tilknyttet spørsmål om bedrifters miljø- og samfunnsansvar. De normative og etiske aspektene ved deres arbeid synes å være drivkraften og motivasjonen for arbeidet. De blir av og til svært engasjerte og opphisset underveis i intervjuene:

Jeg synes det er frustrerende å måtte diskutere disse prioriteringene [CSR versus økonomiske målsetninger] når man ut fra moralske hensyn bør si et kategorisk nei. Jo lengre jeg arbeider med dette, jo sintere bli jeg. At folk sier de skal finne ut av det, og i mellomtiden ... ingenting gjøres. It is a sad commentary on society (Informant).

Dette personlige engasjementet er gjennomgående i alle intervjuer og har muligens sammenheng med informantenes bakgrunn. Mitt inntrykk er at de som rekrutteres til CSR-avdelingene ofte har en annen utdanningsbakgrunn, karriereprofil og interesser sammenlignet med ansatte ved de øvrige avdelingene som gjerne er dominert av ansatte med naturvitenskapelige eller økonomiske utdannelse. Med unntak av en finansanalytiker, har alle de jeg har intervjuet ulike former for samfunnsvitenskapelige utdannelse. I tillegg har en jobbet flere år i Kenya for FNs matvareprogram, en har vært bistandsminister og mangeårig samfunnsforsker, og en ønsker å gå over i bistandsarbeid som neste jobb. Mange av informantene synes derfor å identifisere seg sterkere med CSR

som fag eller tema, enn med den bedriften de faktisk jobber ved. Informanten som hadde jobbet for FN, virket nesten litt støtt da jeg spurte hvordan det var å bytte til ”den andre siden av bordet”:

Nei, nei! Jeg opplever det ikke som ”den andre siden av bordet”. Jeg jobber med de samme spørsmålene.

Også en av de andre informantene framhevet spørsmålene hun arbeidet med som det definerende, og ikke bedriften. Hun var svært engasjert i CSR som fag utfra at hun selv oppfattet seg som en faglig ansatt på dette:

Det er faget som betyr noe, ikke nødvendigvis bedriften. Men faget er utsatt for folk som bare synser. Jeg blir frustrert over folk [i egen og andre bedrifter] som ikke kan sakene sine – som ikke har lest igjennom MR-deklarasjonen, GRIs retningslinjer osv. Sosiale spørsmål er lette å synse om, men det krever faktisk også fagkunnskap og håndtverk.

Gjennom en annerledes fagbakgrunn og karrierevei enn de fleste andre i bedriften, kan CSR-avdelingen ses som en noe atypisk avdeling i bedriftene. Det er derfor vanskelig å snakke om én Logic of Appropriateness i bedriftene. Det er snarere ulike rasjonaliteter og identiteter i de ulike bedriftsavdelingene, og dette kan til tider skape konflikter. Selv om de fleste informantene forteller at det er en økende forståelse for deres arbeid, er det ikke tvil om at det har vært og fortsatt er uenighet om prioriteringene i bedriften. Dette illustreres av en av informantenes uttalelse da hun startet med CSR-arbeid på midten av 1990-tallet:

My colleagues thought I should have been placed in the asylum, burned on a stake – a traitor!
(Informant).

Hun rapporterer at denne holdningen nå har endret seg, nettopp fordi CSR-produktene til bedriften har gjort det bra økonomisk. Videre ser hun det som sin oppgave som CSR-ansvarlig å være en ”cheerleader” – å inspirere, motiver og utdanne sine kolleger.

Som diskusjonene ovenfor antyder, har informantene måttet arbeide for å overvinne intern institusjonell motstand mot CSR. Dette kan ses i sammenheng med det ny-institusjonelle perspektivets syn at endringer som bryter med organisasjonens Logic of Appropriateness, krever stor innsats for å overkomme institusjonell motstand. Nettopp her kan GC ha en svært viktig instrumentell rolle for CSR-avdelingen: GC kan fungere som en brekkstang for CSR-avdelingen vis à vis de andre avdelingene, nettopp fordi GCs assosiasjon med FN gir en ubestridt legitimitet og forsterkning til CSR-avdelingens

argumenter. Dette skal jeg komme tilbake til i neste kapittel. Først er det imidlertid interessant å se hvordan informantene kommenterer Accountability-diskursens krav om mer bindende ordninger og økt politisk regulering av bedrifters miljø- og samfunnsansvar.

5.3 Bedriftenes forhold til Accountability- og Responsibility

Informantenes syn på muligheten for at GC skulle bli mer bindende, og deres syn på reguleringer generelt varierte fra en typisk Responsibility-argumentasjon rundt frivillighet og markedsmekanismer, til en mer åpen og positiv holdning til økt regulering på CSR-området. Det typiske var imidlertid en skepsis til økt kontroll og regulering.

De praktiske og politiske vanskene med regulering var et gjennomgangstema: Man mangler kompetanse og ressurser – tiden er ikke moden ennå. Mange av informantene anser derfor at det vil bli et svakt og dårlig regelverk:

De som skal lage reguleringene kan like lite som oss. Man må la business og samfunnet finne ut hva som er relevant først. Så om 10-15 år kan man vurdere reguleringer (...). Reguleringer vil kriminalisere 90% [av bedriftene]. Dette virker mot sin hensikt (Informant).

Mange mener derfor at man vil oppnå mer gjennom frivillige tiltak. Dette begrunnes for det første med at bedriftene vil miste engasjement og komme på defensiven ved en eventuell regulering. ”Det er bedre med carrots enn med sticks” som en informant uttrykker det. Noen av informantene er ikke negative til regulering i seg selv, men stiller seg avventende til effekten av en eventuell regulering. Dette fordi de mener en slik lovgivning vil bli et minste felles multiplum, og at man vil få en ”compliance-officer effekt”. Her henviser en av informantene til USA, der bedrifter har egne ”compliance officers” hvis eneste oppgave er å sjekke om bedriften driver i overensstemmelse med loven. Så lenge den gjør det, er det tilstrekkelig og en agenda for endring og forbedring utover lovens minstekrav uteblir. For det andre begrunnes reguleringsskepsisen med at NGOene er effektive vaktbikkjer – ”de henger som et Damoklessverd over bedriftene” (Informant). Totalt sett vurderer derfor flere av informantene frivillighet som mer effektivt enn reguleringer:

Man finner dette [reguleringskrav] igjen også blant politikere som tror at alt er løst hvis man bare får noe igjen på Stortinget. Næringslivet finner denne holdningen byråkratisk, gammelmodig og halvkommunistisk (Informant).

Næringslivet er i ferd med å utvikle dette [CSR] til noe langt mer ambisiøst enn myndighetene (Informant).

Den samme skepsisen omfatter også mulighetene for å gjøre selve GC til et mer bindende og forpliktende instrument – det vil i følge flere av informantene virke ekskluderende og gjøre GC til en eliteklubb. En av informantene oppfatter NGOer som arbeider for strenger reguleringer som å ha ”idealistiske, håpløse illusjoner” og han tror ikke Amnesty eller Transparency International gjør dette³⁰. Flere av informantene er også svært negative til kritikken av bedrift-NGO-samarbeid i regi av GC:

Jeg blir frustrert og rasende (...). Man får lyst til å gi opp hvis man ikke skal kunne utvikle kompetanse gjennom at NGOer samarbeider med mektige økonomiske aktører. Jeg synes kritikken mot GC faller på sin egen urimelighet. Det er et enormt behov for reform i FN (...) Næringslivet og NGOer kan være med og fornye FN. (Informant)

Den samme informanten er også kritisk til hvor representative GC-kritikerne er:

Mye av kritikken bunner i hvorvidt man skal investere i u-land. (...) Det er konsensus om dette nå [at investeringer er positivt for utvikling], og det er bare en håndfull mennesker som gjør det til sin arbeidsoppgave å mene det motsatte. Dette er reaksjonært, tilbake til start. (...) Disse menneskene er ikke representative, de framstår som store fordi de roper høyt i media (Informant)

Som man ser av uttalelsene synes disse informantene å være forankret i Responsibility-diskursen. Politiske reguleringer anses som praktisk og politisk umulig. NGOene anses som mer effektive og ambisiøse enn myndighetene, og kritikken av de frivillige initiativene framstilles som lite representativ og lite profesjonell. Likevel er ikke alle bedriftene negative eller avvisende til reguleringer.

For det første oppfatter alle informantene sine bedrifter som ”renhårige” og ”innenfor reguleringsgrensen”. De antar derfor at en eventuell norsk regulering av bedrifters miljø- og samfunnsansvar ikke vil skape problemer for deres bedrifter. I et internasjonalt perspektiv beskriver informantene også Norge som et ”gjennomregulert” samfunn, slik at en internasjonal regulering ikke ville medføre store endringer. Tvert imot kunne det skapt et konkurransefortrinn, ettersom det ville kreve store omstillinger for flere av deres konkurrenter. Et fåtall av informantene er også positive til reguleringer generelt, og ser det som nødvendig for å sikre minstestandarder, selv om frivillige initiativ omtales som mer effektive isolert sett.

³⁰ Som det framgår av kap 4 er det nettopp disse to organisasjonene som har markert seg som pådrivere for strengere regler i GC og reguleringer generelt.

Et annet viktig argument ifølge disse informantene er at reguleringer ville gitt likere konkurransevilkår. Per idag pålegger alle case-bedriftene seg selv strenge krav og påfører dermed seg selv større kostnader enn konkurrenter som ikke gjør dette. Samtidig oppleves dette terrenget som svært uoversiktlig og uforutsigbart der media og NGOer dikterer dagsorden:

Vi er ikke egentlig negative til reguleringer – det ville gitt like vilkår for alle, der Statoil ville kommet godt ut av ”konkurransen”. Det ville også gitt noe konkret å forholde seg til. Nå er det pressgrupper som dikterer. Et lovverk kan hjelpe til å definere roller og ansvar (Informant).

Dette utsagnet kan ses i direkte sammenheng med Ruggies utsagn (s.82): At stadig flere CSR-pionerer oppdager at CSR er uendelig elastisk, og derfor begynner å etterlyse en grenseoppdragning mellom myndighetenes og næringslivets ansvar. Som en av informantene uttrykker det: ”Det er som å være Livingstone uten kart i Afrika”. I en slik situasjon er det naturlig å se etter autoriteter på området, og flere ser nettopp GC som en slik autoritet: Flere av informantene oppfatter GC som FNs offisielle grenseoppdragning mht. næringslivets ansvar, i tråd med Doyles uttalelse om at GC skal hjelpe til å definere bærekraftig utvikling for næringslivet. Derfor kan det vise seg at GC innehar en rolle som politikktutformer som er langt større en det GC-sekretariatet er villige til å påta seg. Dette skal jeg komme tilbake til i siste kapittel.

5.3.1 Bedriftenes transformasjon av GC i et bærekraftsperspektiv

Oppsummert for transformasjonstrinn 2 kan vi si at alle de tre organisasjonsteoriene kan bidra til å kaste lys over bedriftenes fortolkning av GC. I tråd med den rasjonelle teoriens antagelser ser vi at bedriftsøkonomiske vinn-vinn-argumenter er sentrale for flere av informantene: GC bidrar med legitimitet og gjør bedriftene mer attraktive for både kunder, ansatte og NGOer. I tråd med den omgivelsesdeterministiske teorien så vi at bedriftene hovedsaklig bruker GC som middel til kommunikasjon med omgivelsene, og at CSR-avdelingen er opptatt av GCs signaleffekt og legitimitet. Likevel valgte jeg å ikke tolke dette som double talk og dekobling slik jeg antok i teorikapitlet (jf oppsummering s.38), fordi selskapene synes å bruke andre verktøy til intern kommunikasjon og endring. I tråd med den ny-institusjonelle teorien ser vi at bedriftene er komplekse og sammensatte organisasjoner, der prioriteringer og identiteter varierer mellom avdelinger. Antagelsen om at GC ville gjennomgå en stor transformasjon for å bli i overensstemmelse med

bedriftens Logic of Appropriateness må derfor kvalifiseres utfra hvilken del av bedriften man snakker om. I vår sammenheng syntes flere av de CSR-ansatte å føle større identitet til CSR-spørsmål og egen fagbakgrunn enn til bedriften selv. I den siste delen av kapitlet så vi at informantenes syn på reguleringsspørsmålet var dominert av Responsibility-argumenter, både ideologisk i form av en generell skepsis til reguleringer, og mer praktisk i form av kompetansemangel og minste felles multiplum-effekter. Likefullt var flere av informantene positive til økte reguleringer for å skape likere konkurransevilkår internasjonalt og for å avklare roller og ansvar mellom stat, næringsliv og sivilsamfunn. Flere av informantene oppfattet GC som en toneangivende autoritet på dette feltet som generelt er preget av mye usikkerhet fra bedriftenes side.

Det er vanskelig å gi en samlet vurdering av bedriftenes fortolkning og transformasjon av GC, gitt at bedriftene har vært medlem kun få år og at sekretariatet kommuniserer såpass uklart. Fokuset på bedriftsøkonomiske vann-vinn-situasjoner vektleggingen av ekstern kommunikasjon og skepsisen til økte reguleringer gir på mange måter støtte til påstanden om blåvasking og en innsnevret og utilstrekkelig agenda i et bærekraftsperspektiv. Samtidig synes CSR-avdelingens tilsynelatende genuine engasjement for spørsmålene å gi grunn til optimisme for GCs mulighet til å bidra til bærekraftig utvikling. Kanskje er det nettopp GCs evne til å legitimere og styrke CSR-avdelingens arbeid vis à vis andre avdelinger som er GCs største bidrag til bærekraftig utvikling? Dette spørsmålet vil diskuteres i det følgende kapitlet, der transformasjon av bedriftspraksis er tema.

6 TRANSFORMASJON AV BEDRIFTSPRAKSIS

6.1 Introduksjon

Hvordan har så bedriftene endret sin praksis på bakgrunn av CSR-avdelingens fortolkning av GC? Og hvordan kan dette forstås i lys av de tre organisasjonsteoriene? I kapittel 2 skisserte jeg tre alternative antagelser basert på de tre teoriene. Ut fra rasjonell teori antok jeg at ledelsens planer vil implementeres relativt enkelt og effektivt, selv om resultatet vil representere en snevrere og mer vinn-vinn-orientert versjon av GC. Ut fra ny-institusjonell teori antok jeg at bedriften vil være relativt resistent mot endring og at man derfor ikke kan forvente noen stor transformasjon av praksis. I tråd med omgivelsesdeterministisk teori antok jeg å finne lite transformasjon som et resultat av dekobling og double talk. Hvordan korresponderer så mitt materiale med disse tre alternative teoriene?

6.2 Mangel på transformasjon i et teoretisk perspektiv

I forskning kan heldigvis intet funn betraktes som et funn i seg selv: Ingen av bedriftene kunne peke på endringer av praksis som direkte følge av sitt medlemskap i GC. Det mest konkrete funnet mht transformasjon av bedriftsadfærd er Statoils opplæringspakke. Der inngår GC med noen avsnitt, hvilket knapt kan kalles en omfattende implementering av GCs 9 prinsipper. Enkelte av bedriftene har også innrapportert arbeid med de 9 prinsippene til GC slik medlemskapet forplikter dem til. Alle de innrapporterte tiltakene har imidlertid vært initiert før eller uavhengig av deres GC-medlemskap og kun blitt påført GC-merkelappen i ettertid. Utover dette kan ingen av informantene peke på konkrete endringer i bedriftenes praksis som direkte følge av GC-medlemskapet. Tatt i betraktning at alle selskapene framhever GC som viktig, kan dette virke overraskende.

En slik manglende transformasjon av praksis ble antatt både på bakgrunn av ny-institusjonell og omgivelsesdeterministisk teori. Utfra et ny-institusjonelt perspektiv kan denne mangelen på endring tenkes forklart med at organisasjoner vil motsette seg endringer som overskrider deres Logic of Appropriateness – at GCs 9 prinsipper kolliderer med bedriftens identitet og at de ansatte derfor trenerer endringstiltakene. Denne forklaringen finner delvis støtte i mitt materiale:

Næringslivet er også byråkratisk. Det tar tid å endre. (...) Vi møter motstand i mellomledelsen som er redde for å overbelaste enhetene [fabrikklede nivå] (Informant).

Dette kan antyde at GC ikke har produsert adferdsendringer fordi det kolliderer med prioriteringer på produksjonsnivået i bedriften – et nivå som kanskje ligger nærmere bedriftens identitet enn CSR-avdelingen. Men denne fortolkningen motsies delvis av andre utsagn, utsagn som taler mer i retning av dekoblingshypotesen fra omgivelsesdeterministisk teori: Man har faktisk ikke *forsøkt* å bruke GC for å endre praksis internt i bedriften – GC brukes kun til ekstern kommunikasjon:

Vi kan ikke spore endringer og forventer heller ikke å få sånne ting ut av GC. Vi bruker ikke GC som "label" internt, mer til kommunikasjon utad (Informant).

Inntrykket av at GC ikke har produsert endringer, forsterkes av lignende utsagn fra andre informanter. Kan dette funnet støtte dekoblings- og double talk-hypotesen? Jeg vil hevde at heller ikke den omgivelsesdeterministiske hypotesen har solid støtte i mitt materiale, nettopp fordi informantene sier de ikke har *forventet* praktisk input fra GC, eller at GC skal endre bedriftens adferd. Med bakgrunn i informantenes konseptualisering av GC vil jeg derfor avvise både den ny-institusjonelle og den omgivelsesdeterministiske relevans for å forklare hvorfor GC ikke har transformert bedriftens praksis. Jeg vil snarere argumentere for en form for arbeidsdeling mellom ulike former for frivillige initiativ:

6.3 GC – prinsipiell, ikke operasjonell

Informantene hevder altså at GC ikke har satt spor internt og at de heller ikke har forventet dette. Dette trenger imidlertid ikke, som diskutert i punkt 5.2.2, bety at bedriftene ikke endrer eller søker å endre sin adferd på annet vis. CSR er et komplekst felt, og GC er ikke et universalmiddel som er like effektivt til intern endring av bedriftspraksis som til ekstern kommunikasjon. Jeg mener denne fortolkningen – ulike verktøy til ulike formål – er mer dekkende enn dekoblingshypotesen for casebedriftene. Dette virker spesielt å være tilfelle for Hydro, som synes å ha en innholdsrik "verktøykasse". Hydro er medlem i tilsammen 7 CSR-organisasjoner, samt en rekke mindre initiativ, prosjekter og partnerskap. GC har i denne sammenhengen rollen som kommunikator utad mens andre initiativ kan fylle andre, mer praksisrettede funksjoner. Informantenes utsagn betyr kun at GC ikke er konseptualisert som verktøy for

praksisendring, og det utelukker ikke at bedriften bruker *andre* initiativ til å endre bedriftspraksis. Dette sitatet kan illustrere poenget:

Jeg har lite tro på aktiviteter knyttet spesielt til de 9 prinsippene. GC er ett element av flere i Hydros kompetanseutvikling på CSR. Og det er hundre ganger mer kompetanse utenfor FN – i bedrifter og NGOer. (...) Det er lite hensiktsmessig å filosofere over prinsipper, det er bedre å arbeide med praktiske case fra Hydro-systemet, eller klassikere som Shell (Informant).

Hydro har altså andre instrumenter for å jobbe mer konkret med intern holdnings- og adferdsendring. Dette reflekteres også av de andre informantenes svar. Videre beskriver flere informanter GC som å være ”en prinsipiell tilslutning – en plakat – på systemisk nivå”. GC skal i følge flere av informantene være ”et sted for å enes om prinsipper, ikke action – dette skal skje på andre arenaer” og at GC er ”viktig for å sette tema på dagsorden”. Denne konseptualiseringen av GC som å være på et *prinsipielt* og ikke *operasjonelt* nivå, kan være med på å forklare hvorfor jeg ikke finner klare endringer i bedriftspraksis som kan spores direkte tilbake til medlemskapet i GC.

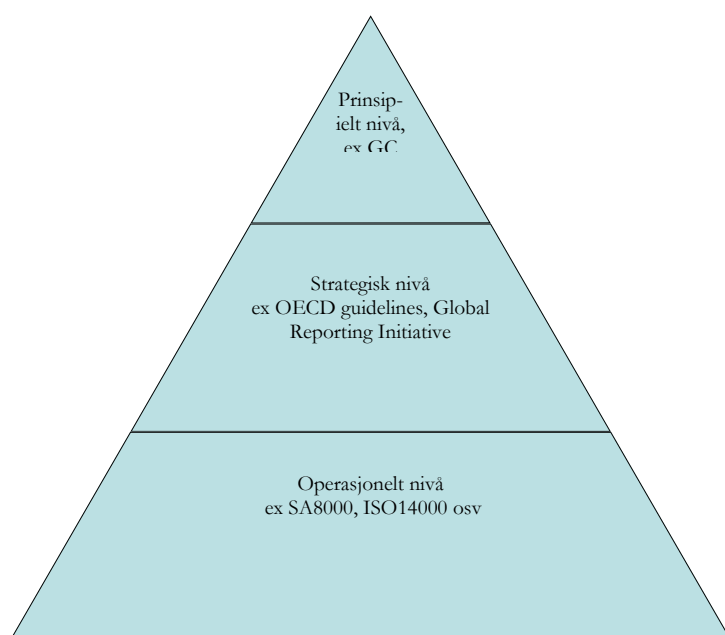
Basert på disse funnene vil jeg argumentere for at det synes å eksistere en ”arbeidsdeling” blant frivillige initiativ hvilket kan forklare hvorfor det er vanskelig å finne eksplisitte GC-referanser i bedriftenes arbeid med miljø- og samfunnsspørsmål: GC er konseptualisert som å være et initiativ på det prinsipielle nivået, og gir derfor ikke et direkte grunnlag for handling eller endring. GC-prinsippene er det Simon Zadek (2003) kaller ”aspirational principles” – prinsipper som uttrykker det overordnede, ideelle målet, men som ikke nødvendigvis gir konkrete anvisninger om hvordan man praktisk skal nå dem.

Tilslutning til en organisasjonsoppskrift i ”apirasjons-kategorien”, kan etter mitt syn forstås som det Røvik (1998) omtaler som et uttrykk for *identitetsforvaltning*. Organisasjonen adopterer en organisasjonsoppskrift som en måte å markere hva man identifiserer seg med og strekker seg mot, og hva man ikke identifiserer seg med eller ønsker å markere avstand fra. Røvik hevder dette er spesielt vanlig i organisasjoner som ser at deres identitet utfordres eller oppleves som problematisk enten av omverdenen eller internt (ibid:132-142). Dette kan nettopp sies å være tilfelle for mine case-bedrifter og transnasjonale selskap generelt med de senere års globaliseringskritiske bevegelse og kritikk av de transnasjonale selskaps praksis slik vi så i IPØ-analysen i kapittel 3. Her kan

nettopp GC, som er solid sosialt autorisert gjennom FN og som baserer seg på 9 klare prinsipper, være godt egnet til en slik identitetsforvaltning og –markering. I følge Røvik (ibid:142) må en slik identitetsforvaltning oppfattes som genuin, og ikke som et ytre, uekte ferniss à la dekoblingshypotesen fra den omgivelsesdeterministiske teorien. Etter mitt syn gir en slik hypotese om identitetsmarkering en bedre forklaring av hvorfor informantene omtaler GC som ”en plakat”, ”short and sweet”, og generelt hvorfor man ikke kan finne konkrete praksisendringer som følge av medlemskapet. Informantenes personlige engasjement, og utsagn om at en viktig oppgave for CSR-ansatte er å være ”cheerleader” – å inspirere, motivere og kommunisere verdier til andre ansatte kan også forstås i et slikt identitetsforvaltningsperspektiv.

Mens GC kan kategoriseres som et prinsipielt, identitetsmarkerende initiativ, er andre frivillige initiativ derimot rettet inn på det operasjonelle nivået og gir håndfast hjelp til konkret bedriftsendring. Eksempler her kan være ISO1400, SA8000 eller Svanemerket der bedriftene må oppfylle visse forskrifter eller kriterier, og så blir sertifisert og godkjent av f.eks. Det Norske Veritas. Samarbeid med lokale organisasjoner og støtte til lokale prosjekter kan også plasseres i denne kategorien. Disse tiltakene er på sin side ikke egnet til å dekke de mer prinsipielle aspektene ved CSR. Her er nettopp GCs funksjon å sette operasjonelle, hverdagslige CSR-aktiviteter inn i en større prinsipiell og universell ramme.

Denne fortolkningen støttes av Alyson Warhursts forskning omkring CSR (Warhurst 2002). Hun skisserer et hierarki i universet av frivillige initiativ: Den øverste delen av pyramiden gir ”principles of governance” tilknyttet et systemisk nivå og gir generelle og universelt gyldige prinsipper for bedriften. Bedriftenes behov for slike prinsipielle, systemiske initiativ kan etter mitt syn knyttes direkte an til IPØ-påstanden om at bedrifter har fått en langt større politisk rolle i etterkrigstiden. Den midterste nivået gir strategisk veiledning til ledelsen og kan for eksempel være rettet inn mot en bransje eller region. Det nederste nivået gir operasjonelle retningslinjer til den konkrete produksjonen, gjerne i form av sertifiseringsordninger eller samarbeid med lokale organisasjoner om konkrete utfordringer.

Figur 6.1 Funksjonsdeling mellom frivillige initiativ.

Slik jeg ser det, er en slik idé om funksjonsdeling bedre egnet til å forklare mangelen på GC-referanser i empirien om bedriftspraksis, enn forklaringer basert på dekobling og at bedriftene har motsatt seg endring. Flere informanter er også svært klare på at GC bør holde seg på det prinsipielle nivået og heller overlate det operasjonelle til mer spesialiserte organisasjoner: ”GC må passe seg for å spre seg for tynt” og at ”dette setter GC i en ’catch’ der GC verken er en plakate eller en operativ funksjon”.

Her melder raskt spørsmålet om ”høna og egget” seg: Hva kommer først av det operasjonelle og det prinsipielle? GC er relativt sett et svært nytt initiativ og case-bedriftene har deltatt i mer operasjonelle initiativ mange år før GC-medlemskapet. Det virker derfor nærliggende å anta at de operasjonelle initiativene kom først, og at GC har kommet som en form for ettersjansjonalisering av disse. GC ble jo også nettopp lansert som et forsøk på knytte det allerede pågående CSR-arbeidet rundt om i verden, opp mot universelle prinsipper på et global, systemisk nivå:

The Global Compact is an ambitious and unprecedented experiment to fill a void between regulatory regimes, at one end of the spectrum, and voluntary codes of industry conduct on the other (Kell i GC2002:4)

Den store responsen Kofi Annan mottok da han lanserte de 9 prinsippene kan også tenkes å reflektere en slik etterspørsel eller behov for en mer prinsipiell forankring for allerede eksisterende CSR-arbeid. GC ble jo nettopp lansert for å gi en felles retning og standard for det etterhvert ganske omfattende og sprikende arbeidet med bedrifiers miljø og samfunnsansvar i universelt gyldige verdier (jf pkt 3.2). Ser man GC som et initiativ på et prinsipielt eller aspirasjonelt nivå, blir imidlertid sekretariatets uttalelser om at GC kun dreier seg om pragmatikk og ikke politikk ytterligere problematisk: Som det framgår av bedriftsempirien i dette kapitlet, oppfatter nettopp bedriftene GC som FNs offisielle grenseoppdragning av næringslivets ansvar. Dette kan i høyeste grad sies å være politikk., som jeg skal komme tilbake til i neste kapittel.

Samtidig kan GC så snart det er etablert, tenkes å bidra til en positiv synergi mellom det prinsipielle og det operasjonelle nivået: GC kan, gjennom sin assosiasjon med FN tenkes å gi større legitimitet og tyngde til det allerede eksisterende CSR-arbeidet i bedriften samt fungere som en katalysator for ny tiltak på det operasjonelle nivået. Som diskutert tidligere kan GC nettopp styrke CSR-avdelingens prioriteringer vis à vis andre avdelinger når konkrete beslutninger skal tas i bedriften. Flere av informantene trakk nettopp fram FNs legitimitet, og Kofi Annans høye stjerne som noe som gjør GC spesielt interessant:

GC er viktig for å sette temaet på dagsorden. Det er viktig å kunne vise til allmenne prinsipper som veier tungt i de fleste land (Informant).

Dette poenget understrekes kanskje enda tydeligere av en CSR-ansatt i Unilever, et transnasjonalt selskap som er en av verdens største produsenter av husholdningsprodukter, og som har et omfattende CSR-arbeid³¹. Under sluttdiskusjonen på Learning Forum i Berlin uttrykte hun det slik:

If the Global Compact has achieved one thing, it is to make it legitimate to talk about these issues in the company (Unilever-representant 2002, Berlinkonferansen).

Sett i sammenheng med disse uttalelsene er det enda tydeligere hvilken rolle GC kan få som agendasetter og politikktutformer, ikke bare internasjonalt, men også internt i hver enkelt bedrift. GC har her en reell mulighet til å bidra til å transformere bedriftsadfærd

³¹ <http://www.unilever.com/company/unilevertoday/default.asp?ComponentID=2194&SourcePageID=42#1>

gjennom å gi legitimitet til CSR-avdelingens arbeid. GCs primære påvirkningskanal på bedriftsnivå kan altså synes å være indirekte gjennom å styrke CSR-avdelingene, snarere enn direkte gjennom konkrete tiltak.

Oppsummert kan man altså si at GC har hatt liten direkte effekt på bedriftsadferd, og at organisasjonsteoriene viste begrenset relevans og forklaringskraft på dette materialet. Selv om både de institusjonelle teoriene postulerte lite endring i bedriftspraksis, valgte jeg å avvise deres forklaringer om institusjonell motstand og double talk. Ideen om en arbeidsfordeling mellom ulike typer frivillige initiativ, samt GC forstått som identitetsforvaltning syntes mer fruktbart for å forklare mangelen på GC-referanser i empirien om praksis endring. GCs indirekte effekt, gjennom å gi økt legitimitet til CSR-avdelingen og gjennom å fungere som en identitetsmarkør innad og utad i bedriften, kan derimot være en viktig kanal for å endre bedriftenes praksis i en mer bærekraftig retning. Dette vil drøftes videre i det neste, og avsluttende kapittelet.

7 FRA TRANSFORMASJONER TIL ANALYTISK KUNNSKAP OM PROBLEMSTILLINGEN

7.1 Introduksjon

Som vi har sett i kapittel 4,5 og 6, er transformasjonsprosessene rundt GC svært komplekse og mangetydige. I transformasjonstrinn 1, fra bærekraftig utvikling til GC, konkluderte jeg med at GC på papiret ligger tett opp til Lafferty og Langhelles kriterier for bærekraftig utvikling. Jeg konkluderte imidlertid med at sekretariatet i praksis har et ambivalent forhold til GC som politikkutøver og et anstrengt forhold til reguleringsspørsmålet – spørsmål som er viktige for hvordan GC bidrar til bærekraftig utvikling. I transformasjonstrinn 2 konkluderte jeg med at bedriftene i liten grad fortolket GC til bruk i internt endringsarbeid, men mest som et kommunikasjons-middel utad. I transformasjonstrinn 3 konkluderte jeg med at GC ikke direkte har igangsatt endring av bedriftspraksis, men at GC likefullt er instrumentell for å styrke CSR-avdelingens arbeid og dermed kan ha en positiv indirekte effekt. Videre konkluderte jeg med at GC kan betegnes som et prinsipielt eller aspirasjonelt initiativ som er mer egnet til identitetsmarkering enn til praksisendring.

Formålet i dette kapitlet, det fjerde transformasjonstrinnet, er å drøfte de tre foregående transformasjonstrinnene i sammenheng og se hvordan dette kan endre vår kunnskap om problemstillingen: I hvilken grad bidrar Global Compact, via næringslivet, til å realisere FNs mål om bærekraftig utvikling? Hvordan kan vi på bakgrunn av de foregående transformasjonsanalysene plassere GC på dimensjonene endrings- og undermineringspotensiale, og hvilke implikasjoner får dette for GC mht til de fire ulike kombinasjonene firefeltstabellen stipulerer (jf. s.13)?

I det følgende vil jeg sette den videre drøftingen inn i en kontekst av oppgavens analytiske referansepunkt – det transformative perspektivet – før jeg drøfter og konkluderer omkring GCs plassering på de to dimensjonene i lys av organisasjonsteoriene og en diskursiv og IPØ-basert tilnærming. Avslutningsvis vil jeg gi en oppsummerende kommentar om de ulike teoriens relevans for å forstå GC.

7.2 GC som institusjonalisert megastandard?

I sin bok ”Moderne Organisasjoner”, fokuserer som nevnt Røvik (1998) på spredning og transformasjon av institusjonaliserte organisasjonsoppskrifter; oppskrifter som i en periode oppfattes som den rasjonelle, hensiktsmessige og ”naturlige” måten å organisere på (ibid:13). I sin videre diskusjon av hvordan oppskrifter skapes, spres, fortolkes og tas i bruk, skiller han mellom to viktige dimensjoner; oppskriftenes varighet i tid og oppskriftens gyldighetsområde. Når Røvik (ibid:23) kombinerer de to dimensjonene gir det følgende fire kombinasjoner som er direkte relevant for GC:

Gyldighetsområde Varighet	Lokal	Global
Kort	Lokale døgnfluer	Institusjonaliserte superstandarder
Lang	Virksomhetsspesifikke, langvarige ordninger	Institusjonaliserte megastandarder

Mht. gyldighetsområde er det naturlig å plassere GC som en oppskrift med global gyldighet: Utgangspunktet i FN og de 9 prinsippenes basis i konvensjoner som er underskrevet av nær sagt alle stater i verden, gir en globalt gyldig forankring. Selv om det er en overvekt av vestlige NGOer og bedrifter i nettverket, har GC til forskjell fra de fleste andre frivillige initiativ, klart å involvere store statlige og private aktører i Sør, blant annet ved lange forhandlinger om innpass i Kina og Midtøsten. Med sine 800 bedriftsmedlemmer, er det imidlertid langt igjen før GC i praksis kan sies å være en global standard.

Spørsmålet om tidsdimensjonen er derimot mer åpent. Det virker rimelig å anta at GC *tar sikte på* å oppnå status som institusjonalisert megastandard med global utbredelse og lang varighet: GC søker å bli en universell standard og et naturlig referansepunkt for alle former for frivillige initiativ og alle bedrifters arbeid miljø- og samfunnsansvar: (GC 2001b). Det er imidlertid et åpent spørsmål om GC klarer å befeste en stilling som en institusjonalisert megastandard – en verdensomspennende, selvsagt og riktig organisasjonsoppskrift over lang tid, eller om GC vil ende som en form for ”global døgnflue” – en institusjonalisert superstandard. Spesielt GCs varighet over tid kan trekkes i tvil sett i lys av diskusjonen omkring CSR-fenomenets begrensninger utfra Accountability-tilnærmingens synspunkt (jf punkt 4.3.2) og også utfra den rasjonelle

organisasjonsteorien: Gitt at CSR i stor grad er styrt av konsumenthensyn og har vinn-muligheter som drivkraft, vil CSR og oppslutning om GC kun vare så lenge konsumentene etterspør det, eller produsentene på annen måte ser seg tjent med det. Som en av de norske informantene sier i et intervju: ”Vi gidder jo ikke holde på med dette hvis ikke kunder og ansatte vil ha det”.

Hva kjennetegner så en organisasjonsoppskrift som har potensiale for å få verdensomspennende utbredelse? I følge Røvik er det 7 fellestrekk ved oppskrifter som ”reiser fort og langt” (ibid: 108-111). For det første øker sannsynligheten for spredning dersom oppskriften er *sosialt autorisert*, dvs at den assosieres med instanser som oppfattes som autoritative sentra av store grupper eller aktører. For det andre øker sannsynligheten om den *teoriseres* – at den framstilles som et universalmiddel som vil gi positive resultater i alle typer virksomheter. For det tredje fokuserer Røvik på *produktivisering* som et fellestrekk, at oppskriften bearbeides og kommuniseres slik at den fremstår som brukervennlig og kostnadseffektiv. For det fjerde øker sannsynligheten dersom oppskriften framstår som noe nytt, noe som representerer framskritt gjennom at den *tidsmarkeres*. For det femte bør oppskriften *harmoniseres* slik at den ikke oppfattes som å favorisere eller støte mot enkelte gruppers interesser. For det sjette øker sannsynligheten dersom oppskriften *dramatiseres* – at oppskriftens viktighet og suksess formidles med dramatiske innslag og historier. Røviks siste observasjon er at sannsynligheten for spredning øker dersom oppskriften er *individualisert* slik at den oppfattes som en utviklingsmulighet for det enkelte organisasjonsmedlem.

Ut fra mitt materiale vil jeg argumentere for at GC scorer høyt på nær sagt alle disse syv punktene. GC har, sammenlignet med andre frivillige initiativ en utvetydig *sosial autorisering* primært gjennom Kofi Annan og FN, men også gjennom tilsluttende organisasjoner som f.eks. Amnesty International, Harvard University, ILO osv. FNs og spesielt Kofi Annans legitimitet er nettopp det mine informanter nevner for å begrunne medlemskapet i GC. Mht. *teorisering*, scorer GC godt gjennom et nitid arbeid for å vise ”the business case” for CSR, og den generelt økende oppmerksomheten omkring CSR. GC synes også å ha lyktes med sin *produktivisering* – de 9 prinsippene oppfattes blant annet av mine informanter som ”short and sweet”, ”neat”, ”lite og smidig” osv. Videre er GCs *tidsmarkering* tydelig gjennom at sekretariatet stadig relaterer GC til problemer tilknyttet anti-globaliseringsbølgen, internasjonal sosial uro og kritikk av transnasjonale selskaps

makt. Gitt sitt utgangspunkt i 9 universelt gyldige prinsipper kan GC også sies å være godt *harmonisert* med omgivelsene. Sekretariatet er videre flinke til å *dramatisere* GCs vekst og utbredelse gjennom stadige nyhetsbrev om hvordan GC spres seg til stadig flere land og bedrifter og inngår samarbeidsavtaler med andre store aktører på feltet. Kofi Annan understreker bl.a. ofte i sine taler den politiske-økonomiske konteksten der en globalisering uten et ”menneskelig ansikt” vil få dramatiske konsekvenser i form av fanatisme og terror. Til sist kan GC også sies å ha islett at *individualisering* gjennom å appellere til den enkelte leder og den enkelte ansattes moral og samvittighet, hvilket gjenspeiles i informantenes referanser til at de har et sterkt personlig engasjement for CSR-spørsmål.

Jeg vil derfor konkludere med at GC har tilstrekkelig av det Røvik (1998:111) kaller ”sosialt drivstoff” til å bli en institusjonalisert megastandard. Selv om veien dit er lang og GC kun har eksistert i 2 år, så er GC etter min vurdering det frivillige initiativet som har størst potensial for å innta en slik posisjon. Nettopp derfor er GC et svært sentralt studieobjekt for å vurdere frivillige initiativs mulighet til å bidra til bærekraftig utvikling og til å studere deres endrings- og undermineringspotensiale.

I de foregående kapitlene konkluderte jeg med at GC både har et potensiale for underminering av politisk regulering og for endring av bedriftspraksis. Det sentrale i denne drøftingen er å gå videre fra å se på endrings- og underminerings*potensiale*, til å søke å konkludere omkring GCs faktiske endrings- og undermineringseffekt.

7.3 Global Compacts endringseffekt på bedriftspraksis

Et sentralt spørsmål omkring endringsdimensjonen, er hva som kvalifiserer som ”endring” – ”When is change ’change?’” som en av deltagerne på Policy Dialogen i Paris (2002) uttrykte. Gitt at GC er et relativt nytt initiativ, er det begrenset hva man kan forvente å se av håndfaste, målbare endringer. Man trenger imidlertid ikke begrense endringskriterier til kun konkrete produkter, man kan også se prosessuelle og strukturelle endringer som relevant. Det er denne sistnevnte formen for endring som er mest aktuell i vurderingen av GC.

Som et frivillig initiativ pålegger og krever GC lite av bedriftene: Det er frivillig å melde seg inn, og det er også frivillig hva man ønsker å gjøre etter en innmeldelse. GC igangsetter med andre ord få eller ingen endringer ved tvang, GCs endringseffekt oppnås

primært gjennom konsensus. Denne endringseffekten oppnås etter mitt syn hovedsakelig på to måter.

For det *første* kan GC gi en endringseffekt på bedriftspraksis gjennom å *styrke CSR-avdelingene* internt på hver bedrift. Som diskutert i kapittel 4 og 5 kan GC fungere som et redskap, som en brekkstang, for CSR-avdelingens prioriteringer vis a vis andre avdelinger i bedriften. Gitt den motstand mye av CSR-arbeidet skaper i bedriftene, kan nettopp GC og FNs legitimitet være en sterk medvirkende faktor for å få gjennomslag for sakene og dermed indirekte skape endring i bedriftspraksis slik materialet fra casebedriftene antyder. Som den ansatte i Unilever uttalte på GCs Learning Forum (jf. s.115) er nettopp dette en viktig effekt av GC – at GC gjør det legitimt å snakke om disse temaene i medlemsbedriftene. GC kan som diskutert også ses som en del av en genuin identitetsforvaltning i bedriften og på den måten bidra til at bedriften strekker seg mot å etterleve de 9 prinsippene. Disse endringseffektene må imidlertid anses som indirekte effekter, og krever at en betingelse oppfylles: Det krever at GC har en aktiv samarbeidspartner på bedriftsnivå. GC kan fungere som en katalysator og forsterker, men må tas i bruk lokalt – det krever at noen i bedriften oppsøker og bruker GC aktivt, ellers vil GC forbli 9 fine prinsipper på konsernsjefens skrivebord. Skal GC omsette sitt endringspotensiale til en reell endringseffekt, må man med andre ord ha villige bedrifter som omsetter de 9 generelle GC-prinsippene til mer operasjonelle tiltak, slik figur 6.1 (s.114) viser. GC-sekretariatet er også klar over denne forutsetningen:

As a voluntary initiative, the success of the Compact depends primarily on the willingness and ability of its participants to become part of the solution (...) The UN provides a framework. Willing and able companies must provide the rest (Kell 2002, Berlinkonferanse).

For det *andre* kan GC avstedkomme endring både på bedrifts- og systemnivå ved å fungere *kommunikasjonskonstituerende*. GC kan fungere som et autoritativt sentrum som legger premisser, bygger felles forståelse og etablerer en allment anerkjent målestokk for bedrifters arbeid med miljø- og samfunnsansvar. GC kan med andre ord bidra til å standardisere og ”strømlinjeforme” CSR på det praktiske plan ved å gi feltet en felles referanseramme. Over tid kan dette bidra til at det internasjonale CSR-arbeidet generelt blir mer oversiktlig, målbart og sammenlignbart og dermed også mer effektivt.

Gjennom sin solide sosiale autorisering står imidlertid GC også i posisjon til å standardisere og legge føringer på dypere strukturer og prosesser på dette feltet: GC står i

posisjon til å påvirke konstruksjonen av bedrifters miljø- og samfunnsansvar som felt – hvordan sentrale beslutningstakere fortolker, konseptualiserer og prioriterer. Flere av mine informanter, og også GC-sekretariatet selv, er svært bevisst på GCs ”convening power” og mulighet for å sette dagsorden. I denne sammenheng er det derfor bemerkelsesverdig at GC-sekretariatet insisterer på at GC ikke må sammenlignes med FN, og spesielt at GC ikke handler om politikk – at GC er ”beyond ideology”. Her ser man klart koblingen til undermineringsdimensjonen som diskuteres i neste avsnitt.

GC synes med andre ord å score godt på endringseffekt sett som redskap for CSR-avdelingen i bedriften, forutsatt at det faktisk eksisterer en engasjert og villig motpart i bedriftene. Jeg vil også anta at GC scorer godt på endringseffekt gjennom sin kommunikasjonskonstituerende effekt, gitt GCs sosiale autorisering gjennom FN-tilknytningen, selv om GC her kan sies å ha et uutnyttet potensiale for påvirkning. Med disse forbeholdene vil jeg derfor konkludere med at GC scorer relativt bra mht. endringseffekt på bedriftspraksis, og at GC som sådan kan bidra til et styrket CSR-arbeid i den enkelte medlemsbedrift. At GC kan styrke CSR-arbeid på bedriftsnivå avfører imidlertid et nytt spørsmål: GC formidles av sekretariatet og oppfattes i stor grad som et CSR-initiativ. Dersom GC skal bidra til bærekraftig utvikling, forutsetter det med andre ord at CSR er synonymt eller i det minste forenelig med bærekraftig utvikling. Dette grunnleggende spørsmålet vil jeg vende tilbake til avslutningsvis.

7.4 GCs undermineringseffekt

GCs undermineringseffekt er et langt mer komplisert og tvetydig spørsmål, slik diskusjonen av Accountability- og Responsibility-diskursen viste i kapittel 4. Et klart funn fra mitt materiale er at GC inntar en avventende rolle i forhold til debatten om reguleringer, og at sekretariatet har et ambivalent forhold til seg selv som politikktøver. Det kan virke som om sekretariatet ikke *ønsker* å benytte det politiske potensialet som ligger i GC, eller bruke sin posisjon til å påvirke den generelle diskursen om Accountability versus Responsibility. Når Kell hevder at ”politics is a kiss of death” for GC (jf pkt 4.4.4), kan det tyde på at sekretariatet er redd for å blåse liv i de latente konfliktlinjene som eksisterer innad i GC mellom Accountability- og Responsibility-tilhengere. En slik anti-politisk linje kan bidra til å styrke konstruksjonen eller forestillingen om frivillige initiativ som et uproblematisk supplement, frakoblet politiske,

regulative tiltak. Etter mitt syn er dette å underkjenne og underkommunisere GCs iboende politiske natur. Når GC-lederen insisterer på at GC kun handler om pragmatikk og ikke politikk, bidrar det etter mitt syn til en problematisk konstruksjon av frivillige initiativ som nøytrale teknikaliteter hevet over politiske kontroverser. Resultatet er i såfall at GC bidrar til å avskjære eller utdefinere viktige innvendinger fra Accountability-diskursen. Ettersom det er store interesser tilknyttet defineringen av næringslivets rolle og ansvar i disse sakene, er det etter mitt syn uheldig om GC legitimerer eller sementerer inntrykket av at organisasjonen ikke har politiske implikasjoner som berører allmennheten. Sett i sammenheng med at GC påtar seg oppgaven med å ”definere bærekraftig utvikling for næringslivet” kan også en slik ensidig fokus på frivillige løsninger underkommunisere det faktum at bærekraftig utvikling også innebærer vinn-tap-situasjoner. Dagens avventende, ikke-politiske holdning kan derfor på sikt bidra til en delegitimering av arbeidet med politiske reguleringer og dermed gi en reell undermineringseffekt på systemnivå. Dette kan ikke betraktes som forenelig med bærekraftig utvikling slik begrepet er definert i denne oppgaven.

Samtidig kan trenerings- og utsettelsesstrategien tolkes som en bevisst og mer langsiktig strategi fra sekretariatet. Man kan tenke seg at sekretariatet ønsker at GC skal konsolideres som organisasjon før de engasjerer seg i mer kontroversielle spørsmål. Sekretariatet avviser nemlig ikke problemstillingen verken i sitt skriftlige materiale eller på konferansene. Kell og Ruggie skriver bl.a i en artikkel at GC kan tenkes utvidet til et mer bindende og spesifikt instrument ”if and as conditions warrants” (1999:104). Det kan altså ligge et realpolitisk resonnement bak den unnvikende strategien, nettopp fordi disse spørsmålene oppleves som politisk umulige per idag og fordi GC er et for skjørt og uetablert initiativ til å tåle den diskusjonen³². Taktikken medfører nemlig at man ikke brenner noen broer, og ikke støter fra seg noen grupper idet sekretariatet ber om tålmodighet med begrunnelsen at tiden ikke er moden ennå.

Et viktig spørsmål er hvor lenge sekretariatet kan holde denne linjen uten å miste troverdighet blant Accountability-tilhengere i GC-nettverket, f.eks. Amnesty International og ILO. Det er grunn til å anta at utsettingstaktikken kun vil fungere som en midlertidig

³² Et illustrerende eksempel kom i mars 2003 da bladet ”Ethical Corporation” skrev at GC holdt på å utarbeide bindende retningslinjer. GC fikk en mengde henvendelser fra medlemsbedriftene på dette, og kort tid etter gikk det ut en oppklarende e-mail til alle bedriftsmedlemmene der sekretariatet raskt avkreftet dette som en misforståelse (e-mail fra informasjonsdirektør i GC 2003)

løsning. GC er FNs høyest profilerte samarbeidsinitiativ med næringslivet og GC og tilsvarende "public-private-partnerships" ble høyt profilert under FN-toppmøtet i Johannesburg, spesielt i dets Plan of Implementation. Her ble det for første gang inngått over 200 slike samarbeidsavtaler i regi av og med formell godkjenning av FN (Halvorssen 2002). Dersom GC og lignende frivillige initiativ skal utgjøre en viktig komponent i FNs arbeid med næringslivet vil sekretariatet sannsynligvis bli avkrevd et tydeligere standpunkt etterhvert som GC vokser i størrelse og slagkraft. Gitt sin unike og svært synlige posisjon i FN og deltagelse fra alle de store og relevante aktørene, er det mulig at GC ikke vil klare å unnsnippe forventinger om å ta på seg en lederrolle, uavhengig av om GC-sekretariatet insisterer at GC er "beyond ideology" eller er galt forum for slike diskusjoner. Mange NGO-sammenslutninger som "The Citizen Compact" og "Alliance for a corporate free UN" (2002), hevder at nettopp GC, pga sin plassering i FN har spesielle forpliktelser for å gjøre næringslivet ansvarlig (accountable) overfor samfunnet. Dersom disse spørsmålene oppleves som å bli utsatt til stadighet, kan det bli vanskeligere for GC å imøtegå anklager fra NGOer om blåvasking og aktiv underminering fra bedriftenes side.

Også store, sentrale GC-NGOer som Amnesty International krever mer bindende mekanismer for GC-bedriftene. Daværende generalsekretær i Amnesty International, Pierre Sané, skisserte i 2000 tre krav for at GC skulle ha troverdighet blant menneskerettighetsorganisasjoner: At GC-bedriftene offentlig erklærer at de er åpne for uavhengig monitoring, at rapportene gjøres tilgjengelige og at et sanksjonssystem opprettes slik at bedrifter som bryter de 9 prinsippene ikke kan fortsette å nyte godene fra GC (Sané 2000 i CorpWatch 2000). Når så Claude Fussler omtaler en slik medlemskapsform som "the cod liver oil-approach", ser man at det ligger latente konfliktlinjer innad i GC-nettverket. Dette synet så vi også reflektert blant mine informanter i kapittel 5. En av mine informanter karakteriserer blant annet denne type krav som uerfarne, idealistiske og håpløse illusjoner, og informanten tror ikke seriøse organisasjoner driver med dette. Ironisk nok nevner han nettopp Amnesty som eksempel på en slik "seriøs organisasjon".

GC kan også tenkes å komme på kant med FNs egne retningslinjer for samarbeid med privat sektor idet FN stadfester at:

Business entities that are complicit in human rights abuses, tolerate forced or compulsory labour or the use of child labour...or that otherwise do not meet the relevant obligations or responsibilities by the United Nations, are not eligible for partnership (FN 2001)

Ulike deler av FN-systemet har uttrykt skepsis til et ukritisk samarbeid med bedrifter, spesielt UNICEF. Også Mary Robinson, leder for OHCHR som er en viktig del av GC, hevder GC må jobbe for uavhengig kontroll, offentlig rapportering og sanksjonsmekanismer overfor GC-bedriftene (Utting 2000). Samtidig uttrykker flere medlemsstater bekymring for hvordan FNs tette samarbeid med næringslivet vil påvirke mellomstatlig beslutningstaking i FN (FN 2001). Det kan derfor vise seg å være et tidsspørsmål før disse konfliktfylte spørsmålene ikke lar seg utsette lenger ettersom disse spørsmålene ikke bare reises utenfor GC-nettverket, men også internt i GC og FN.

Det er imidlertid tegn til at GC strammer grepet nettopp på dette feltet. Den 1. februar 2003 gikk det ut et brev til alle medlemsbedriftene der bedriftene oppfordres til å rapportere på de 9 prinsippene i sine årsrapporter eller i separate CSR-rapporter, nettopp for å øke transparency og accountability (GC 2003). Ruggies oppfordring om "bring the public sector back in" i avslutningstalen ved GCs toppmøte i 2002 kan også tolkes som et skritt i retning av Accountability-tilnærmingen (jf s.82). Dette representerer i såfall en mer omfattende visjon for GC enn en ren Responsibility-tilnærming. Sekretariatet har også blitt mer bevisste på GCs "upstream products" – dvs. påvirkning på systemnivå – som resultat av policy dialogene. Upstream products defineres som:

(...) products, which have a great potential for influencing policymaking by instigating changes in normative behaviour including both incentive structure and regulatory frameworks (O'Brien 2002)

Hvorvidt dette representerer en bevisst styrking av accountability-siden i GC er vanskelig å si. Det synes imidlertid å være en trend i retning av større fokus på åpenhet (transparency) som et middel for at det sivile samfunnet skal kunne holde bedrifter ansvarlige (accountable), og at man langsomt begynner å introdusere myndighetene og den regulative dimensjonen som relevant for CSR. Dette kan nettopp oppfattes som et signal fra sekretariatet om at GC og CSR ikke kun er pragmatikk, men også politikk hvilket kan skape en økt bevissthet om sammenhengen mellom CSR og den politiske, regulative dimensjonen. Dette er i seg selv ingen garanti mot underminering, men det kan

som et minimum virke klargjørende på debatten omkring frivillige initiativs politiske implikasjoner.

Et utsagn fra Georg Kell er interessant i denne sammenheng. Under Learning Forum-konferansen 2002 sa GC-lederen at han ikke er tilfreds med CSR-begrepet, og ønsker å erstatte det med ”Corporate Citizenship” uten å utdype utsagnet ytterligere (Kell 2002, Berlinkonferansen). En mulig tolkning er at han forsøker å helle gammel vin på ny flaske – å bytte ut et etterhvert forslitt begrep med et nytt uten å endre innholdet. Etter mitt syn finnes det en mer plausibel fortolkning: At han misliker CSR-begrepet nettopp fordi begrepet – *Corporate Social Responsibility* – gir konnotasjoner til Responsibility-tilnærmingen, i motsetning til CSA – *Corporate Social Accountability*. En sammenslutning av NGOer har krevet at GC skal omdøpes til Global Accountability Compact og at GCs mål skal være å ansvarliggjøre bedriftene overfor samfunnet (CorpWatch 2002). Begrepet Corporate Citizenship kan derfor være å foretrekke både fordi det unngår Accountability-/Responsibility-konnotasjoner, men også fordi det understreker *borgerrollen*: Bedriften skal være en samfunnsborger underlagt de samme krav og forpliktelser som ordinære borgere. Corporate Citizenship kan dermed kommunisere sterkere forventninger overfor bedriftene enn det rent frivillighetsforankrede CSR-begrepet. I såfall kan GC fungere kommunikasjonskonstituerende på en måte som ikke underminerer den regulative dimensjonen. Dette representerer etter mitt syn et større bidrag til bærekraftig utvikling enn CSR, idet bærekraftig utvikling i følge resonnementene i denne oppgaven også vil kreve innslag av CSA.

Med mindre man godtar en rendyrket Accountability-argumentasjon om at frivillig initiativ per definisjon virker underminerende pga. privatisering, tåkelegging og fragmentering av debatten, så har jeg vanskelig for å konstatere for at GC *per idag* har en reell underminerende effekt. Dette til tross for at GC kan kritiseres for å la næringslivet dominere i nettverket, og at sekretariatet i mange henseender søker å konstruere GC som et politisk nøytralt virkemiddel, hvilket kan representere et potensiale for underminering på sikt. Parallelt med dette, og da spesielt de siste månedene, har GC som nevnt åpnet for tydeligere krav overfor bedriftene, og også åpnet opp for såkalte oppstrømsprodukter i form av å påvirke regulative rammeverk. Begrepet Corporate Citizenship har også dukket opp i den senere tid i flere sentrale GC-publikasjoner, og John Ruggies økende

engasjement i GC kan også ses i et slikt lys³³. Dersom denne trenden fortsetter, og GC vokser til å bli et retningsgivende og kommunikasjonskonstituerende initiativ, kan en slik mer offensiv holdning fra GC potensielt påvirke sentrale aktørers syn på behovet for reguleringer og mer bindende ordninger. På sikt kan kanskje begrepet Corporate Citizenship også etableres som en fruktbar syntese mellom CSR og CSA

7.5 GCs plassering i firefeltstabellen og tabellens begrensninger

Har analysen av de tre transformasjonstrinnene sirklet inn noen kombinasjonsmuligheter eller scenarier som mer sannsynlige enn andre? Som man ser av diskusjonene i de to foregående avsnittene, er det per i dag vanskelig å konkludere med hvor man skal plassere GC i forhold til oppgavens firefeltstabell over mulige scenarier for GC presentert innledningsvis (jf. s.13). På mange måter kan det synes riktigere å snakke om et kontinuum enn om gjensidig utelukkende, klare inndelinger slik firefeltstabellen legger opp til når man skal vurdere GCs- endrings og undermineringseffekt.

GC kan sies å ha en god endringseffekt, men dette er betinget av at GC har en aktiv og støttende motpart i form av en CSR-avdeling. Langt fra alle bedrifter har dette, spesielt sliter GC med å få med små og mellomstore bedrifter. GC kan dermed synes mest aktuell som endringsagent i de store konsernene med egne CSR-avdelinger som er genuint interessert i å bedre sin praksis. Dermed må en plassering på denne dimensjonen kvalifiseres utfra hvor gode muligheter *bedriften* har til å nyttiggjøre seg av GC i de bedriftsinterne endringsprosessene. Skal man kun forholde seg til potensiale, slik tabellen legger opp til, kan man imidlertid si at GC har et høyt potensiale her, mye på grunn av sin FN-forankring. Også i forhold til å virke standardiserende og kommunikasjonskonstituerende vil GC score høyt spesielt sammenlignet med andre frivillige initiativ. Det lille antallet bedriftsmedlemmer i GC, setter imidlertid klare begrensninger for hvor stort bidrag GC vil gi til bærekraftig utvikling totalt sett.

På bagrunn av analysen av transformasjonstrinnene kan man fastslå at GC utvilsomt har et *potensiale* for å underminere arbeidet med politiske reguleringer. Jeg vil imidlertid konkludere med at GC per i dag ikke kan sies å ha en underminerende *effekt* på systemnivå. Men dette skyldes etter mitt syn at GC er et såpass nyetablert initiativ, og

³³ Ruggie deltok under startfasen og utformingen av GC, og har nå kommet tilbake igjen som rådgiver.

foreløpig ikke har inntatt en posisjon som autoritativt sentrum som reelt påvirker beslutningsprosesser. Gitt GCs potensiale for å bli en institusjonalisert super- eller megastandard (jf Røvik 1998), kan GC på sikt vokse inn i en slik posisjon. En fortsettelse av dagens unnvikende strategi kan i såfall resultere i en de facto trenering og delegitimering av kravene om regulering av transnasjonale selskap. Hvorvidt GC vil få en høy eller lav underminerende effekt er derfor et spørsmål som på det nåværende tidspunkt ikke kan avgjøres og der ingen av alternativene heller kan utelukkes.

Parallelt med dette viser GC tegn til å ta en mer proaktiv og brobyggende rolle som kan resultere i en økt forståelse for regulative tiltak i næringslivet. Dette åpner for en helt ny dimensjon ved GC som overskrider oppgavens opprinnelige firefeltstabell: At GC har potensial til å *styrke* arbeidet med politisk regulering, ikke bare underminere.

7.6 Hinsides firefeltstabellen: GCs underbyggingspotensiale

Diskusjonen ovenfor viser at GC ikke kun har et potensiale for å underminere politisk regulering, men også har et potensiale for det motsatte: Jeg mener her at vi må åpne opp for muligheten for et *positivt* påvirkningsforhold mellom GC og politiske reguleringer – at GC kan ha en *motsatt* effekt av underminering – en ”underbyggende” effekt. Dette kan skje ved at GC kan bidra til å videreutvikle CSR gjennom å skape større forståelse og legitimitet for kravet om en styrking av den regulative dimensjonen. Ruggies avslutningstale for Learning Forum (Ruggie 2002) kan ses som et forsøk på å bygge broer og rekonstruere den politiske, regulative dimensjonen som både relevant og nødvendig:

The fundamental defect of global society today is not that the reach of corporations is too big, but that our ability to govern is too small. We face governance gaps and governance failures on a monumental scale. Our core challenge, therefore, is *to stimulate social and political processes* that will help bridge the gaps and reduce the failures. The dynamic interplay between business, civil society and the public sector constitutes an essential platform from which to mount that campaign (Ruggie 2002, min kursivering).

Dette utsagnet kan tolkes som et forsøk på å føre Accountability- og Responsibility-tilhengerne nærmere hverandre, der GC nettopp tar på seg en rolle som pådriver for holdningsendringer og helhetlige løsninger slik mange NGOer forventer av et FN-initiativ. Dersom GC med tiden påtar seg en formidlerrolle for en slik mer helhetlig og omfattende visjon av CSR eller Corporate Citizenship, vil det sprengte oppgavens opprinnelige firefeltstabell og en helt ny dimensjon må altså inkluderes i

problemstillingen: GC har ikke kun muligheten for en undermineringseffekt, det er også et potensiale for en *underbyggingseffekt* i spørsmålet om politiske reguleringer. En slik positiv samspillseffekt fanges ikke opp av hverken Accountability- eller Responsibility-diskursen.

Videre synes også endringsdimensjonen i firefeltstabellen å være for enkel: Den inkluderer kun ett av de to aktuelle virkemidlene og problematiserer ikke *hvilket* virkemiddel som er som mest effektivt i arbeidet med bærekraftig utvikling – reguleringer eller frivillige initiativ. Denne mangelen blir spesielt tydelig for kombinasjon 3 der man får et dilemma gitt kombinasjonen av høy endringseffekt og høy undermineringseffekt. Her må man nettopp velge mellom virkemidlene og hva man prioriterer vil betinges av hvilket virkemiddel man anser som mest effektivt: Anses frivillige initiativ som mest effektivt kan det legitimere at man ”ofrer” politiske reguleringer, og vice versa. Mens tilhengerne av CSR og CSA ofte noe ensidig ser henholdsvis frivillighet og reguleringer som det mest effektive, vil en så kompleks målsetting som bærekraftig utvikling gjerne kreve ulike kombinasjonsformer av disse virkemidlene, og ikke en enten/eller-tilnærming. Videre kan man tenke seg at det vil være saksspesifikt hvilke virkemidler som er best egnet – at det ikke finnes ett universalmiddel for alle situasjoner. For eksempel krever utarbeidelse av reguleringer en solid kjennskap til området som skal reguleres, hvilket ikke alltid er tilfellet for spørsmål om bedrifters miljø- og samfunnsansvar (Gunningham og Grabosky 1998:44). Her kan frivillige tilnærminger gi mer innovative og velfungerende løsninger. På den andre siden er som nevnt frivillige ordninger ofte ineffektive i situasjoner der det er stor avstand mellom offentlig og private interesser og der det ikke eksisterer vinn-vinn-muligheter. Videre kan noen kombinasjoner av frivillige og regulative virkemidler gi synergieffekter, mens de i andre sammenhenger utligner hverandre (ibid). Å finne den rette kombinasjonen av virkemidler gjenstår:

...still not taken the next crucial step of identifying *which* complementary combinations of instruments, in conjunction with the use of *what* broader range of regulatory actors, are likely to be complementary rather than counterproductive, or of identifying how to *integrate* different instruments and actors to produce an optimal regulatory mix (Gunningham 1998:19)

Som dette sitatet viser, kan det å finne den mest hensiktsmessige kombinasjonen av ulike virkemidler, både frivillige og bindende, være en av de største utfordringene for å oppnå bærekraftig utvikling. Et viktig bidrag fra GC her, kan være å legge til rette for systematisk

læring og erfaringsutveksling i samarbeid med de akademiske institusjonene i GC-nettverket.

Hva blir så konsekvensene om vi skal ta hensyn til disse modifikasjonene av firefeltstabellen? Resultatet blir et langt mer komplisert sett av kombinasjonsmuligheter:

Virkemiddeldimensjon (mht bedriftsendring) Regulativ dimensjon (mht. systemnivå)	Reguleringer mest effektivt	Frivillige initiativ mest effektivt	Synergi mellom reguleringer og frivillighet
Underminering	<u>Skrekkscenario:</u> Frivillighet (GC) ikke effektivt og underminerer samtidig det effektive (reguleringer)	<u>Good riddance:</u> GC er det mest effektive, og underminering av reguleringer gir ikke et dilemma, ettersom reguleringer ikke er effektivt	<u>Dilemma:</u> GC bidrar positivt som frivillig initiativ, men det oppstår samtidig en negativ synergieffekt mht. reguleringer, som også er effektivt.
Ingen effekt	<u>GC bortkastet.</u> GC som frivillig initiativ ikke effektivt virkemiddel, og styrker heller ikke reguleringer	<u>Lite relevant</u> (GC underminerer ikke noe som ikke fungerer)	<u>Uendret:</u> GC bidrar med som frivillig initiativ, men gir ingen synergieffekt mht. reguleringer
Underbygging	<u>Måloppnåelse ad omveier:</u> GC mest indirekte effekt gjennom å underbygge reguleringer. Lite selvstendig effekt som frivillig initiativ	<u>Suksess:</u> GC bidrar positivt i seg selv, og gir også en indirekte effekt til reguleringer (som er et mindre effektivt virkemiddel)	<u>Drømmescenario+:</u> GC bidrar til begge virkemidler, og gir positiv synergieffekt mellom dem = komplementære

Tabellen åpner for langt flere dimensjoner, sammenhenger og gråsoner-utfall enn den opprinnelige firefeltstabellen. Denne tabellens viktigste nye bidrag er etter mitt syn at den får fram et viktig poeng som sjelden inkluderes i debatten om frivillige initiativ; muligheten for en positiv synergieffekt mellom frivillige initiativ og politiske reguleringer. Denne synergieffekten er spesielt interessant for ”drømmescenariet”. Sammenligner man denne tabellens ”drømmescenario” med den opprinnelige, ser vi at denne tabellen åpner for større positive effekter som følge av synergi-effekten mellom frivillige initiativ og politisk regulering, her markert som ”drømmescenario+”. Tabellen som helhet understreker at koblingene mellom mikro- og makronivå, og mellom frivillige og regulative virkemidler er langt mer komplekse enn hva som kommer fram i de mer endimensjonale diskursene om Accountability og Responsibility.

7.7 I hvilken grad bidrar GC til bærekraftig utvikling?

Avslutningsvis er det på sin plass å oppsummere mht. problemstillingen. Jeg har altså konkludert med at GC scorer godt på endringsdimensjonen forutsatt at det finnes en genuint engasjert CSR-avdeling i medlemsbedriftene som kan nyttiggjøre seg den kompetanse, det nettverket og den legitimiteten GC disponerer. Antallet bedrifter som er med i GC, utgjør imidlertid en forsvinnende liten promille av alle verdens transnasjonale selskap. Dette understreker GCs begrensninger – begrensninger som gjelder alle frivillige initiativ. Her er det på sin plass å vende tilbake til diskusjonen om forholdet mellom CSR og bærekraftig utvikling. Som det framgår av oppgavens analysekapitler, har GC-aktørene hovedsakelig konseptualisert GC som et CSR-initiativ og ikke som en del av FN-systemets arbeid for bærekraftig utvikling. Videre siterte jeg (s.69) Det Norske Veritas og Vestlandsforskning som konkluderte med at ”CSR er næringslivets måte å arbeide med bærekraftig utvikling”. Men som analysen av undermineringsdiskusjonen og CSR versus CSA indikerer, er det ikke et en-til-en-forhold mellom bærekraftig utvikling og CSR – *all den tid bærekraftig utvikling også impliserer regulative tilnærminger*. Mens CSR hovedsakelig er konseptualisert i termer av frivillighet og vinn-vinn-scenarier impliserer bærekraftig utvikling slik det er definert i Brundtland-rapporten også vinn-tap-scenarier der fordeling av roller, ansvar og byrder i følge oppgavens resonnementer må befestes gjennom bindende avtaler. Dagens frivillige, konkurransefortrinns- og konsumentdrevne CSR vil derfor ikke alene være et fullgodt bidrag til bærekraftig utvikling. Dermed vil heller ikke GC, i den utstrekning de ikke våger å utfordre dagens CSR, gi et fullgodt bidrag til bærekraftig utvikling.

For å gi et substansielt og mer omfattende bidrag til bærekraftig utvikling, må man etter mitt syn se mot GCs relasjon til bindende politiske reguleringer gjennom å studere både underminerings- og underbyggingsdimensjonen ved GC. Her er GCs rolle som et mulig kommunikasjonskonstituerende, autoritativt sentrum for bedrifters miljø- og samfunnsansvar viktig. Mitt materiale antyder en mulig utvikling fra en utsettelsesstrategi der regulerings spørsmål var ”cod liver oil” og ”a kiss of death”, til en mer offensiv holdning representert ved Ruggie og hans idé om en sosial forankring av økonomien i tråd med hans IPØ-forskning. Hvorvidt dette representerer en reell utvikling i retning av å bruke GC mer aktivt i politiske sammenhenger er for tidlig å avgjøre. Det kan imidlertid være på sin plass å ta opp igjen modellen av ”det triangulære diplomati” mellom stater,

bedrifter og det sivile samfunn. Ser man på GC, er alle disse aktørene representert i nettverket. Likevel vil det være en feilslutning å framstille dem som likeverdige deltagere: Det er betydlige maktassymmetrier i nettverket, og GC står i fare for å bli oppfattet som dominert av næringslivet: ”Whose Learning Forum?” spør en NGO-sammenslutning (Corporate Europe Observatory 2002). GC står med andre ord i fare for å bli et tannløst næringslivsorgan for CSR og på den måten styrke dagens noe snevre Responsibility-tilnærming til bedrifters miljø- og samfunnsansvar. Dette kan ha store konsekvenser for GCs mulighet til å bidra til bærekraftig utvikling.

De siste årenes CSR-innsats fra næringslivet har utvilsomt skapt en rekke positive endringer av bedriftspraksis – endringer som ikke alltid er direkte koblet til økonomiske kalkyler. Mange vil si seg enige i en av mine informanternes utsagn om at næringslivet har gjort CSR til noe langt mer ambisiøst enn forventet (jf. s.106). Samtidig bør man heller ikke underkjenne det politiske aspektet ved bedriftenes CSR-satsning. Avslutningsvis vil jeg derfor utfordre GC-sekretariatets påstand om at GC er ”beyond ideology” og at GC er feil forum for å diskutere bindende tiltak overfor næringslivet. Spørsmålet er om en organisasjon som jobber for ”konvergens omkring universelle prinsipper” (Annan 1999) som skal ”definere bærekraftig utvikling for næringslivet” (Doyle 2002) og som inkluderer FN-systemet, flere av verdens største transnasjonale selskap, de største organisasjonene i det sivile samfunn og academia kan sies å være apolitisk og nøytral. Gitt sine nære bånd til FN, og gitt at eliten av næringsliv og sivilsamfunn samles i GC, kan ikke GC etter mitt syn avfeie sin rolle som politikktøver. Sett både i et diskurs- og et IPØ-perspektiv gir denne samlingen av aktører med strukturell og agendasettende makt en politisk dimensjon til GC enten sekretariatet ønsker det eller ikke.

Som resultat av analysen vil jeg konkludere med at det største usikkerhetsmomentet omkring GCs bidrag til bærekraftig utvikling primært er tilknyttet hvilken rolle GC kommer til å innta i de mer politiske og kontroversielle spørsmålene: Vil GC legge noen føringer på fortolkningen av de 9 prinsippene eller vil GC kun tilby en ”nøytral” møteplass? Per i dag er bedriftene og bedriftssammenslutninger som ICC – dvs. Responsibility-tilhengere – i klar overvekt sammenlignet med Accountability-tilhengere. Dermed risikerer GC å ende som et rent CSR-forum hvilket kan resultere i at GC gir et netto negativt bidrag til bærekraftig utvikling selv om den enkelte medlemsbedrift spores til positiv endring. Dette fordi CSR har klare begrensninger i form av at det primært er

drevet av konsumenthensyn, vinn-vinn-situasjoner og omfatter svært få bedrifter på verdensbasis. *En underbygging av den regulative dimensjonen synes derfor nødvendig om GC skal gi et substansielt bidrag til bærekraftig utvikling.* Å bidra til å legitimere Responsibility-tilnærmingen som framholder frivillighet som et tilstrekkelig og foretrukket virkemiddel, vil med andre ord være uheldig fra et bærekraftsperspektiv. John Ruggies uttalelse under Learning Forum i Berlin oppsummerer på mange måter dette resonnementet:

At the risk of sounding like a heretic, I would contend that private governance arrangements, no matter how successful, can take us only so far. They will remain relatively small islands of progress unless their achievements are rooted in, and generalized through, the sphere of public authority. (...) Thus *the* key CSR question at the *global* level is (...): what are the principles and boundaries determining public and private responsibilities? (Ruggie 2002)

Accountability-tilhengerne og Responsibility-tilhengerne synes i dag å ha få sammenfallende synspunkter omkring næringslivets miljø- og samfunnsansvar. GCs kanskje største potensial for bidrag til bærekraftig utvikling ligger i at sekretariatet per i dag nyter en unik tillit og engasjement fra både næringslivet, akademia, fagbevegelsen og det sivile samfunn samtidig som det er under ledelse av en svært populær Generalsekretær. Dersom GC-sekretariatet klarer å benytte dette ”window of opportunity” og balansere de ulike grupperingenes krav og behov, kan GC trekke næringslivet i retning av en mer helhetlig visjon for sitt miljø- og samfunnsansvar. En slik mer helhetlig visjon kan nettopp bidra til å underbygge arbeidet med politiske reguleringer og skape positive synergieffekter mellom frivillige og regulative virkemidler. Dette vil etter oppgavens resonnementer være mer i overensstemmelse med definisjonen av bærekraftig utvikling som en økologisk opprettholdbar utvikling mot global rettferdighet, enn en tradisjonell CSR-visjon som begrenser seg til frivillige tiltak og vinn-vinn-situasjoner.

7.8 Avsluttende kommentar – teoriens relevans for å forstå Global Compact

I forarbeidet med oppgavens problemstilling så jeg raskt at et så komplekst fenomen som GC vanskelig ville la seg analysere innen ett teoretisk format. Jeg valgte derfor en eksplorerende teoretisk tilnærming ved å kombinere organisasjonsteori, IPØ og diskursive perspektiv innefor rammeverket av en transformativ modell. Etter min vurdering har en slik hybridstrategi både teoretisk og metodisk vist seg å være av uvurderlig nytte.

Ettersom frivillige initiativ generelt, og GC spesielt, overskrider tradisjonelle skiller mellom stat, marked og samfunn, viste IPØ-tilnærmingen seg å være avgjørende for å forstå den bredere konteksten, og dermed å avdekke noen av de større strukturelle mekanismene som danner grunnlaget for frivillige initiativ. Her har også diskursperspektivet gitt et verdifullt utfyllende verktøy for å studere de mer politisk-ideologiske dimensjonene ved GC. Samtidig kan IPØ og diskursanalyse gi en slagside mot de store strukturene og prosessene. Dette kan resultere i at man taper av syne de bedriftsinterne dynamikkene, hvilket er vel så viktig i studier av frivillige initiativ. De tre organisasjonsteoriene viste seg ikke alle like relevante eller fruktbare for å forstå den endringsprosessen GC igangsetter i en bedrift. Likefullt gir de et godt verktøy og utgangspunkt for å analysere og systematisere bedriftsempirien. Rasjonell teori viste seg velegnet til å fange inn de kalkyler og strategier som ligger bak bedriftenes innmeldelse i GC. Gitt de svakheter rasjonell teori har for å forstå mer institusjonelle dynamikker, var det fruktbart å supplere bedriftsanalysene med institusjonell teori. Den nyinstitusjonelle teorien ga her et utgangspunkt for å forstå de ulike prioriteringene mellom bedriftsavdelingene, mens den omgivelsesdeterministiske teorien gav et grunnlag for å forstå bedriftenes relasjoner til omgivelsene. Hver for seg kunne disse tre organisasjonsteoriene gitt et endimensjonalt bilde av GC, og jeg vil derfor støtte meg til J.P Olsens påstand om at en kombinasjon av disse tre teoriene gir den beste forståelsen av institusjonelle dynamikker, til tross for at analysen blir mindre elegant (Olsen 1992:250).

Samlet sett kan de mange teoriene og innfalsvinklene som er brukt, gjøre oppgaven uoversiklig. Her har det transformative perspektivet fungert som veiviser. Etter mitt syn er dette perspektivets grunntanke svært fruktbar som analytisk rammeverk for å analysere GC idet det tar høyde for kompleksiteten i de sosiale endringsprosessene GC er en del av. Gjennom å skille mellom ulike implementeringsnivåer og åpne for at de involverte aktørene aktivt og strategisk bearbeier, fortolker og endrer innholdet i GC, åpner man nettopp for å forstå GC som noe mer enn et vedtak som skal implementeres: Det åpner for hele spekteret av diskursive, politisk-økonomiske og organisasjonsspesifikke dynamikker som etter mitt skjønn kjennetegner GC.

Metodisk har det også vært viktig å speile oppgavens teoretiske mangfold. Triangulering gjennom dokumentstudier, intervjuer og deltagende observasjon er etter mitt syn avgjørende når man skal inn på et terreng det har vært forsket lite på. Spesielt

den deltagende observasjonen vist seg nødvendig ettersom mye av det retningsgivende arbeidet innen CSR/CSA skjer på seminarer, workshops og konferanser utenfor tradisjonelle akademiske arenaer.

I mylderet av frivillige initiativ finnes det lite standardisering og ingen mal for hva som skiller godt fra dårlig. Å benytte bærekraftig utvikling som en fastlagt, FN-definert, normativ målestokk for bedrifters miljø- og samfunnsansvar, er etter mitt syn en bedre forsknings- eller evalueringstrategi enn dagens mange ad hoc-standarder. Ved å benytte ett fast parameter – bærekraftig utvikling – i slike evalueringer kan man legge grunnlag for å sammenligne på tvers av case og dermed akkumulere kunnskap. Til tross for den vekt FN og andre store aktører som OECD, Verdensbanken og EU legger stor vekt på frivillige initiativ, er området lite teoretisert av akademia. Mye av forskningen omkring bedrifters miljø- og samfunnsansvar drives i dag av næringslivet selv, av konsulentselskap eller av NGOer. Her er det etter mitt syn et sterkt behov for en mer uavhengig og akademisk vinkling. Denne oppgaven er ment som et bidrag til dette.

8 Litteraturliste

- Adamodaran, Aswath (2002):: *Valuing a brand name: Coca Cola* [online] URL: <http://pages.stern.nyu.edu/~adamodar/pdfiles/brand.pdf> Lesedato: 15.09.02
- Alliance for a Corporate Free UN (2002): *Letter to Kofi Annan Recommending Redesign of Global Compact*. Lesedato: Februar 2002. Tilgjengelig på: www.unglobalcompact.org/un/c/unweb.nsf/webprintview/corpwatch.htm.
- Andersen, Ib (1990): "Videnskabproduktionens arbejdsgang i hovedtræk". I: Andersen, Ib: *Valg av organisations sociologiske metoder – et kombinationsperspektiv*. København: Samfundslitteratur
- Annan, Kofi (1999): *Secretary-General Proposes Global Compact in Human Rights, Labour, Environment to World Economic Forum in Davos*. SG/SM/6881/Rev.1 Tilgjengelig på: <http://www.un.org/partners/business/ddavos/htm.org>
- Antonsen, Marianne og Jørgensen, Torben Beck (2000): "Institutionel forandring" I: Antonsen, Marianne og Jørgensen, Torben Beck (red): *Forandring i teori og praksis – skiftende billeder fra den offentlige sektor*. København: Jurist- og Økonomiforbundets Forlag
- Bendell, Jem (2000a): "Introduction" i: Bendell, Jem (red): *Terms for Endearment. Business, NGOs and Sustainable Development*. Sheffield: Greenleaf Publishing Ltd.
- Bendell, Jem (2000b): "Civil Regulation: a new form of democratic governance in the global economy?" i: Bendell, Jem (red): *Terms for Endearment. Business, NGOs and Sustainable Development*. Sheffield: Greenleaf Publishing Ltd.
- Berger, Peter og Luckman, Thomas (1967): *The Social Construction of Reality: a treatise in the sociology of knowledge*. London: Penguin Books.
- Bernard, Mitchell (2000): "Post-Fordism and Global Restructuring" I: Stubbs, Richard. og Underhill, Geoffrey. (2000): *Political Economy and the Changing Global Order*. Ontario: Oxford University Press
- Bray, John. (2000): "Web Wars: NGOs, companies and governments in an Internet-connected world" I: Bendell, Jem (red): *Terms for Endearment – Business, NGOs and Sustainable Development*. Sheffield: Greenleaf Publishing Limited
- Brunsson, Nils (1989): *The Organization of Hypocrisy. Talk, Decisions and Actions in Organizations*. Chichester: Wiley & Sons Ltd.
- Brunsson, Nils og Olsen, Johan P (1990): "Kan organisationsformer väljas?" I: *Makten att reformera*. Maktutredningens publikationer. Stockholm: Carlssons.
- Calhoun, Craig (2002): *Dictionary of the social sciences*. New York: Oxford University Press
- Cox, Robert W. (1999), "Global Restructuring: Making Sense of the Changing International Political Economy" I: Stubbs, Richard og Underhill, Geoffrey (red): *Political Economy and the Changing Global Order*. Oxford University Press
- Cerny, Philip G. (2000) "Political Globalization and the Competition State", I: Stubbs, Richard og Underhill, Geoffrey (red): *Political Economy and the Changing Global Order*. Ontario: Oxford University Press
- Chaterjee, Sanchita (2002): *Regulating Corporate Behaviour*. Jaipur: CUTS Centre for International Trade, Economics and Environment.
- Corporate Europe Observatory (2002): *Brev til Jessica Mathews I GC Advisory Council*. Tilgjengelig på www.unglobalcompact.org Lesedato: januar 2003
- CorpWatch (2000): *Tangled Up In Blue. Corporate Partnerships at the United Nations*. Published by TRAC – The Transnational Resource and Action Center.
- CorpWatch (2002): *Greenwash + 10. The UN's Global Compact, Corporate Accountability and the Johannesburg Earth Summit*. Tides Center: TRAC
- Christensen, Tom og Læg Reid, Per (2001): "A Transformative Perspective on Administrative Reforms" I: Christensen, Tom og Læg Reid, Per (red): *New Public Management. The Transformation of Ideas and Practice*. Hampshire: Ashgate.

- Czarniawska, Barbara og Joerges, Bernward (1996): *Travel of Ideas. I: Czarniawska, Barbara og Sevón, Guje (red): Translating Organizational Change.* Berlin: Walter de Gruyter & Co.
- Czarniawska, Barbara og Sevón, Guje (red): *Translating Organizational Change.* Berlin: Walter de Gruyter & Co.
- Dahl, Ottar (1967): *Grunntrekk i historieforskningens metodelære.* Oslo: Universitetsforlaget
- Deblock, Christian og Brunelle, Dorval (2001): *Globalization and New Normative Frameworks – The Multilateral Agreement on Investment* I: Lachapelle, Guy og Trent, John (red.): *Globalization, Governance and Identity. The Emergence of New Partnerships* Montréal: Les Presses de l'Université de Montréal
- Det Norske Veritas og Vestlandsforskning: *CSR Management System.* Report No. 2002-1072. Høvik: Det Norske Veritas
- Dobson, Andrew: (1996): "Environmental Sustainabilities: An Analysis and Typology" *Environmental Politics*, Vol. 5., No. 3, pp 401-428
- DiMaggio, Paul og Powell, Walter (1991): "Introduction" I: Powell, Walter og DiMaggio, Paul (red): *The New Institutionalism in Organizational Analysis.* Chicago: The University of Chicago Press.
- Egeberg, Morten 1984: *Organisasjonsutforming i offentlig virksomhet.* Otta: Aschehoug/Tanum Nordli.
- Elkington, John og Fennel, Shelly (2000): "Partners for Sustainability" I: Bendell, Jem (red): *Terms for Endearment. Business, NGOs and Sustainable Development.* Sheffield: Greenleaf Publishing Ltd.
- Elliott, Loraine (1998): *The Global Politics of the Environment.* Macmillan Press
- Evans, Peter (1997) "The Eclipse of the State? Reflections on Stateness in an Era of Globalization" *World Politics*, 50 (October) ss. 62-87
- Fjell, Olav (2000): "Social responsibility in an international market economy" Tale til Verdens Petroleumskongress 2002. Tilgjengelig på www.statoil.com
- Fjell, Olav (2002): *Sustainable oil and gas development. Contradiction in terms of realistic ambition?* The Lehmkuhl lecture 2002, Bergen. Tilgjengelig på www.statoil.com
- FN (1993): *Earth Summit Agenda 21. The United Nations Programme of Action from Rio.* Geneva: United Nations Department for Public Information.
- FN (2001): *Cooperation between the United Nations and all relevant partners, in particular the private sector.* Report of the Secretary General, General Assembly: Item 39 of the provisional agenda.
- FN (2002): *World Investment Report. Transnational Corporations and Export Competitiveness.* New York: United Nations Publication.
- Furusten, Stefan (1998): "Kunnskap och standard" I: Brunsson, Nils og Jacobsson, Bengt (red): *Standardisering.* Stockholm: Nerenius & Santérus Förlag AB.
- GC (1999) *The nine principles* [online] URL: <http://www.unglobalcompact.org/un/gc/unweb.nsf/content/thenine.htm>
Lesedato: 12.12. 1999
- GC (2000a): *The Global Compact and Human Rights. What does the Declaration Say?* [online] URL: <http://www.unglobalcompact.org>. Lesedato: 20.08. 2002
- GC (2000b): *The Global Compact and Environment. Nine Reasons for Business to Improve its Performance.* [online] URL: www.unglobalcompact.org Lesedato: August 2002
- GC (2001a): *The Global Compact. Corporate Leadership in the World Economy.* [online] URL: www.unglobalcompact.org/brochure/htm.
- GC (2001b): *The Global Compact – what it is and isn't.* [online] URL: www.unglobalcompact.org/un/gc/unweb.nsf/webprintview/WhatItIs.htm Lesedato: 21.08. 2001.
- GC (2002a): *The Global Compact: Report on Progress and Activities.* Global Gomapct Office.

- Intern rapport.
- GC (2002b): *Guide to the Global Compact. A Practical Understanding of the visions and Nine Principles*. [online] URL: <http://www.unglobalcompact.org/irj/servlet/prt/portal/prtroot/com.sapportals.km.docs/gcguide.pdf> Lesedato: 15.02. 2003.
- Geertz, Clifford 1973: *The Interpretation of Cultures*. Fontana Press
- Gilje, Nils og Grimen, Harald (1993): *Samfunnsvitenskapenes forutsetninger. Innføring i samfunnsvitenskapenes vitenskapsfilosofi*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Gill, Stephen 2000: "Knowledge, Politics and Neo-Liberal Political Economy" I: Stubbs, Richard og Underhill, Geoffrey (red): *Political Economy and the Changing Global Order*. Oxford University Press.
- Glasbergen, Peter (1998): *Cooperative Environmental Governance. Public-Private Agreements as a Policy Strategy*. Dordrecht: Kluwer Academic Publishers
- Gunningham, Neil (1998): "Introduction" I: Gunningham, Neil m.fl. (red.) *Smart regulation: designing environmental policy*. Oxford: Clarendon Press.
- Gunningham, Neil og Grabosky, Peter (1998): "Instruments for Environmental Protection" I: Gunningham, Neil, Grabosky, Peter og Sinclair, Darren (red): *Smart regulation: designing environmental policy*. Oxford: Clarendon Press
- Halvorssen, Anita, M. (2002) "Fra ord til handling i Johannesburg". *Økonomisk Forum: Aktuell kommentar nr. 8-02*
- Hellevik, Ottar (1991): *Forskningsmetode i sosiologi og statsvitenskap*. Oslo: Universitetsforlaget
- Hovi, Jon og Rasch, Bjørn E. (1996): *Samfunnsvitenskapelige analyseprinsipper*. Bergen: Fagbokforlaget
- Howarth, David og Stavrakakis, Yannis (2000): "Introducing discourse theory and political analysis" I: Howarth, David mfl. (red): *Discourse theory and political analysis: identities, hegemonies and social change* Manchester: Manchester University Press
- ICC (2002): *Business in Society: making a positive and responsible contribution*. [online] URL: www.iccwbo.org/news_archives/2002/businsic.asp Lesedato: 13.12 2002
- ILO (2002): Declaration Background. [online] URL: www.ilo.org/public/english/standards/decl/declaration/background/index.htm Lesedato: 05.01. 2003
- Kell, Georg (2001): *Toward Universal Business Principle - Dilemmas in Competitiveness, Community and Citizenship*. Konferansepaper: Business and Human Rights Seminar, London School of Economics. Tilgjengelig: www.unglobalcompact.org
- Kell, Georg (2000): *Remarks on the Global Compact - Corporate Citizenship: Defining the New Responsibilities*. Foredrag Chatham House, London, publisert på www.unglobalcompact.org
- Kell, Georg og Ruggie, John (1999): "Global markets and social legitimacy: the case for the "Global Compact"". *Transnational Corporations*, vol. 8, no 3
- Kell, Georg og Ruggie, John (1999): *Global Markets and Social Legitimacy: The Case of the Global Compact*. Konferansepaper: Governing the Public Domain beyond the Era of the Washington Consensus? Redrawing the Line Between the State and the Market" York University, Toronto, Canada.
- Keesing, Roger M. (1981): *Cultural Anthropology. A Contemporary Perspective*. 2.utg. Orlando: Harcourt Brace Jovanovich
- Kirshner, Jonathan (1999): "Keynes, capital mobility and the crisis of embedded liberalism". *Review of International Political Economy* 6:3 1999, s. 313-337
- Kaarhus, Randi (2001): "En Foucault-inspirert diskursanalyse". *Sosiologi i dag*. Årgang 31, nr. 4/2001, ss 25-46
- Lafferty, William M. (1996): "The Politics of Sustainable Development.: Global Norms for National Implementation". *Environmental Politics*, Vol. 5, No. 2, ss. 185-208.

- Lafferty, William og Meadowcroft, James (2000): "Introduction" I: Lafferty, William og Meadowcroft, James (red.): *Implementing Sustainable Development. Strategies and Initiatives in High Consumption Societies*. New York: Oxford University Press.
- Lafferty, William M. og Langhelle, Oluf (1995): "Bærekraftig utvikling som begrep og norm" I: Lafferty, William M. og Langhelle, Oluf (red) (1995): *Bærekraftig utvikling. Om utviklingens mål og bærekraftens betingelse*. Oslo: Ad Notam Gyldendal.
- Lafferty, William. M. and Langhelle, Oluf (1999): *Towards Sustainable Development: On the Goals of Development – and the Conditions of Sustainability* Macmillan Press.
- Langhelle, O. (1999): 'Sustainable Development: Recovering the Essence and Ethics of Our Common Future'. *International Political Science Review*, Vol. 20, No. 2
- Levellen, Ted (1992): *Political Anthropology. An Introduction* Westport: Bergin & Garvey
- March, James G. (1994): *A Primer on Decision Making. How Decisions Happen*. New York: The Free Press.
- Mathiesen, Werner (1997): *Diskursanalyse for statsvitere: Hva, hvorfor og hvordan*. Forskningsnotat 1/97. Oslo: Institutt for statsvitenskap.
- Mauss, Marcel (1990 [1925]): *The gift : the form and reason for exchange in archaic societies*. London: Routledge
- Meyer, John og Rowan, Brian (1991 [1983]): "Institutionalized Organizations: Formal Structure as Myth and Ceremony" I: Powell, Walter og DiMaggio, Paul (red): *The New Institutionalism in Organizational Analysis*. Chicago: The University of Chicago Press.
- Murphy, David, og Coleman, Gill (2000): "Thinking partners: business, NGOs and the partnership concept. I: Bendell, Jem (red): *Terms for Endearment – Business, NGOs and Sustainable Development*. Sheffield: Greenleaf Publishing Limited.
- Neumann, Iver B. (2001): *Mening, materialitet, makt: En innføring i diskursanalyse*. Bergen: Fagbokforlaget.
- Newell, Peter (2000): "Globalisation and the new politics of sustainable development" I: Bendell, Jem (red): *Terms for Endearment – Business, NGOs and Sustainable Development*. Sheffield: Greenleaf Publishing Limited.
- Norsk Hydro (2001): *Årsrapport 2001. Bygger styrke globalt*. Oslo: Norsk Hydro
- O'Brien, Denise (2002): *Policy Dialogues*. Konferansepaper GC Learning Forum 2002.
- Olsen, Johan P. (1992): "Analyzing Institutional Dynamics" I: *Staatswissenschaften und Staatspraxis*. 3 (2) ss 247-271.
- Pauly, Louis W. (1999) "Capital Mobility and the New Global Order", I: Stubbs, Richard og Underhill, Geoffrey (red): *Political Economy and the Changing Global Order*. Sheffield: Oxford University Press.
- Peters, B. Guy (1999): *Institutional Theory in Political Science. The New Institutionalism*. London: Continuum.
- Polanyi, Karl (1957) *The Great Transformation*. New York: Beacon Press.
- Polanyi, Karl (1968): "The Economy as Instituted Process" I: LeClair, E. og Schneider, H.K. (red): *Economic Anthropology. Readings in Theory and Analysis*. Holt, Reinhart and Winston ss. 122-143
- Richardson, D. (1997): "Ch. 1: The Politics of Sustainable Development" I: Baker, S., Kousis, M., Richardson, D., Young, S.(red): *The Politics of Sustainable Development. Theory, Policy and Practice Within the European Union*. Routledge.
- Richter, Judith (2002): *Codes in Context. TNC Regulation in an Era of Dialogues and Partnerships*. The Corner House
[online]URL:<http://cornerhouse.icaap.org/briefings/26.html>
- Rodgers, Cheryl (2000): "Making it legit: new ways of generating corporate legitimacy in a globalising world" I: Bendell, Jem (red): *Terms for Endearment – Business, NGOs and Sustainable Development*. Greenleaf Publishing Limited
- Rubin, Herbert J. & Rubin, Irene S. (1995): *Qualitative Interviewing*. London: Sage

- Ruggie, John G. (1998): "Embedded Liberalism and the postwar economic regimes", in Ruggie, John *Constructing the World Polity. Essays on International Institutionalization*. London: Routledge
- Ruggie, John G. (2002): *Voluntary Initiatives and Global Economic Governance*. Kopi av tale, internmateriale Global Compact Learning Forum Berlin 2002
- Røvik, Kjell Arne. 1998: *Moderne Organisasjoner. Trender i organisasjonstenkingen ved tusenårsskiftet*. Bergen: Fagbokforlaget.
- Scott, Richard og Meyer, John (1991 [1983]): "The Organization of Societal Sectors: Propositions and Early Evidence" I: Powell, Walter og DiMaggio, Paul (red): *The New Institutionalism in Organizational Analysis*. Chicago: The University of Chicago Press
- Selznick, Philip (1997): *Lederskap*. Otta: Tano Aschehoug
- Sévón, Guje (1996) "Organizational Imitation in Identity Transformation" I: Czarniawska, Barbara og Sevón, Guje (red): *Translating Organizational Change*. Berlin: Walter de Gruyter & Co.
- Smith, Adam. (1997 [1776]): "The Wealth of Nations. Introduction and Plan fo the Work (extracts)" I: (Red.) Kahn, S.M.: *Classics of Modern Political Theory: Machiavelli to Mill*. Oxford University Press ss. 531-552.
- Statoil ASA (2001): *Årsrapport 2001*. Stavanger: Statoil
- Stopford, John og Strange, Susan (1991): *Rival States, Rival Firms. Competition for world market shares*. New York: Cambridge University Press.
- Storebrand ASA (2001): *Årsrapport 2001*. Oslo: Storebrand.
- Story, Jonathan (1999) "The Emerging World Financial Order and Different Forms of Capitalism", I: Stubbs, Richard og Underhill, Geoffrey (red): *Political Economy and the Changing Global Order*. Ontario: Oxford University Press.
- Strange, Susan. (1996): *The Retreat of The State*. Cambridge: Cambridge University Press
- Strange, Susan (1998): *Mad Money – When Markets outgrow Governments*. Ann Arbor: The University of Michigan Press
- Strange, Susan (2000) "Non-State Actors, and the Global Casino: The Retreat of the State?" I: Stubbs, Richard og Underhill, Geoffrey. (red): *Political Economy and the Changing Global Order*. Ontario: Oxford University Press
- SustainAbility/UNEP (2001): *Buried Treasure. Uncovering the business case for corporate sustainability*. London: SustainAbility
- Telenor (2001a): *Telenors Årsrapport 2001*. Oslo: Telenor.
- Telenor (2001b): *Samfunnsrapporten 2001*. Oslo: Telenor.
- Tranøy, Bent Sofus og Øyvind Østerud (2001) "Globaliseringen og Norge", i Tranøy, Bent S. og Østerud, Øyvind (red.) *Mot et globalisert Norge? Rettslige bindinger, økonomiske føringer og politiske handlingsrom*. Oslo: Gyldendal
- Underhill, Geoffrey (2000): "Introduction: Conceptualizing the Changing Global Order" I: Stubbs, Richard og Underhill, Geoffrey (red): *Political Economy and the Changing Global Order*. Oxford University Press
- UNRISD (1999): Murphy, David og Bendell, Jem: *Partners in Time? Business, NGOs and Sustainable Development*. Geneva: UNRISD Discussion Papers
- UNRISD (2000): Peter Utting: *Business Responsibility for Sustainable Development*. Occasional Paper, Geneva: The Next Step in Social Development.
- Utting, Peter (2000): "UN-business Partnerships: Whose Agenda Counts?" Paper presented at the seminar on *Partnerships for Development or Privatization of the Multilateral System?*, organized by the North-South Coalition.
- Vedung, Evert (1997): *Public policy and program evaluation*. New Jersey: Transaction Publishers
- Waddel, Steve (2000): "Complementary resources: the win-win rationale for partnerships with NGOs". I: Bendell, Jem (red): *Terms for Endearment – Business, NGOs and Sustainable Development*. Greenleaf Publishing Limited

- Warhurst, Alyson (2002): *An analytical framework for social standards and voluntary initiatives*. Warwick Business School. Konferansepaper GC Learning Forum Berlin 2002.
- WBCSD (2002): *The Business Case for Sustainable Development. Making a difference toward the Johannesburg Summit 2002 and beyond*. Geneva: WBCSD
- Webb, Michael (2000): "The Group of Seven and Political Management of the Global Economy". I: Stubbs, Richard og Underhill, Geoffrey (red): *Political Economy and the Changing Global Order*. Ontario: Oxford University Press:
- Weber; Max (1997 [1922]): *Makt og byråkrati*. Oslo: Gyldendal
- Wetlesen, Jon (1999): 'A Global Ethic of Sustainability?' I: Lafferty William, M. and Langhelle, Oluf (red): *Towards Sustainable Development: On the Goals of Development – and the Conditions of Sustainability* Macmillan Press Ltd.
- Yin, Robert, K. (1994): *Case Study Research. Design and Methods*. Applied Social Research Method Series, Volume 5. California: Sage Publications
- Zadek, Simon (2003): *Accounting, Assurance and Accountability*. Konferansepaper: Assurance and Reporting – Standards and Tools. BI: Centre for Corporate Citizenship 4. mars 2003.
- Østerud, Øyvind (1996): *Statsvitenskap. Innføring i politisk analyse*. Oslo: Universitetsforlaget

MUNTLIGE KILDER:

Storebrand ASA

Intervju med Konstituert leder for forretningsmessig samfunnsansvar: Oslo 16.12.2002

Intervju med Socially Responsible Investment Ekspert: Oslo 20.09.2002

Norks Hydro ASA

Intervju med Visestatsdirektør, Corporate Center: Oslo 14.10.2002

Intervju med Seniorrådgiver, Corporate Center: Oslo 16.09.2002

Statoil ASA

Intervju med Konsulent i avdeling for landanalyse og samfunnsansvar: Stavanger: 11.10. 2002

Intervju med Spesialrådgiver i avdeling for landanalyse og samfunnsansvar: Oslo 03.12.2002

Telenor ASA

Intervju med rådgiver, konsernstab. Oslo: 19.10.2002

UNEP

Intervju med Cornis Van der Lugt – Global Compact Officer, UNEP Technology, Industry and Economics Division. Paris 19.06. 2002

Amnesty International

Tripati, Salil – Researcher, Economic Relations and Human Rights: Pariskonferansen

Global Compact (fra Berlin- og Pariskonferansen)

Kell, George – Head of the Global Compact Office

Kallinowsky, Ellen – Head of Learning Forum

O'Brien, Denise – Head of Policy Dialogues

Fussler, Claude – Director of the World Business Council for Sustainable Development

Konferanser

Global Compact Policy Dialogue on Sustainable Development, Paris 17-18. juni 2002

Global Compact Learning Forum, Berlin 11-13. desember 2002

